

87450

T.C

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERİMDE ZİKREDİLEN HAYVANLAR VE ZİKİR
SEBEPLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan

Celâl ÇAYIR

Danışman

Doç.Dr.Abdurrahman ELMALI

ŞANLIURFA-1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	2
KISALTMALAR.....	6
ÖNSÖZ.....	7
GİRİŞ (KUR'ÂN-I KERİM'İN TABİATA BAKIŞI).....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

ALLAH'IN VARLIĞINA, YARATILIŞA, HAŞRE VE PEYGAMBERLİĞE

DELİL OLARAK ZİKREDİLEN HAYVANLAR

I. ALLAH'IN VARLIĞINA VE YARATILIŞA DELİL OLARAK

ZİKREDİLEN HAYVANLAR..... 16

1. Sineğin ve Sivrisineğin Yaratılışının Nazara Verilmesi..... 17

a)Sineğin Yaratılışının Harikalığı..... 17

b)Sivrisineğin Yaratılışça Öneminin Vurgulanması..... 18

2. Arıya Vahyedildiğinin Bildirilmesi 19

3. Kuşların Ancak Allah'ın Emriyle Uçması..... 22

4. Devenin Yaratılışının Nazara Verilmesi..... 23

5. Yeryüzünde Yürüyen ve Havada Uçan Bütün Hayvanların Tıpkı İnsanlar

Gibi Ümmet (toplum) Oluşları.....26

II.BAZI KISSALARDA ÖLDÜKTEN SONRA DİRİLİŞİ VE PEYGAMBERLİĞİ MU'ÇİZE İLE İSPAT SADEDİNDE ZİKİRİ GEÇEN HAYVANLAR.....28

A. .BAZI KISSALARDA ÖLDÜKTEN SONRA DİRİLİŞİ İSPAT SADEDİNDE

ZİKİRİ GEÇEN HAYVANLAR.....28

1. İbrahim (a.s)'ın Dört Kuşu Boğazlaması ve Daha Sonra Bir Mu'cize
Olarak Bunların Canlanması.....28
2. Üzeyr (a.s)'ın Yıllar Önce Ölen Merkebine Yeniden Hayat Verilmesi.....29
3. Ashab-ı Kehf Kıssasında Köpeğe Yeniden Hayat Verilmesi.....31

B. PEYGAMBERLİĞİ MU'ÇİZE İLE İSPAT SADEDİNDE

ZİKİRİ GEÇEN HAYVANLAR 34

1. Hz. Mûsâ (a.s)'ın Asasının Yılana Dönüşmesi 34
2. Mısırlıların Çekirge, Haşerat ve Kurbağa Salgınına Maruz Kalması 36
3. Salih (a.s)'a Mu'cize Olarak Özel Şartlarda Bir Devenin Verilmesi..... 39
4. Süleyman (a.s)'a Hüdüd Kuşunun Haber Getirmesi ve Süleyman'a
Kuş Dilinin Öğretilmesi.....41
5. Karıncaların Konuşması ve Süleyman (a.s)'ın Buna Muttali Olması.....44
6. Hz. İsa (a.s)'ın Çamurdan Suretini Yaptığı Kuşun Canlanması.....47
7. Ebrehe Ordusunun Üzerine Ebabil Kuşlarının Gönderilmesi.....48

İKİNCİ BÖLÜM

NİMET, AHLAKİ DERS UNSURU VE SAİR MAKSATLARLA KUR'ÂN'DA
ZİKREDİLEN HAYVANLAR

A. İNSANLARA NİMET OLARAK VERİLDİĞİ ZİKREDİLEN HAYVANLAR

1. Koyun, Keçi vb. Hayvanların İnsanların Emrine Verilmesi.....	51
2. At, Katır ve Merkebin İnsanın Emrine Verilmesi.....	53
3. Bildircin Kuşlarının İsrailoğullarına Nimet Olarak Verilmesi.....	55
4. Kuş Etinin Cennet Nimeti Olarak Zikredilmesi.....	56
5. Sütün Fıtrata Uygun Bir Gıda Olarak İnsana Sunulması.....	57
6.Kara ve Deniz Hayvanlarının Avlanması.....	58

B. AHLAKÎ DERS UNSURU OLARAK ZİKRE KONU EDİLEN HAYVANLAR

1. En Kötü Sesin Merkep Sesi Olduğunun Belirtilmesi.....	62
2. Kendilerine Tevrat İndirildiği Halde Onunla Amel Etmeyenlerin Kitap. Yüklü Merkeplere Benzetilmesi.	63
3. Öğüt Almaktan Yüz Çevirenlerin Aslandan Kaçan Yaban Eşekleri Tabiriyle Anlatılması.....	64
4. İnkarcıların Hayvanlar Gibi, Hatta Daha Şaşkın Olduklarının Bildirilmesi.....	65
5. İnkarcıların Soluyan Köpek Temsili İle Anlatılması.....	67
6. Allah'ı Bırakıp Başkasını Dost Edinenlerin Kendisine Ağ Ören Örümceğe Benzetilmesi.....	69
7. Bazı İnsanların Domuz ve Maymun Sûretine Dönüştürülmesi.....	70

C. SAİR MAKSATLARLA BAHSİ GEÇEN HAYVANLAR.....

1. Adem (a.s)'in İki Oğlunun Kıssasında Kargadan Bahsedilmesi.....	74
2. Süleyman (a.s)'in Asasını Kemiren Ağaç Kurdunun zikredilmesi.....	75
3. İsrailoğullarına Sığır Boğazlamalarının Emredilmesi ve Sâmirî'nin Buzağı Heykelini Yapması.....	76

4. Devenin İğne Deliğinden Geçmesi Temsilinin Verilmesi.....	80
5. Kıyamet Günü Kafirlerin Kabirden Kalkışlarının Sağa-Sola Kaçışın Çekirge Sürüşüne Benzetilmesi.....	81
6 Yunus (a.s)'ın Balık Tarafından Yutulması.....	82
7. Domuz Etinin ve Haram Kılınması.....	83
SONUÇ.....	86
BİBLİYOGRAFYA.....	88

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser.
a.g.m	: Adı Geçen Makale.
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: bin
bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
c.c	: Celle celâluh.
H.z.	: Hazreti.
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Ve Sellem.
s.	: Sayfa
trc.	: Tercüme eden.
D.İ.A	: İslâm Ansiklopedisi.
tsz.	: Tarihsiz.
vb.	: Ve benzeri.
vd.	: Ve devamı.
yy.	: Yayınları.

ÖNSÖZ

Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a, salat ve selam O'nun sevgili kulu ve Rasulü Hz.Muhammed (s.a.v)'e olsun.

Hiç şüphesiz ki Kur'an-ı Kerim'in anlatmak ve beyan etmek istediği asıl maksatları tevhid, nübüvvet ve ahirettir. Kur'an-ı Kerim bu maksatlarını icra ederken bu alemle ilgili pek çok varlığı da zikre konu edinmiştir. O, bu varlıklar meyanında hayvanlar alemine de bu çerçevede yer vermiş, bazı fertlerini özellikle daha çok vurgulayarak onları esas maksatları çerçevesinde ele almıştır.

Günümüzde tabiatın incelenmesi, özellikle de hayvanlar alemiyle ilgili çeşitli yönlerden yapılan çalışmalar, insanlığın gündeminde önemli bir yer işgal etmiştir ve etmeye de devam edecektir. Biz de bu meselenin önemli olduğunu düşünerek, Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen hayvanlar ve zikir sebeplerinin incelenmesini çalışmamıza konu edindik ve bu çalışmamızla varlıklar içerisinde önemli bir yer tutan hayvanlar aleminin Kur'an gibi ilahî bir kitapta hangi maksatlarla ele alındığını inceleyerek Kur'an'ın bu konuya verdiği önemi görmeye ve tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında genel olarak Kur'an-ı Kerim'in tabiata bakışı üzerinde durduk. Kur'an-ı Kerim'in hangi maksatlardan dolayı bu alemdeki varlıklardan bahsettiğini inceledik ve tezimizin konusunu teşkil eden hayvanların bu yüce kitapta genel anlamda nasıl ele alındığına kısaca temas ettik. Birinci bölümde Kur'an'ın ana maksadına uygun olarak Allah'ın varlığına, yaratılışa, haşre ve peygamberliğe delil olarak zikredilen hayvanları ele aldık. İkinci bölümde ise önce insanlar için nimet olduğu bildirilen hayvanları, müteakiben ahlâkî boyutları nazara verilenleri inceledik. Sonra da Kur'an'da sair maksatlarla zikre konu edilen hayvanlar üzerinde durduk. Yaptığımız çalışmada bazı hayvanları çeşitli zikir sebeplerine göre birden fazla başlık altında inceleme lüzumu hasıl oldu. Çalışmamızda Kur'ân'da zikredilen hayvanların biyolojik tasnifine girmedik.

Yaptığımız çalışmamızda klasik ve modern tefsirlerden istifade etmeye çalıştık. Daha çok Fahreddin er-Razi, İbn-i Kesir, Seyyid Kutup gibi müfessirlerin eserlerine müracaat ettik. Konumuzla ilgili olan ayetlerin nüzul sebeplerini belirtmeye gayret gösterdik. Bunun yanında temel hadis ve İslâm tarihi kaynaklarına müracaat ettik. Ayrıca

konumuz bir ölçüde ilmî tefsiri de ilgilendirdiğinden hayvanlar alemi ele alan Cahız'ın Kitabı'l-Hayevân, Kazvinî'nin Acaibu'l Mahlukat ve'l Hayvanat, Kemaluddin ed-Demirî'ye ait olan Hayatu'l-Hayevân Fi'l-Kur'ân adlı eserleri ile bilimsel dergi ve ansiklopedilerden de istifade etmeye çalıştık. Bu eserleri incelerken ele aldığımız hayvanların daha çok konumuzla ilgili olan yönleri üzerinde durmaya çalıştık.

Tez konusunun tespit edilmesi, çerçevesinin belirlenmesinde bana yol gösteren, kaynakların temin edilmesi ve çalışmam esnasında her türlü yardımını esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç.Dr.Abdurrahman ELMALI' ya ve çalışmalarım da kendilerinden istifade ettiğim diğer hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim.

Celâl ÇAYIR

ŞANLIURFA-1999

GİRİŞ

KUR'ÂN-I KERİM'İN TABİATA BAKIŞI

Kur'ân'da yer alan bilgilerin çeşitlerini ve boyutlarını ele aldığımız zaman, bu bilgilerin Allah-insan ve kainat etrafında odaklandığını görürüz. Hükümü kıyamete kadar geçerli olacak olan Kur'ân-ı Kerim'in asıl gayesi insandır ve onun hidayetidir. Bu sebepten dolayı Kur'ân, iman, ibadet ve ahlaki değerlerle ilgili bilgiler verirken fert ve toplumların sosyal hayatlarına da temas eder.¹ Tabiatın yaratılışı, içinde bulunan varlıklar ve bu varlıklar arasındaki ahenkli işleyişten çeşitli vesilelerle bahseder. Bu konudaki malumatın verildiği ifadelerde genel olarak tabiat Allah'a isnat edilmekte veya tabiatla insan arasında ilişki kurularak her ikisi ile beraber anlatılmaktadır.²

Başta insanın kendisi ve onunla münasebeti bulunan bütün varlıklarla ilgili bilgiler Kur'ânda yer almıştır. Bilimsel olarak tıp, astronomi, sosyoloji, psikoloji, çevre ve beslenme gibi çeşitli konulara da bu sebepten dolayı değinilmiştir. Kur'ân-ı Kerim, muhtelif bilimlerden bahsettiği için bir kainat bilimleri ansiklopedisi sayılamayacağı gibi aynı zamanda salt kainatla ilgili bilgiler sunmayı da gaye edinmiş bir kutsal kitap değildir. Bu kitabın hedefinde hiç şüphesiz ki insan vardır. O, kainatla ilgili bilgileri verirken akıl sahibi olanları kainatı seyretmeye ve oradan bir olan Allah'ı düşünmeye çağırılmaktadır.³

Kâinat, levh-i mahfuz'un bir tecellisi ve yansımasıdır.⁴ Varlıklar aleminin mükemmel bir şekilde düzenlendiği ve yaratıcısının varlığına delil olduğu Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde dile getirilmiştir. *"Peki bu inkarcılar biraz olsun dünyayı gezip dolaşmazlar mı ki, hiç değilse bu sayede düşünüp uygulanacak gönüllere, gerçeğin sesini işitecek kulaklara sahip olsunlar. Ne var ki onlarda kör olan gözler değil, asıl kör olan sinelerdeki gönüllerdir."* (Hac, 22 / 46); *"Muhakkak ki göklerin ve yerin yaratılışında, düşünen insanlar için elbette ayetler vardır. Onlar ki Allah'ı gâh ayakta, gâh oturarak, gâh yanları üzere zikreder, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler ve derler ki : "Ey büyük Rabbimiz; Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın. Seni bu gibi noksanlardan tenzih ederiz. Sen bizi o ateşin azabından*

1 Kırca, Celal, Kur'ân'a Yönelişler, Tuğra yay, İstanbul 1993, s.7.

2 Fazlurrahman, Ana konularıyla Kur'ân, Ankara Okulu Yay, Ankara 1996, s. 127.

3 Uzunoglu, Selim, İlim ve Bilim, T.Ö.V Yay, İzmir 1992, s.15.

4 Fazlurrahman, a.g.e, s.144.

koru!” (Al-i İmrân, 3 /190-191) ; “Allah O’dur ki, sizin de görüp durduğumuz gibi, göğü direksiz yükseltti. Sonra da Arş’i üzerinde istiva etti. Güneşi ve ayı hizmet etmeleri için emrinize verdi. Bunlardan her biri belirli vakte kadar dolaşmaktadır. Bütün işleri o yönetir. Ayetleri size açıklar ki Rabbinize kavuşacağınıza iman edesiniz.” (Ra’d, 13 / 2)

Cenab-ı Hakk’ın, mevcudatı ulûhiyetinin şanına yakışır bir gaye için yarattığını görmekteyiz. Alemin yaratılışı, kanun ve icraatlara ilişkin anlatılanlar, yüce Allah’ın büyüklüğüne ve saltanatının enginliğine işaret etmekte ve varlık üzerindeki isim ve sıfatlarının eşsiz tecellisi karşısında muhataplarını takdire davet etmektedir.⁵ Kâinat ve onun içinde bulunan varlıkların bir gayeye hizmet için yaratılmış olduğu birçok ayette belirtilmektedir. Ayrıca yeryüzünün çeşitli hallerinden, semadaki yıldızlardan, güneşten ve aydan bahsedilerek bunlardaki tüm tasarrufun sadece O’na ait olduğu vurgulanmaktadır. Bunlardan bazılarını burada zikredebiliriz : *“Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındaki varlıkları eğlenmek için yaratmadık.” (Duhan, 44 / 38); “...Yeri de kurumuş, ölmüş görürsün. Fakat Biz onun üzerine gökten suyu indirdiğimiz zaman titreşir, kabarır da gözü gönü açan her güzel çiftten nice nebatı bitirir.” (Hac, 22 / 5). “Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararayan (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah’tır. Ölüden diriye O çıkarır, diriden ölüyü çıkaran da O’dur.” (En’âm, 6 / 95)*

Aynı zamanda canlı-cansız, şuurulu-şuursuz, görünen-görünmeyen binlerce varlık sonsuz kudret sahibi tarafından mükemmel bir nizam altına alınmıştır. *“Göğü Biz çok sağlam bir şekilde bina ettik, onu genişleten Biziz. Çünkü Biz geniş kudret ve hakimiyet sahibiyiz.” (Zâriyât, 51 / 47); “Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O’dur. Bunların her biri bir yörüngede yüzmektedir.” (Enbiya, 21 / 33) ; “Ve ayı bunların içinde bir nur, güneşi de bir lamba yaptı.” (Nuh, 71 /16)*

İnsan, tabiat kanunları ile ilgili işleyiş biçimlerini, sebep ve sonuç ilişkilerini öğrenmek ve araştırmakla sorumlu tutulmuştur. İnsan yeryüzünü gezip dolaşmak, varlıklar arasındaki iletişim ve ahengi görmek; semaların nasıl bina edilmiş olduğunu kavramak gibi vazifelerle mükellef tutulmuştur. Bu gerçek Kur’ân-ı Kerim’de çeşitli vesilelerle ele alınmış ve dile getirilmiştir: *“Göklerin ve yerin hakimiyeti O’nun’dur. O asla evlat edinmedi, hakimiyette hiçbir ortağı olmadı. Her şeyi yaratıp nizam veren ve her şeyin varlığını bir ölçüye göre belirleyen O’dur.” (Furkan, 25 / 2)*

Kainatta bulunan binlerce varlık, kudret kalemiyle tabiat sayfasına yazılmış ve

---

⁵ Şengül, İdris, Kur’ân Kıssaları Üzerine, Işık yay, İzmir 1994, s. 8-10.

her biri bir hakikati anlatan kelimeler gibidir. Kur'ân-ı Kerim bunu şu şekilde tasvir eder: “Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler de (mürekkep olsa) arkasından yedi deniz (daha mürekkep olsa) Allah'ın kelimelerini yazmakla bitiremezsiniz. Allah, öyle üstündür ve öyle hikmet sahibidir.” (Lukman, 31/ 27) Beşer fitratında bu kelimeleri okuyabilecek gizli bir dil vardır. Eğer bu fitrat uyanık olursa çok şey dinleyecek ve anlayacaktır. Kur'ân-ı Kerim ölçüyü kaçırmadan insanın gözünü, kulağını, kalbini ve aklını bunlara yöneltmesini istemektedir.⁶

Cenab-ı Hak insana hem çok yakın, hem de çok uzaktır. Nitekim O : “And olsun ki Biz insanı yarattık ve nefsinin ona ne fısıldadığını biliriz; (çünkü) Biz ona şah damarından daha yakınız.” (Kâf, 50 / 16) buyurmaktadır. Asıl yapılması gereken karmaşık kelimelerle Allah'ın varlığını ispatlamaya çalışmak değil, mevcut binlerce hakikatlere insanların dikkatlerini çekmek ve onları imana çağırmaktır. Zaten kainatın kendisi bizzat Cenab-ı Hakk'ı hatırlatıcı eserlerle doludur.⁷

Kainatta bulunan varlıkların yaratılış hikmetlerini bilmek, yani eserden müessiri, fiilden faili, eşya ve hadiselerden yüce yaratıcının isim ve sıfatlarının tecellilerini her yönü ile orada okumak mümkün olacaktır. Biz bunu “Marifetullah” veya diğer bir ifadeyle “vicdan kültürü” olarak adlandırabiliriz. Marifetullah'ın sonucu olarak bu varlıklarda tecelli eden ilmin, sanatın ve güzelliklerin temaşa edilmesi de insanda sahibine karşı sonsuz saygı, hürmet, bağlılık ve teslimiyet hissini uyandıracaktır ki bu hale de “Muhabbetullah” adını vermek mümkündür.⁸

“De ki göklerde ve yerde neler var, bakıp ibret alınız. Fakat inanmayan yığınlar deliller ve uyarıcılar fayda vermeyecek.” (Yusuf, 12 / 101) Bu ayetle Kur'ân-ı Kerim, Cenab-ı Hakk'ın yüzlerce isminin tecelli ettiği kainat kitabından gafil olacak olanların bulunacağını haber vermektedir. Birçok delil ve işaretlere rağmen hakikati göremeyen insanlar Kur'ân-ı Kerim'de körlük, sağırlık ve dilsizlikle vasıflandırılmaktadır.⁹

Varlıklar içerisinde en mükemmel şekilde yaratılmış olan insanın kainatta bulunan bütün mevcudatla alakası vardır. Bu sebepten dolayı Kur'ân-ı Kerim tabiatı bahsederek insanı tabiatı tecelli eden Cenab-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarına her yönden

6 Kutup, Seyyid, Fî Zılâli'l-Kur'ân, Beyrut 1410, XI, 190.

7 Fazlurrahman, a.g.e., s.37.

8 Yılmaz, İrfan, İlim ve Din, T.Ö.V.yay., İstanbul 1988, s.151-152.

9 Uzunoğlu, Selim, a.g.e, s.19

bakarak onlar üzerinde tefekkür etmeye çağırır.¹⁰ Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli konuları anlatırken teşbih, kinaye, tasrih, ikna, temsil, kınama, beyan ve anlatılan şeyi zihne yaklaştırma gibi metotları kullandığını görmekteyiz. Bununla birlikte afaki tasvire önem verdiği gibi; renk ve hareketin tasvirine, karşılıklı konuşmaya, kelimelerin çağrışımlarına, nağme ve musikideki ahenge de önem vererek hem göze, hem kulağa, hem hisse ve hayale, hem de fikir ve vicdana seslenmeyi gaye edinmiştir.¹¹

Arap edipler, sosyal olaylardan söz ederken tek bir metot kullanmazlar. Maksatlarını ifade ederken sözü kısaltır, uzatır, tekrarlar, manayı gizler, açıklar, kuvvetlendirir, kinaye ve mecaz gibi edebi sanatlara başvururlar. Kur'ân-ı Kerim de fasih Arapça ile olduğundan Arap dilinin bu edebî özelliklerini taşımaktadır.¹² Kur'ân-ı Kerim, kıyamete kadar bütün insanlık için ibret ve ders olacak şekilde müspet ve menfî örnekleri, dini tefekküre model olabilecek hadiseleri tarihi gerçekler olarak anlatan evrensel bir üsluba sahiptir. İnsanlık için ibret ve ders mahiyetindeki müspet ve menfî örnekleri çeşitli şekillerde anlatmaktadır.¹³

Kur'ân-ı Kerim, cihanşümul bir kitap olmasıyla aynı zamanda bütün zamanlara ve insanlara hitap etme özelliğine sahiptir. O, müfessirinden fakihine, mutasavvufundan filozofuna, sosyoloğundan psikoloğuna, fizikçisinden kimyacıasına her asır ve her seviyedeki insanlara ders vermektedir. Mahiyetine ve kıymetine göre Kur'ân'da birçok nesne yer almıştır. Tevhid, nübüvvet, haşir, kulluk, ebedi saadet, Allah'ın kainattaki icraatı, isim ve sıfatlarının tecellisi, sistem ve kürelerin muhteşem bir nizam ve ahenk içinde işleyişi gibi temel meseleler konunun önemine binaen Kur'ân-ı Kerimde birçok yerde ele alınmıştır.¹⁴ Kur'ân'da herhangi bir mesele hakkında kural koyan 250 ayete karşılık 750 ayet ise iman edenlerin tabiat üzerinde tefekkür etmeleri gerektiğine vurgu yapmaktadır.¹⁵

Kur'ân-ı Kerim içerisinde yer alan varlıkların, insanla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olmasına göre zikredildiğini görmekteyiz.¹⁶ Çeşitli hikmetlere binaen yaratıldığı belirtilen ve tezimizin konusunu teşkil eden hayvanlar alemi de Kur'ân-ı

10 Alûsî, Şihâbuddin Mahmûd, Ruhu'l-Maânî Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm. Beyrut ts. XIII. 101.

11 Derveze, İzzet, Kur'ân Cevap Veriyor. s.306

12 Yaşar, Hüseyin, Kur'ânda Anlamı Kapalı Ayetler. Beyan yay., İstanbul 1992, s.166-167.

13 Şengül, İdris, a.g.e, s.119-124 arası özette.

14 Konu ile ilgili ayetlere bkz : 6 / 73; 15 / 16; 16 / 12; 21 / 30-33; 25 / 2; 29 / 61; 39 / 5; 41 / 12; 44 / 38 ; 51 / 7; 55 / 33; 67 / 3-4.

15 Han, Fethullah, Kur'ân ve Kainat Ayetleri, I, 63.

16 Derveze, İzzet, a.g.e, s.306; Yaşar, Hüseyin, Kur'ân'da Anlamı Kapalı Ayetler, s.266

Kerim’de çeşitli vesilelerle büyük bir yekun teşkil edecek şekilde zikre konu edilmiştir. Bu hayvanların bir kısmı genel adlarıyla zikredilmiştir. Mesela “dabbe” kelimesi yavaş yürüyen hayvanlar için kullanıldığı gibi genel olarak hayvanlar için kullanılan genel bir isimdir. (Bakara, 2 / 64 ; Hacc, 22 / 18; Fâtır, 35 / 28) ayetlerinde olduğu gibi. Bazen de cins isimleriyle zikredildiklerini görmekteyiz. Mesela “el-Bakara” (Bakara, 2 / 67), “el-İbil” (En’âm, 6 /144), “en-Neml” (Neml, 27/ 8-19) örneklerinde olduğu gibi.

Kur’ân’da konu edilen hayvanlar bazı durumlarda değişik açılardan ele alınmıştır. Bunlardan bir kısmı yaratılışa delil olması yönüyle bu yüce kitapta yer almıştır. Özellikle Allah’tan başkasının yaratıcı olamayacağı insanların hakir gördüğü sineğin yaratılışı misal getirilerek anlatılmaktadır. (Hacc, 22 / 73) Burada seçilmiş olan misal hakikaten enteresandır. Varlıklar arasında hem cisim olarak hem de yapı olarak fazla kompleks olmayan sineği yaratamayan birisinin daha büyük şeyleri yaratmaya meyletmesi mümkün olamayacağı gibi, daha işin başında insanın acizliğini itiraf etmeye mecbur bırakılmaktadır. Bu konu ile ilgili dikkatimizi çeken başka bir örnek de devenin yaratılışının nazara verilmesidir. Kur’ân-ı Kerim, semaların ve arzın yaratılışından hemen sonra devenin yaratılışını anlatmasının bazı hikmetleri vardır. Bunlardan birisi Kur’ân-ı Kerim’in insanların bildikleri ve tanıdıkları nesnelere misal vererek onların konuyu daha çabuk anlamalarını gaye edinmiş olmasıdır. Deve, o insanların hayatlarının bir parçası haline gelmiş bir hayvandır ve o günün insanların onsuz bir hayat düşünmeleri imkansız gibidir. Çöl şartlarına en uygun bir şekilde yaratılan bu hayvanın ayrıca bir çok özelliğe sahip olduğu bilinmektedir.

Elmalılı Hamdi Yazır, semaların ve arzın yaratılışından hemen sonra devenin yaratılışının misal olarak getirilmesinin uygunluğunu şu şekilde izah eder: “O günün insanı en çok bu hayvanı kullanıyordu. Devenin üstünde olan birisi başını kaldırıp yukarıya doğru baktığı zaman semayı, sağa-sola baktığı zaman ovaları ve dağları, aşağı baktığı zaman üzerine binmiş olduğu deveyi görecektir. Verilen bu misalle akıl sahipleri tefekküre davet edilmektedir.”¹⁷

İslam dininin kurban, zekat gibi ibadet şekillerinde ve hayvanî ürünlerle avcılık için koyduğu hükümlerde hayvanlara geniş yer verdiğini görmekteyiz. Kur’ân’da ve hadislerde özellikle bedevilerin hayatında önemli bir yeri olan evcil ve vahşi hayvanlarla kuş ve haşeratın adlarına sıkça rastlanır. Aynı zamanda altısı doğrudan,

biri dolaylı olmak üzere yedi sûreye ad olmuştur. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz : Bakara, En'am, Nahl, Neml, Ankebût, Fil ve Kureyş. Çok sayıda hadiste de hayvanlara iyi muamele edilmesi gerektiği, zararlıların hangi durumlarda itlaf edileceği, eti helal ve haram olanlar, kurbanlıkların nasıl kesileceği, meytenin hükmü ve zekat gibi konular çerçevesinde hayvanlardan bahsetmiştir.¹⁸

Kur'ân'da ve hadislerde hayvanlardan çokça zikredilmesini şu şekilde sıralayabiliriz: a) Diğer mahluklar gibi hayvanların da Allah tarafından yaratıldığını hatırlatmak; onların yaratılışındaki hikmet üzerinde insanları düşündürmeye sevk etmek ve belli hayvan türlerinin insanın istifadesine sunulduğuna işaret etmek. b) İnsanların hayvanlardan faydalanması konusundaki usulleri hukuki açıdan düzenlemek, helal ve haram olan hayvanları belirlemek. c) Hayvanları kurban ve zekat konusu yaparak insanın onlar aracılığıyla da Allah'a yaklaşmasını sağlamak. d) Cahiliyye Arapları'nın o devirde Belye, İstimtar ve Bereket gibi farklı adlarla putlara kurban sunma adetlerini ortadan kaldırarak hayvanların sadece Allah adına kurban edilebileceği inancını yerleştirmek.¹⁹

Hayvanlar, Peygamber kıssalarında mucize ve ibret konusu olarak zikredilmişlerdir. Bunların bir kısmının imtihan sebebi olarak geldikleri belirtilirken, bir kısmının da peygamberlerin nübüvvetlerini tasdiki için birer delil olarak geldiklerini görmekteyiz. Bu konu ile ilgili olarak Mûsâ (a.s)'ın asasının yılanı dönüşmesi (Tâhâ, 20 / 20; A'raf, 7 / 107); Salih (a.s)'a mucize olarak dişi bir devenin gönderilmesi ve bu devenin Allah'a izafe edilmesi (Araf, 7 / 73); Kendisine kuş dili ve mantığının öğretildiğini dile getiren Süleyman (a.s)'a verilen bu mucizeler dikkatimizi çekmektedir. Ayrıca Süleyman'ın Hüdhüd kuşu ile olan konuşması veya iletişim kurması da ilginç bir olaydır. (Neml, 18 / 20) İnsanlar, hayvanlar ve cinlerden oluşan ordusunun karınca vadisine yaklaştığını fark eden karıncalardan birisinin diğer karıncalara Hz. Süleyman'ın (a.s) ve ordusunun üzerlerine doğru geldiğini haber verdiğini, ezilmemeleri için yuvalarına çekilmelerini haber verdiğini görmekteyiz. (Neml, 18 / 18)

Yine Kur'ân-ı Kerimde çeşitli anlatım şekilleri kullanılarak bunlar içinde hayvanlar zikredilmiştir. Anlatılan konuların daha iyi anlaşılması ve kavranması için müşahhas örnekler verilmiş, çeşitli teşbih, kinaye, tasvir ve temsiller kullanılarak

---

17 Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, Akçağ Yay, İstanbul 1977, IX, 176.

18 Bayraktar, Mehmet, İİA, "hayvan", XVII, 87.

anlatıma daha da derinlik kazandırılmıştır. Kimi hayvanların ise insanlara nimet olarak verildiği zikredilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALLAH'IN VARLIĞINA, YARATILIŞA, HAŞRE

VE PEYGAMBERLİĞE DELİL OLARAK ZİKREDİLEN HAYVANLAR

I- ALLAH'IN VARLIĞINA VE YARATILIŞA DELİL OLARAK ZİKREDİLEN HAYVANLAR

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın varlığına ve yaratılış gerçeğinin ispatına büyük önem vermiş ve bu konuda pek çok deliller sunmuştur. Allah'ın yaratması çeşitli tarzlarda olur. Allah bir şeyden çok şeyi, çok şeyden de bir şeyi yapar. O, sudan her canlıyı, topraktan sayısız yiyecekleri, nebatî, hayvanî pek çok gıdaları yaratır. Bir şeyi yaratan her şeyi yaratabilir. Her şeyi yaratamayan da bir şeyi yaratamaz. Diğer bir ifade ile kainattaki bir yaratığı yerli yerinde yaratabilmek için bütün kainatı yaratabilecek sonsuz bir ilim ve kudrete sahip olmak gerekir.

Allah, en küçük şeyleri bile en büyük bir sanatla yaratır. Kur'ân'ın ifadesiyle sahte tanrıların hepsi bir araya gelseler en küçük bir canlıyı dahi yaratamazlar. Zira evrendeki yaratılışa ve yaratmadaki sanatın üstünlüğüne bakılırsa, ancak en küçük canlıyı yaratabilenin güneş sistemlerini ve galaksileri yaratabileceği neticesine varılır.

Allah'tan başka yaratıcının olamayacağını muhtelif ayetler ısrarla vurgulamaktadır: *“Ey insanlar! Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini hatırlayın : Düşünün; göklerden ve yerden sizi rızıklandıran Allah'tan başka bir yaratıcı var mı? Ondan başka tanrı yoktur. Böyle iken nasıl oluyor da (imandan inkara) çevriliyorsunuz.”* (Fâtır, 35 / 3) *“İşte bunlar Allah'ın yaratıklarıdır. Peki gösterin bakalım Ondan başkası ne yaratmış! Doğrusu, o zalimler besbelli bir sapıklık içindedirler.”* (Lokman, 31 / 11) *“O müşriklerin Allah'tan başka ibadet edip yalvardıkları tanrılar ise, hiçbir şey yaratamazlar, zaten kendileri yaratılmaktadırlar. Hep ölüdürler diri değildirler. Kendilerine tapanların bile ne zaman diriltileceklerini bilmezler.”* (Nahl, 16 / 20-21)

Kur'ân-ı Kerim'de pek çok pasajda bir kısım hayvanların Allah'ın varlığına ve yaratılışa delil olarak zikredildiğini görmekteyiz. Şimdi bu çerçevede zikredilen hayvanları ilgili ayetlerin yorumları ışığı altında inceleyeceğiz.

1. Sineğin ve Sivrisineğin Yaratılışının Nazara Verilmesi.

a) Sineğin Yaratılışının Harikalığı

Allah Teala yaratma konusunda insanlara şöyle meydan okumaktadır : *“Ey insanlar, size bir misal getirildi. Şimdi onu dinleyin. Sizin Allah’ı bırakıp da taptıklarımızın hepsi bir araya gelse bir sinek bile yaratamazlar. Hatta sinek onlardan bir şey kapsa, onu dahi kurtarıp geri alamazlar. İsteyen de, kendinden istenilen de, kaçan da kovalayan da ne kadar güçsüzdür. ”* (Hac, 22 / 73)

Bu ayette Cenab-ı Hak gerçekte kendisinden başkasının her hangi bir şeyi yaratmaya gücünün yetmeyeceğini insanların hakir gördüğü sineği misal getirerek anlatıyor. Yaratıcı olarak Cenab-ı Hak’ın şerikinin olamayacağı belirtilirken aynı zamanda O’nun dışında hiçbir şeye de kulluğun olamayacağı, dolaylı olarak dile getirilmiş oluyor.

Allah Teâla bu misali vermekle aynı zamanda putların ve putlara tapanların ne kadar aciz olduklarını da gözler önüne seriyor. Allah’ın dışında kendilerine ibadet edilen putların, bir araya gelseler dahi, mahlukâtın en küçüğünü bile yaratmaktan aciz kalacaklarını onlara meydan okuyarak açıklıyor.²⁰

Sineğin yaratılmasının misal verilmesiyle müşriklerin kendilerine tapmış oldukları putlar hakir görülmüştür. Bununla birlikte onların düşüncesizce tavırlar takındıkları, akıl ve fikirden mahrum oldukları onlara hatırlatılmış; onların hem kendilerine hem de başkalarına fayda vermekten aciz oldukları “yaratamazlar” ifadesiyle vurgulanmıştır. Küçük bir mahluk olan sineği yaratamayan, daha büyük bir varlığı hiç yaratamaz. Böylece kendilerinin taptıkları putların da zayıf mahlukattan başka bir şey olmadığı ispatlanmış oluyor.²¹

Ayetteki yaratma fiilinin başına gelen te’kid-i nefy-i istikbal edatı ile bu yaratmanın gelecekte de mümkün olamayacağı belirtilmektedir. Günümüzde mili metrik değerlerle ölçebilen çok hassas teknoloji ürünleri bulunduğu gibi sanat olarak da zirvelerin yakalandığı iddia edilmektedir. Böyle olmasına rağmen insanoğlunun sineğin bir tek kanadını dahi meydana getirmekten aciz kaldığı görülmektedir.²²

Misal olarak verilen sinek, cisim olarak küçük olmasına rağmen birçok özelliklere

20 İbn-i Kesir, Ebu’l-Fidâ İsmail, Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm, Beyrut 1969, IX, 5534; Alûsi, a.g.e., XVII, 200-202; Zemahşerî, Mahmûd b.Umer, el- Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzil, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut ts., III, 23.

21 Bilmen, Ö. Nasuhi, a.g.e, V, 2253; Razî, Fahrüddin, Mefatihü’l-Ğayb, Beyrut ts, II, 174; Ünal, Taha F, a.g.e, s. 137.

haizdir. Başının üzerinde bulunan iki uzvu ile dokunma ve koku alma vazifelerini görür. Başının iki yanında bulunan çıkıntı halindeki gözleri dört bin küçük gözcükten oluşmuştur. Üst ve alt dudakları birleşerek hortum biçimini alınca ısırıcı ve emici vazifelerini görür.²³

b) Sivrisineğin Yaratılışça Öneminin Vurgulanması.

“Allah gerçeği açıklamak için bir sivrisineği, hatta onun ötesinde bir şeyi misal getirmekten çekinmez. İman edenler onun Rablerinden gelen şeyin gerçek olduğunu bilirler. Kafirler ise ‘Allah böyle misal vermekle ne kastediyor’ derler. Allah bu misal ile birçoklarını şaşırır, yine onunla birçoklarını yola getirir; ancak bununla fasıklardan başkasını şaşirtmaz.”

Bu ayetin nüzul sebebini bildiren şu iki rivayetin nakledildiğini görmekteyiz Birinci rivayete göre, Cenab-ı Hak sineği kendi varlığına ve yaratılışa bir misal olarak zikredip müşriklerin tapmış oldukları putları kınadığı zaman müşrikler itiraz ederek: “Hz. Muhammed’in Rabbi sineği ve örümceği misal getirmekten utanmaz mı?” diye söylemişlerdir. Cenab-ı Hak da bu suale mukabil: “Allah, sivrisinekle veya ondan daha küçüküyle misal vermekten çekinmez.” (Bakara, 2 / 26) ayetini inzâl buyurmuştur.²⁴

İkinci rivayete göre ise Cenab-ı Hak, müşrikler hakkında örümcek ve sineği mesel olarak zikredince, Onlar : “Allah bundan daha yüce ve yüksek şeyleri misal getirmeye (layıktır)” demişlerdi. Bunun üzerine bu ayetin nazil olduğu belirtilmektedir.²⁵

Cenab-ı Hakk’ın kafirleri kınamak maksadıyla bir hakikati açıklamak için sivrisinek ve ondan daha küçük mahlukatı misal getirmekten çekinmeyeceği muhakkaktır.²⁶ Bilmek gerekir ki, bu misalleri getirmek Allah’ın azametine hiçbir zarar vermediği gibi Kur’ân-ı Kerim’in derecesini de düşürmez.²⁷ Tersine, bu misaller, mezkur hayvanlardaki yaratılışın harikalığına işaret eder.

Bu ayette Cenab-ı Hakk’ın anlatmak istediği manayı mü’minlerin anlayacakları, nankörlerin ise insanların gönüllerinde kuşku uyandırmak için “Allah bununla ne demek istiyor” diyerek doğru düşünce ve iman yolundan sapacakları bildirilmektedir. İnkâr

22 Ünal, Taha F. İlim ve Bilim, T.Ö.V. Yayınları, İzmir 1992, s.137; Bilmen, Ö. Nasuhi, Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Alisi ve Tefsiri, İstanbul ts. V, 2252.

23 Eminoglu, Mehmet, Çağımızı Aydınlatan Kur’ân Mu’cizeleri, Konya 1987, s. 328 vd.

24 Razi, Fahrudin, a.g.e, II, 175.

25 Demiri, Hayatu’l-Hayavan, Beyrut ts, I, 129; Alûsî, a.g.e, II, 206.

26 Vehbi, Konyalı Mehmet, Hulâsatu’l-Beyân Fi Tefsiri’l-Kur’ân, İstanbul 1966, I, 82.

27 Alûsî, a.g.e., II, 207; Demiri, a.g.e, I, 129.

edenler iman etmemek için bahane aramışlar ve bu misallerin taşıdığı incelikleri görmeyerek bunu Allah'a yakıştıramamışlardır.²⁸

2. Arıya Vahyedildiğinin bildirilmesi.

Bu konu ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de şöyle denilmektedir: "*Rabbin bal arısına (şöyle) vahyetti : Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan evler edin. Sonra her çeşit meyvelerden ye de Rabbinin yollarına boyun eğerek yürü. Onların karınlarından renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar ki, onda insanlara şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir millet için (Allah'ın büyüklüğüne) işaret vardır.*" (Nahl, 16 / 68-69)

Arının Allah'ın varlığına ve harika yaratılışa bir delil olarak sunulduğu bu ayette geçen vahiy, ilham manasındadır.²⁹ Büyük müfessir Elmalılı bu ayetle ilgili olarak şu açıklamaya yer verir: "İlham, bir mânâyı kalbe atmaktır. Fakat ilham, ilmî ve amelî bir vücup ve ıztırar ifade etmez. Halbuki bal arısında şu ifade olunan meani zarureti ameliyye ifade eden bir fitrat-ı mahsusadır. Denebilir ki arının sanatı bir nübüvvet vahyi olmamakla beraber zarurî bir hüküm ifade etmesi haysiyetiyle ona şebihtir ve Hak Teala tarafından arıya bal yapmak ruh ve sanatı şaşmaz bir vücup ve isabetle verildiği gibi peygambere gelen vahiy de zarurî bir ilmî ledünnîdir. Ve buna işareten "rabbuke" diye buyurulmuştur. Binaenaleyh arıya vahyin manası ona o ruh-u fitratı vermek ve zahirî bir vasıta olmaksızın gizli bir surette terbiye ederek ona o his ve sanatı kemal-i kat'iyetle ta'lim edip belletmek demektir.³⁰

Allah'ın arıya bal yapmasını vahyetmesi, bildirip öğretmesi diğer bütün hayvanlar için de geçerli olup bu mesele için bir örnek verilmiştir. Yani arılar gibi bütün hayvanlar yuvalarını yapmalarını, rızklarını temin etmelerini, düşmanlarından korunmalarını ve nesillerini nasıl devam ettireceklerini kendilerine verilen ilhamla bilmektedirler. Bu hususları Cenab-ı Hak onlara fitrî olarak öğretmiştir. Kur'ân-ı Kerim, hayvanların Allah'tan aldıkları bu talimlerine "vahiy" adını vermektedir. Fakat bazı insanların bunu sevk-i tabii (iç güdü) tabiri ile isimlendirmeleri, bu önemli meselenin sanki basit ve ehemmiyetsiz bir şekilde algılanmasına sebep olmaktadır.³¹

28 Ateş, Süleyman, Yuce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul 1989, I, 114.

29 Razi, n.g.e., XIV, 275; Alûsî, n.g.e., XIV, 182; Kutup, Seyyid, IX, 212; İbn-i Kesîr, VII, 4517.

30 Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, V, 3108; Kutup, Seyyid, Fî Zılâli'l-Kur'ân, IX, 212.

31 Ulutürk, Veli, Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıyıyor, Nil Yay, İzmir 1994, s. 83-84.

Ayette hem arıya hem de onun yapmış olduğu bala dikkat çekilmektedir. Yapılan araştırmalarda yaklaşık olarak 12 000 çeşit arının bulunduğu tespit edilmiştir. Arılar kendilerine gelen emir doğrultusunda hareket etmekte ve sadece dağlarda, ağaç kovuklarında ve insanların yaptıkları kovanlarda yuva kurmaktadır. Bunların dışında onları başka bir yerde görmek imkansızdır.³²

Arıların kendi aralarında mükemmel bir iş taksimi yaptıkları tespit edilmiştir. Arılar arasında bey durumunda olan bir tek arı vardır. Diğerlerine göre daha yapılı ve hükümlü durumundadır. Diğerleri ona hizmet ederler. Başka bir yere göç ederken onu sırtlarında taşırlar.³³ Arıların bir kısmı bal yaparken diğer bir kısmı da bal mumu yapar. Geri kalanı ise yuvaya su taşırlar. Familya olarak dokuz gruba ayrılırlar: Kazıcı arılar, zar arıları, yaprak kesiciler, duvarcılar, dülger ve madenci arılar gibi isimler alırlar.³⁴

Arıların kilometrelerce uzağa gittikten sonra kovanlarını nasıl buldukları merak konusu olmuştur. Ayrıca arıların bulmuş oldukları çiçekleri birbirlerine nasıl tarif ettikleri ve nasıl haberleştikleri de ayrı bir sırdır. Yapılan incelemeler sonunda arıların, kovanlarının bulunduğu yer ile güneş arasındaki açıya göre hareket ettikleri anlaşılmıştır. Çiçek tozu yüklenip kovana dönen arı, bulmuş olduğu çiçeği diğer arılara, kovan, güneş ve çiçeğin bulunduğu yer arasındaki açılara kendine has rakslarıyla belirtmek suretiyle haber verdiği anlaşılmıştır.³⁵ Müfessir Mehmet Vehbi, arıların uzak mesafelere gidip şaşırmadan tekrar yuvaya dönmelerinin Cenab-ı Hakk'ın onlara ilham etmesiyle olduğunu söylemektedir.³⁶

Arıların gözleri, çok uzaklarda bulunan cisimleri altmış defa büyütülmüş olarak görür. Bal arısı bir km ötedeki bir çiçeğin kokusunu alabilmekte ve diğer kokulara karıştırmadan onu hafızasına yerleştirip oraya ulaşmaktadır. Arıların saniyede yaklaşık olarak 500 defa kanatlarını hareket ettirdiği gözlemlenmiştir.³⁷ Kuvvetli bir bal arısının kendi ağırlığından üç yüz kat daha ağır yükleri taşıyabildiği görülmüştür.³⁸

Arıların dikkatimizi çeken başka bir özelliği de altıgen şeklinde ördükleri petekleridir. Acaba bunlar, o ince zekayı, korkunç hesabı, mahareti ve itkanı nereden öğrenmişlerdir? Peteklerin her birisini birbirleri ile aynı olacak bir şekilde birbirine eşit ve denk olarak yapmaktadırlar. Bunu bu kadar ölçülü olacak şekilde hiçbir insanın ölçü

32 Kutup, Seyyid, a.g.e, IX, 212; Hâmid, Abdurrahman Muhammed, El-Kur'ân ve Alemu'l-Hayavân. Daru's-Sûdaniyye, Hartum ts, s. 106.

33 Razi, a.g.e, XIV, 275; Alûsî, a.g.e, XIV, 182; Hamid, A. Muhammed, a.g.e, s. 108. Demiri, a.g.e, II, 102.

34 Demiri, a.g.e, II, 162.

35 Hamid, A. Muhammed, a.g.e, s. 114.

36 Vehbi, Mehmet, a.g.e, VI, 2859.

37 İbn-i Kesir. IX, 4523.

aletlerini kullanmadan yapması mümkün değildir. Ayrıca peteklerin başka bir şekilde yapılmayıp altıgen şeklinde yapılmasında da ince sırlar vardır. Petekler altıgen olduğu için israf önlenmekte ve aralarda hiç boşluk kalmamaktadır.³⁹

Ayette dikkat çekilen diğer bir husus da onların yapmış oldukları baldır. Arılar, bir yönüyle bilgisayara benzerler. Nasıl ki bilgisayar kendisine uyarlanmış program dışında çalışmaz, arılar da kendilerine işlenmiş program dışında çalışmazlar. Ayrıca onlarda his ve nefis vardır. Verilen emirler onlara lezzet vermektedir.⁴⁰ Arıların nasıl bal yaptıklarını insan aklı ve zekası kavrayamamıştır. Akıllı, anlayışlı ve şecaat sahibi olan arıların hangi mevsimlerde yağışların olduğunu bildikleri gibi eşsiz bir sanatkarlık özellikleri ve amirlerine itaat etmeleriyle de meşhurdurlar.⁴¹

“Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır.” (Nahl,16 / 66-69) İlahi fermanı balın şifa kaynağı olduğunu bildirmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda her arının günde kendi ağırlığının on misli bal özünü kovana taşıdığı ve yarım kg. bal yapabilmek için 37 bin defa çiçeklere gidip-geldiği tespit edilmiştir.⁴²

Balın bileşimi incelendiği zaman % 70-80 gibi büyük bir oranın şekerlerden oluştuğu görülür. Bunun en az % 60 veya % 65’ini invert şeker denilen glikoz ve fruktoz, % 5 ile % 10’unu ise Sakkaroz oluşturmaktadır. Balın içinde bol oranda fruktoz, glukoz, sakkaroz ve su bulunmaktadır. Balın sindirimi zor olmadığı için kolayca kana geçer. Bu sebeple zayıf ve iştahsız kişilerin enerji ihtiyaçlarını karşılamada iyi bir yiyecektir. Ayrıca balın 40-50 gramı müshildir. 100 gram bal 300 gram su ile lavman tarzında kullanılabilir. Yağlar vücudun önemli enerji kaynağıdır. Normal şartlarda enerji üretmek için yağ ve şekerler birlikte yakılır ve böyle daha verimli bir enerji meydana gelir. Şeker olmadığı zaman yağlar daha verimsiz bir şekilde yakılır ve yorgunluk meydana gelir. Bu sebeple yeterince tabii şeker alınmalıdır. Glukoz ve fruktoz denen bu şeker özellikle balda bolca bulunmaktadır.⁴³

Değişik yöre ballarının çeşitli hastalıklara iyi geldiği tespit edilmiştir. Karaciğer, bronşit, gastrit, mide-on iki parmak bağırsağı ülseri, deri hastalıkları ve kansızlığa karşı

38 Çaldıranlı, Selim, “Arılar Alemi” Çevre ve Bilim Dergisi, VI, Sy. 67, s. 24.

39 Razi, a.g.e, XIV, 275; Alûsî. a.g.e. XIV, 182; İbn-i Kesîr. VII, 4517; Hamid, A. Muhammed. a.g.e. s. 114; Demiri. a.g.e. II, 162.

40 İsmail Hekimoğlu, Korkmaz, H.Hüseyin, İlimler ve Yorumlar, Türdav Yay, İstanbul 1978, s. 153.

41 Vehbi, Mehmet, a.g.e, VI, 2858; Kutup, Seyyid, IX, 212; Demiri. a.g.e. II, 161.

42 İsmail Hekimoğlu, a.g.e, s. 153

⁴³ Ördü, Cuma, “Harika Gıda Bal”. Çevre ve Bilim, Yıl 1987, Sy. 5, s 18.

balın iyi geldiği tespit edilmiştir.⁴⁴

Bal, şerbet yapılarak içildiği zaman ishale iyi geldiği görülmüştür. Bununla alakalı olarak Ebu Said el-Hudrî şöyle bir hadiseyi bize aktarmaktadır: Bir adam Resûlullah'a gelerek : "Kardeşim ishal oldu" (ne yapayım?) diye sordu. Resûlullah ona "bal (şerbeti) içir" diye cevap verdi. Adam kardeşine bunu içirdi. Daha sonra tekrar Resûlullah'a gelerek "Ben bal (şerbeti) içirdim, ancak onun ishali daha da arttı" dedi. Resûlullah tekrar aynı şeyi söyledi. Ve adamın gelip-gitmesi üç kez tekrar etti. Sonunda Hz. Peygamber : "Allah doğru söyledi, kardeşinin karnı yalan söyledi (hata etti)" buyurdu. Adam sonra tekrar içirdi, bu sefer kardeşi iyileşti.⁴⁵

Bu hadisle ilgili olarak İbrahim Canan şöyle bir açıklama getirmektedir: Hadisi şerh eden alimler rivayette geçen "kardeşinin karnı yalan söyledi" ifadesinde geçen "kizb"i hata ile tevil ederler. Bu durumda karnı yalan söyledi ibaresi karnı şifayı kabul etmeye müsait olmadı, hataya düştü manasını ifade etmiştir. Resûlullah'ın, karnı yalan söyledi sözünde bu ilacın faydalı olduğuna, hastalığın devam etmesinin ilaçtaki kusurdan kaynaklanmayıp bozucu maddenin çokluğundan meydana geldiğine işaret vardır. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v) bu maddenin boşaltılması için bal içmeye devamı emretmiştir. Nitekim Allah'ın izniyle adam iyileşmiştir.⁴⁶

3. Kuşların Ancak Allah'ın Emriyle Uçması.

Bu konu ile ilgili olarak şu ayetleri zikredebiliriz:

"Üstlerinde (kanatlarını) açıp yumarak uçan kuşları görmüyorlar mı? Onları (havada) Rahmandan başkası tutmuyor. Doğrusu O her şeyi görmektedir." (Mülk, 67/ 19)

"Göğün boşluğunda O'nun emrine boyun eğdirilmiş olan kuşlara bakmadılar mı? Onları Allah'tan başka tutan nedir? Şüphesiz bunda inanan bir kavim için ayetler (Allah'ın büyüklüğüne işaretler) vardır." (Nahl, 16 / 79)

Kainatta yaratılan binlerce canlı türünden birisi de kuşlardır. Diğer canlılar gibi kendilerine has özellikleri ile kainattaki yerlerini almışlardır. Yaratılan hiçbir şey abes olarak yaratılmadığı gibi başıboş da bırakılmamıştır.

44 İbn-i Kesir, IX, 4522, Nurbaki, Haluk, K. Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler, T.D.V yay, Ankara 1996, s 118

45 Buharî, Tıp, IV, 24; Müslim, Selam, 91.

46 Canan, İbrahim, Kütüb-i Sitte, Akçağ Yayınları, İstanbul 1993, XI, 14-15.

Her zaman gözümüzün önünde olduklarından hayret verici yanı gözümüzden kaçan bu kuşlar semanın boşluğunda ancak Allah'ın emrine boyun eğerek uçabilmektedirler. Uyanık kalbe sahip olup his taşıyan insanlar bunu her zaman hatırlarlar. Kuşlara uçuş kabiliyeti veren ve bu ortamı hazırlayan Cenab-ı Hak'tan başkası değildir.⁴⁷

Kuşların davranışlarından onların ilahî bir emirle sevk edildiklerini ve kendilerine çizilen programdan dışarı çıkmadıklarını bilimsel araştırmaların sonuçlarına bakarak anlamaktayız. Hiçbir tecrübe görmemiş körpe kuşların kılavuzları olmadan çıkış ve dönüş tarihleri belli olan oldukça uzun ve girifti göç yollarından hiç şaşırmadan gidip-geldikleri tespit edilmiştir. Prof. Hamburger, örnek olarak pasifikte yaşayan "Mutton bird" adını verdikleri bir kuş cinsinin 25.000 km'lik yolu "8" şeklinde bir yol çizerek tekrar aynı noktaya altı ay sonunda döndüğünü kaydeder. Bazı kuşların göç edecekleri zaman özel bir ses çıkardıkları tespit edilmiştir.⁴⁸

Kuşların 8580 çeşit olduğu ve 27 familyaya ayrıldığı tespit edilmiştir. İnsanların çoğu onların bu durumunu bilmemektedir. Onlar kendi lisanlarınca Allah'a ibadet ve tesbih ederler.⁴⁹

Kuşların gökyüzünde uçuşları bize Allah'ın va'z ettiği uçuş kanununu öğretmiştir. Yerde iki ayakla ve dört ayakla yürüyen hayvanlar, insana iki tekerlekli, dört tekerlekli vasıtaları ilham etmiş, denizde yüzenler de insana yüzme kanununu öğretmiştir. İbret alacaklara daha nice örnekler ve dersler vardır.

Yukarıdaki ayetlerde Allah'ın kuşlarla ilgili efal ve kudretine işaret edilmektedir. Yapılan araştırmalar kuşların uçuş programları konusunda bazı göçmen kuş cinslerinin bu konuda ne derece mükemmel bir noktaya ulaştıklarını göstermektedir. Zira hayvanların genetik kodunda kaydedilmiş gerçek bir göç programı vardır.⁵⁰

4. Devenin Yaratılışının Nazara Verilmesi.

Kur'ân-ı Kerim'de bu hayvan farklı isim ve münasebetlerle zikredilmiştir. Biz burada önce genel olarak nerelerde, hangi adlarla ve hangi maksatlarla geçtiğini belirtecek, sonra

47 Kutup, Seyyid, a.g.e, IX, 224.

48 Bucaille, Mourice, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim (Çev :Suat Yıldırım)*, T.Ö.V Yay., İzmir 1981, s. 263; A. Hamid, A. Muhammed, a.g.e, s. 87.

49 Hamid, A. Muhammed, a.g.e, s. 86.

50 Hamid, A.Muhammed,a.g.e, s.88.

da devenin yaratılış keyfiyetine temas edeceğiz.

a) el-İbil : Ğaşıye, 88 / 17'de devenin yaratılış keyfiyetine işaret edilirken, En'âm, 6/144'te ise devenin (dişi ve erkek olarak çift yaratıldığı anlatılmaktadır.

b) el-Cemel : A'raf sûresi 40. ayette Allah'ın ayetlerini yalanlayanların ve onları kabul etmeyenlerin Cennet'e giremeyecekleri "Deve iğne deliğinden geçmedikçe" teşbihiyle anlatılmaktadır.

c) Bahîra, Sâibe ,Vâsile ve Hâm : Cenab-ı Hak Maide Sûresi 103. ayette Arapların bazı develer hakkında onlara Bahîra, Saibe, Vâsile ve Hâm isimlerini vererek bazı dini uygulamalara girdiklerini ancak kendisinin insanlara ne Sâibe, ne Vâsile ne de Hâm diye bir şey bildirmediğini anlatmaktadır. Cahiliyye Arapları putlarına adadıkları hayvanları gruplara ayırmış ve bunlara bazı adlar takmışlardı. Beş kere doğurup beşincide dişi doğuran deveye "Bahîra" adını vererek bunun kulağını yarıp sütünü sağmazlar ve putları namına serbest bırakırlardı. Bazı hayvanları da putlar için serbest bırakırlar, sütünü sadece misafirlere ayırırlardı ki bu deveye "Sâibe" adını verirlerdi. Erkek ve dişi olmak üzere ikiz doğuran koyun veya deveye de "Vasile" derlerdi ve erkeğini putlara kurban ederlerdi. On nesil dölleyen erkek deveye de "Hâm" adını verirler ve onu da putlar için serbest bırakırlardı.⁵¹

d) Cimale : Mürselat Suresi 33. ayette "Cehennem azabının saçtığı kıvılcımların büyüklüğü deve yavrusunun büyüklüğüne benzetilmiştir.

e) Be'îr : Yusuf sûresi 72. ayetinde kralın kaybolan su kabını getiren kişiye bir deve(be'îr) yükü bahşiş verileceği anlatılmaktadır.

f) el-İşâr : Kıyametle ilgili dehşet verici sahneler Tekvîr Suresi 4. ayette anlatılırken kıyamet vaktinde doğurmak üzere olan develerin ister istemez salıverileceği anlatılmaktadır.

g) en-Nâka : Hûd, 11/ 64; A'raf, 7/ 73-77; İsrâ,17 / 59; Şems, 91 / 13; Kamer, 54 / 27; Şuara,26/155-157. ayetlerinde Salih (a.s)'a mucize olarak gönderilen deve isimle zikredilmiştir. Bu ayetlerde deve Allah'a izafe edilmekte ve "nâkatullah" şeklinde geçmektedir. Ayrıca bu yerlerde "hazihi" işaret zamiri ile belirtildiğinden bu devenin dişi deve olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuyu birinci bölümde, "peygamberliği mucize ile ispat

51 Bu kelimelerle ilgili bazı açıklamalar için Maide Suresi 103. ayetine bkz : Suat Yıldırım, Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali.

sadedinde zikri geçen hayvanlar” bölümünde ele alacağız.

h) el-Büdü'n : Hac suresi 36. ayetinde kurbanlık sığır ve develerin (el-büdn) Allah dininin işareti (şe'âirillah) olduğu anlatılmaktadır.

Şimdi de devenin yaratılış keyfiyetine işaret eden Ğaşiye sûresi 17. ayeti inceleyeceğiz. Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır : “*Deveye bakmazlar mı? nasıl yaratılmış.*”

İnanan kalpler, kainattaki yaratılış ve yaratılıştaki incelik, sanat ve hikmeti görerek ve hissederek Yüce Yaraticıyı tanır ve hayranlıklarını ibadet ve tespih ile dile getirirler. Tefekkürle yaratılış ve varoluş mu'cizesindeki sırlara ulaşırlar. İnsan bu alemdeki tefekkürü ne kadar genişler, ne kadar derinleşirse Allah'ın yaratmasındaki gücünü ve nimetlerinin enginliğini o derece iyi anlar.

Bu surede ahiret ile ilgili haberler verildikten sonra devenin yaratılış keyfiyetine geçilmiş ve “Deveye bakmazlar mı? nasıl yaratılmış” ayetiyle insanlar yaratılış hakkında düşünmeye sevk edilmiş, çevresine bakarak tefekkür etmesi gerektiği bildirilmiştir.⁵² Bu pasajda devenin yaratılışına değindikten sonra ise, yerin ve göğün yaratılışına geçilmiştir. Bu durum acayip gibi görünse de Kur'ân-ı Kerim burada insanların her gün gördükleri olağan gibi görünen şeylerin bile yaratılışlarının harika olduğunu bizlere hatırlatmak istemiştir. Bununla beraber Arapların en çok gözlerine çarpması ve hayatlarının adeta bir parçası olması devenin ilk sıraya konması için diğer bir sebeptir.⁵³ Devenin ilk sırada zikredilmesinin bir sebebi olarak da şunu söyleyebiliriz: Yolculuk yapmak ve dolaşmak için deveye binen bir kimse yukarı baktığı zaman gökyüzünü ve dağları, aşağı baktığı zaman da yerkürenin yüzeyini görür. Üzerine bindiği deveyi unutması ise, zaten imkansızdır. Bu da devenin yaratılış keyfiyetinin ilk sırada zikredilmesini sağlamıştır.⁵⁴

Çölde yaşayan insanların ayrılmaz bir parçası olan bu hayvanın çeşitli özelliklere sahip olduğunu görürüz. O, sahip olduğu özellikleriyle sıkıntı ve zorluklara katlanmak zorunda kalan bu insanların yaşamlarını kolaylaştırmaktadır. Devenin yaratılış olarak sahip olduğu özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz :

Çölde uzun mesafeleri kat ederken iki hafta susuzluğa dayanabilir. Yiyecek bulamadığı zaman vücut ağırlığının beşte birine mukabil gelen yağ deposu imdadına yetişir. Sırtında yarım ton yükü günde 50 km yol alabilir. Dudak ve ağız yapısı çölün karakteristik yiyeceği olan dikenleri yemek için en müsait şekildedir. Dilini çıkardığı zaman su

52 Kutub, Seyyid . Fî Zılâli'l-Kur'ân, IX, 224.

53 Yazır, Hamdi, a.g.c., IX, 175.

kaybetme durumu söz konusu değildir. Yiyecek bir şey bulamadığı zaman plastik levha ve bakır teline kadar her şeyi yiyebilir. Ayaklarının geniş ve büyük olması kumda batmadan yürümesini sağlar. Kulak ve burun delikleri kum fırtınalarına karşı sıkı sıkıya kapanabilmektedir. Kirpiklerinin iki kat ve tüylerinin çok sık olması çölde kum fırtınalarına karşı korunmasını sağlar. Ortalama olarak üç metre boyunda ve 500 kg ağırlığındadır.⁵⁵

Dış görünüş itibariyle farklı bir yaratılışa sahip olan bu hayvanın bundan başka çeşitli özellikleri tespit edilmiştir. Bu özelliklerin birisi de devenin insandan daha sağlam bir zekaya sahip olduğudur. Fahreddin er-Râzi bizzat yaşadığı bir olayı şöyle anlatır: “Bir toplulukla beraber çölde yola koyulmuştuk ve bir müddet sonra yolumuzu kaybettik. Bunun üzerine erkek bir deveyi öne sürdüler. Bizler de arkasına düştük. Akıllı insanların çıkamadığı o kıvrımlı yolda o hayvan bir tepeden öbür tepeye giderek ilerledi ve uzun zaman sonunda gideceğimiz yere vardık.”⁵⁶

Haftalarca susuzluğa dayanabilen bu hayvanın kaybettiği sıvıyı telafi için birkaç dakika içinde 200 lt. suyu birden içtiği müşahede edilmiştir. Bir anda kandaki su miktarı aşırı ölçüde değişen bu hayvanın hayatı tehlikeye girmemektedir. Halbuki bazı hayvanların birden bire fazlaca su almaları sonucu alyuvarların bu suyu osmoz ile emmesi sonucu patlayıp ölmelerine sebep olmaktadır.⁵⁷

5.Yeryüzünde Yürüyen ve Uçan Bütün Hayvanların İnsanlar Gibi Bir Ümmet (toplum) Oluşları.

“Hem yerde hareket eden hiçbir canlı, kanatlarıyla uçan hiçbir kuş türü yoktur ki, sizin gibi birer toplum (ümme) teşkil etmesinler. Biz o kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik. Sonra hepsi Rablerinin huzuruna sevk edilip toplanacaklardır.” (En'am, 6 / 38)

Razi, zikredilen ayette yerde yürüyen canlılar ile kuşların tıpkı bizler gibi birer ümmet teşkil ettiklerini fakat bu benzerliğin hangi manalarda olduğu hususunda bir açıklama olmadığını vurgular. Bu benzerliğin bütün yönlerden olduğunun söylenmesi de mümkün değildir. Aksi halde o hayvanların, biçim sıfat ve yaratılış bakımından bizim gibi olmaları gerekir ki, bu da batıldır. Alimlerin bu ayette insan ile “dabbe”(kıyıdayan,

54 Âlûsî. *Ruhu'l-Maânî*. XXX. 116: Yazır, *Hamdi*, a.g.e. IX, 176

55 Hicazî. M. Mahmud, *El-Vahdetü'l-Mevdüiyye Fî'l-Kur'ân'il-Kerim*, Kahire 1970, s. 160-161

56 Râzi. a.g.e. XXX,158.

57 Aslantürk. Halit, *New Scientist'ten Tercüme, Şelale Dergisi*, Yıl 1979, Sy. 108, s.45.

debelenen canlılar) ve kuşlar arasında bir benzerlik bulunduğuna dair konuda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Vahidi ve İbn-i Abbas'a göre Cenab-ı Hakk'ın bu ayetten şu manayı kastettiğini söylemişlerdir : “Onlar beni tanıyor, beni birliyor, beni tespih ediyor ve bana hamd ediyorlar.”⁵⁸

Elmalılı Hamdi Yazır,“Onlar da sizin gibi bir ümmettir” sözünden anlaşılan hususun onların da bizim gibi topraktan ve sudan yaratılmış olmaları ve belli bir hayat çizgisi ve düzen içerisinde yaşamaları olduğunu söylemektedir. Hepsinin de bizim gibi rızıkları, ecelleri takdir edilmiştir, belli bir vakte kadar yer, içer ve beslenirler. Tıpkı insanlar gibi birbirlerine benzerler, bizim gibi toplanır, tanışır, dövüşür ve kaçırlar. Gruplar halinde bir cemiyet hayatı yaşarlar. Yerde sürünenleri de havada uçanları da size benzer ve sizin benzerlerinizdir. Kendilerine takdir edilmiş ilahî kanunlar çerçevesinde hayatlarını devam ettirirler. İşleri kanunlu, halleri mahfuz, iyilikleri geçerli tıpkı sizin gibi birer ümmettirler. Varlık düzenleriyle de ilahî kudretin birer deliller dizisi ve hikmet kitabının ayetleridirler.⁵⁹

Bütün canlıların insanlar gibi birer ümmet olduğunu Hz. Peygamberin bu konudaki bir hadisinden de anlamaktayız. Allah Resülü :“Şayet köpekler ümmetlerden bir ümmet olmasaydı, onların öldürülmesini emrederdim” diye buyurmuş, böylece de köpeklerin bir ümmet olduğunu beyan etmiştir.⁶⁰ Ayrıca bu sözleriyle Allah Resülü köpeklerle iyi bakılmasını ve onlara şefkat gösterilmesini öğütlemiştir.⁶¹

Razi, Cenab-ı Hakk'ın bu ayetle inayetinin bütün canlılara ulaştığını, onların ihtiyaçlarına cevap verdiğini hatırlatmakta olduğunu söylemektedir.⁶²

Kur'ân-ı Kerim, bu ayet ile her hayvan türünün sosyal bir topluluk oluşturduğu ve bir takım sosyolojik kurallara göre hareket ettiği gerçeğini de ortaya koymaktadır. Milyonlarca türdeki hayvanları ve bunların tabi oldukları kanunları yaratmaktan daha büyük mu'cize olur mu? ⁶³

Çeşitli hayvanların ayrı ayrı toplum oluşlarını bunlardan her bir toplumun tabiatında bir denge unsurunu teşkil ettikleri sonucuna varabiliriz.

---

58 Razi, a.g.e. IX.414

59 Ateş, Süleyman. a.g.e. II, 465; Yazır, Hamdi. a.g.e. III, 1919 vd.

60 Ebu Dâvûd, Sayd, III, 108.

61 Ateş, Süleyman. a.g.e. II, 465.

62 Razi, a.g.e. IX, 142.

63 Alusi, a.g.e. VII, 143.

II.BAZI KISSALARDA ÖLDÜKTEN SONRA DIRİLİŞİ VE PEYGAMBERLİĞİ MU'CİZE İLE ISPAT SADEDİNDE ZIKRÍ GEÇEN HAYVANLAR

A.BAZI KISSALARDA ÖLDÜKTEN SONRA DIRİLİŞİ İSBAT SADEDİNDE ZIKRÍ GEÇEN HAYVANLAR

Kur'ân-ı Kerim, ana konularından biri olan öldükten sonra tekrar dirilmeyi birçok ayetle anlatmaktadır. Çünkü öldükten sonra diriliş, ahiret hayatının sembolüdür. Allah, yeryüzünde hiçbir şey yokken canlılara nasıl hayat verdiyse, öldükten sonra da onları öylece diriltecektir (Bakara,2/28-29). Kur'ân'da öldükten sonra diriliş, her baharda yeryüzünün bitkilerle canlandırılışını anlatan birçok ayette zikredilmiştir (Rum, 30 / 19-50; Zuhruf, 43 / 11; Yasin, 36 / 33; Nuh, 71 / 17). Ayrıca Kur'ân'da bazı kıssalarda öldükten sonra dirilişe mu'cizevi örnekler de verilir. İbrahim (a.s)'ın parçalara ayırdığı kuşların diriltilmesi (Bakara, 2 / 260); Üzeyr (a.s)'ın ve merkebinin yüz seneden fazla ölü kaldıktan sonra diriltilmesi (Bakara,2 / 259) örnek olarak verilebilir. Şimdi bu örnekleri inceleyelim:

1.Hz. İbrahim'in Dört Kuşu Boğazlaması ve Daha Sonra Bir Mucize Olarak Bunların Canlanması

Bu konu ile ilgili olarak Bakara sûresinde şu ayete yer verildiğini görürüz:

“Bir vakit de İbrahim : Ya Rabbi, ölüleri nasıl dirilteceğini bana gösterir misin?” demişti. Allah: “Ne o, yoksa buna inanmadın mı?” dedi. İbrahim: “Elbette inandım, lakin sırf kalbim mutmain olsun diye bunu istedim” diye cevap verdi. Allah O'na: “Dört kuş tut, onları kendine alıştır. Sonra onları kesip her dağın başına onlardan birer parça koy. Sonra da onları çağır. Koşa-koşa sana geleceklerdir. İyi bil ki Allah Aziz'dir; Hakîm'dir, tam kudret ve hikmet sahibidir.” (Bakara, 2 / 260)

İbrahim (a.s) Nemrud'a, Rabbinin öldüren ve diriltten olduğunu söylemişti. Ancak kendisi İlme'l-yakîn olarak bildiği şeyi hakka'l-yakîn olarak görmek istiyordu ve bunun için de Cenab-ı Hakk'a ölüleri tekrar nasıl dirilttiğini sormuştu. Bu istek üzerine Cenab-ı Hak İbrahim (a.s)'e dört kuş almasını ve onları öldürüp parça parça yapmasını ve dört dağın başına onlardan birer parça koyup daha sonra onları kendisine çağırmasını

istemmişti.⁶⁴ İbrahim (a.s) bu dört kuşu alıp kesti, onları parçalayıp tüylerini yoldu ve hepsini birbirine karıştırdı. Daha sonra onları dört parçaya ayırarak dört dağın başına koydu ve ardından onları kendisine çağırdı. Ve bu parçaların bir araya gelmesiyle kuşlar eski hallerine tekrar döndüler. Zemahşerî ve Alûsî'nin kaydettiği bir rivayete göre boğazlamış olduğu dört kuşun başını elinde tutan İbrahim (a.s), her parçanın ait olduğu başa döndüğünü müşahede etmiştir.⁶⁵

Hiz. İbrahim (a.s)'ın boğazlamış olduğu kuşların türü hakkında farklı rivayetler mevcuttur.⁶⁶

İbrahim (a.s)'ın bu arzusu, ilahi esrarın amelî olarak vuku bulmasını bizzat müşahede etme iştihakından doğan ruhî bir arzudur. Böylece İbrahim (a.s) ilahi esrarın gözünün önünde nasıl vuku bulduğunu bizzat müşahede etti. Bu sır kainatımızda her an cereyan ettiği halde insanlar onun gerçekliğini vukuundan sonra anlarlar. Bu sır gerçekte ise hayat bahşedilme sırrıdır.⁶⁷

İbn-i Kesir, bu ayette ruhların ebedî hayatta dirilmesinin ancak arzuların öldürülmesi ile olacağını anlatılmak istendiğini ve burada rivayetlerde geldiği üzere burada tavus kuşunun kesilmesinin şehvetlerin ve süslerin yok edilmesini; karganın ve horozun kesilmesinin ise, uzun emellerin yok edilmesini temsil ettiğini söylemektedir. Ona göre özellikle kuşun örnek olarak verilmesi ise, onun insana daha yakın olması ve hayvanî özelliklerin hepsini kendinde toplayan bir hayvan olması dolayısıyladır.⁶⁸

2. Hiz. Üzeyir (a.s)'ın Yıllar Önce Ölen Merkebine Yeniden Hayat Verilmesi

“Yahut şu kimsenin hali gibi ki o bir şehre uğramıştı. Şehrin altı üstüne gelmiş, ıpıssız yatıyordu. O zat Acaba Allah bu beldeyi ölümden sonra nasıl diriltecek? dedi. Allah da onu yüz sene öylece bıraktı. Sonra tekrar diriltilip “Bu halde ne kadar kaldın” diye buyurdu. “Bir gün veya bir günden daha az kaldım” dedi. “Hayır, yüz sene kaldın, yiyeceğine ve içeceğine bak henüz bozulmamış. Bir de merkebine bak! Ve hem bunlar, seni insanlara canlı bir delil kılmamız içindir. Hele o kemiklere dikkat et, onları nasıl

64 Zemahşerî, a.g.e, I. 391; İbn-i Kesir, a.g.e, III, 1034; Tabbara, Afif Abdu'l-Fettah, Ma'al-Enbiya, Beyrut 1973, s.120.

65 Zemahşerî, a.g.e, I. 392-393; Alûsî, a.g.e, III, 28.

66 İbn-i Kesir, a.g.e, I. 315; Aydemir, Abdullah, İslami Kaynaklara Göre Peygamberler, T.D.V Yay, Ankara 1992, s. 296; Çiğ, Muazzez İlmiye, İbrahim Peygamber. Kaynak Yay, İstanbul 1997, s.1.; Tabbara, Abdu'l-Fettah, a.g.e. s. 324.

67 Kutup, Seyyid, a.g.e. II. 70.

68 İbn-i Kesir, a.g.e. III. 1036.

birleştirip yerli yerine koyuyoruz, sonra da onlara et giydiriyoruz!". Böylece işin gerçeği kendisine tam manasıyla belli olunca : "Artık pek iyi biliyorum ki Allah her Şeye kadirdir" dedi. (Bakara, 2 / 259)

Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim, kıssalarda anlatmak istediği temel hedefin dışında tarihin ana unsurları olan zaman, yer ve şahıslara fazla yer ayırmaz. Bu kıssaya baktığımızda da tarihin ana unsurlarının zikredilmediğini görürüz. Şayet bu hususlar zikredilseydi ahiretin varlığı, öldükten sonra dirilme gerçeği makamında gelen bu kıssaya ne edebî ne de asıl gayeyi gerçekleştirme ynnden bir Şey ilave etmezdi. Tarihî unsurlara yer verilmesi kıssanın tesirini azaltır, zihni dağıtır; tarihi olay olarak düşünceyi meşgul eder ve böylece kıssadan alınması gereken asıl ibret cihetine dikkati toplama yönü zayıf kalırdı.⁶⁹

İbn Ebi Hâtim'in Ali b. Ebî Talib'den rivayet ettiğine göre bu kişinin Üzeyir (a.s) olduğu belirtilmektedir.⁷⁰ Kıssada zikri geçen olay, öldükten sonra dirilmeyi gözler önüne sermesi bakımından önem arz eder.

Taberî ise, bu şahsın Üzeyir veya Ermiya veya Hızır ve yahutta Hezekir olduğuna dair bazı rivayetleri kaydeder. Daha sonra böyle bir meselede nass olmayınca, buradaki ismin bilinemeyeceğini ve bunu bilmenin de o kadar önemli olmadığını belirttikten sonra bu ayetteki maksadın Cenab-ı Hakkın öldükten sonra dirilmeyi inkar edenlere ölüleri tekrar nasıl dirilttiğini göstermesi açısından önemli olduğunu söyler.⁷¹

Üzeyir (a.s) da, Cenab-ı Hak'ın öldükten sonra varlıkları diriltmeye kâdir olduğuna dair tam bir inanca sahiptir. Fakat O da İbrahim (a.s) gibi öldükten sonra tekrar dirilişin keyfiyetini göstermesini Cenab-ı Hak'tan istemişti.⁷² Büsbütün harap olmuş, ahalisinden kimse kalmamış eski vatani olan Beyt-i Makdis'e giden Üzeyir (a.s), Allah'tan harap olmuş bu vatani nasıl ihya edeceğini sormuştu. Cenab-ı Hak da bunun ve emsalinin vukuunu birer harika kudret eseri olması için o zâat vasıtasıyla tüm beşeriyete göstermek maksadıyla o zatı ve merkebini yüz sene l bırakmış (Bakara. 2 / 259). daha sonra da kendisini yeniden ihya etmiştir. Melek, ona "ne kadar kaldın?" diye sorduğu zaman, o "bir gün veya bir günden daha az bir müddet kaldım", diye cevap vermişti. Allah da ona vahyederek Öyle buyurmuştur: "Hayır, yüz sene kaldın, bir müddet ölmüş bulunuyordun. Şimdi yiyecek ve içeceğine bak ki (aradan yüz sene geçmesine rağmen) hiç bozulmamış.

69 Şengül, İdris, Kur'an Kıssaları zerine, s. 118.

70 İbn-i Kesir, a.g.e. III. 1033.

71 Taberî, Muhammed b.Cerir, Cami'ul-Beyân an Te'vili'l-Kur'an, Mısır 1995. III. 42.

Bir de merkebine bak ne hale gelmiş, kemikleri bir birinden ayrılmış. Biz seni insanlara bir delil kılmak için böyle öldürüp dirilttik ve (merkebin) kemiklerine bak! Onları nasıl birbirine birleştireceğiz.” (Bakara, 2 / 259)

Ashab-ı Kehf kıssasında 309 yıl bir kısım insanları ve bir köpeği hiç bozulmadan uyku halinde koruyan Cenab-ı Hak, bu kıssada da yüz yıl boyunca çürümüş ve dağılmış olan bir merkebin tekrar dirilişini konu etmektedir.

Bu ibretlik vak’a, öldükten sonra dirilme gerçeğini muhataba tarihen gerçek bir olayla anlatması ve Allah’ın ölüleri tekrar diriltmeye gücünün yettiğini göstermesi açısından önem arz eder.⁷³

Kur’ân kıssalarını Allah’ın ilim ve kudretinin sınırları çerçevesinde değerlendirmeliyiz. Eğer böyle ele almazsak kıssaların vurgulamak istediği ibret ve ders yönünü inkar etmiş oluruz.⁷⁴ Denebilir ki Allah, bu kıssada özellikle geçmiş dönemlerde insanın en yakınında onun hizmetine verilmiş bir hayvan olan bir merkebi ölümünden sonra mu’cizevi bir tarzda yeniden ihyaya konu etmiştir.

3. Ashab-ı Kehf Kıssasındaki Köpeğe Yeniden Hayat Verilmesi

Kur’ân-ı Kerimde üç ayrı yerde köpek (kelp) zikredilmiştir. Bunlar Ashab-ı Kehf’in köpeği (Kehf. 18 / 18, 22), av yakalayan bir hayvan olarak eğitilmiş köpek (Maide,5 / 4) ve heveslerine uyararak Allah’ın ayetlerini yalanlayan kişilerin bunalmış hallerinin köpeğin solumasına teşbihi (A’raf, 7 / 117) şeklinde geçer.

Kehf sûresi 9-26.ayetleri Ashab-ı Kehf’ten tafsilatlı olarak bahseder. Kehf Ashabıyla beraber zikredilen köpekleri hakkında ise Kur’ân-ı Kerim’de şöyle denilir: “*Sen onları uyanık sanırdın, halbuki gerçekte onlar uykuda idiler. Yanları ezilmesin diye Biz onları gah sağa, gah sola çevirdik. Köpekleri ise mağaranın girişinde ön ayaklarını yaymış vaziyette duruyordu. Onları görseydin sen de ürker, derhal dönüp kaçardın, için korku ile dolardı. İşte onları nasıl uyuttu isek öylece de uyandırdık. Derken aralarında konuşmaya başladılar. Birisi: ‘Ne kadar uykuda kaldınız?’ diye sorunca bazıları : “Bir gün belki bir günden daha az!” Diye cevap verdiler. Diğerleri de: “Uykuda ne kadar kaldığımızı tam tamına ancak Rabbimiz bilir” dediler. “Siz onu bırakın da açlığımızı gidermeye bakalım.*

72 Zemahşeri. a.g.e, I, 390; İbn-i Kcsir. III. 1033.

73 Şengül. a.g.e. s.206.

74 Şengül. İdris. Kur’ân Kıssaları Üzerine. Işık Yay., İzmir 1994. s. 117

Şu akçeyi verip içimizden birini şehre gönderelim de baksın hangi yiyecek daha hoş ve helal ise ondan size azık tedarik etsin. Bir de gayet nazik ve tedbirli davransın, varlığınızı ve bulunduğunuz yeri sakın hiç kimseye hissettirmesin. Çünkü onlar sizi ellerine geçirirlerse ya taşla tutar, ya da kendi dinlerine döndürürler, bu takdirde de ebediyen felah bulamazsınız.” Fakat bizim takdirimiz başka idi. Nasıl onları uyutup sonra uyandırdıksa, aynı o şekilde öbür kullarımızı da Ashab-ı Kehf’in durumundan haberdar ettik ki Allah’ın haşir va’dinin gerçeğın ta kendisi olup hakkında hiçbir şüphe olmayacağını onlar da anlasınlar...” (Kehf, 18 / 18-21)

Bu konu ile ilgili olarak ayet şu şekilde devam etmektedir : *İnsanların kimi : “Onlar üçtür, dördüncüleri de köpekleri idi” diyecekler. Bazıları da: “Beş kişi idiler, altıncıları da köpekleri idi” diyecekler. Bunlar gayb hakkında tahmin yürütmekten ibarettir. Kimileri de: “onlar yedi kişi olup sekizincileri de köpekleri idi ” derler. De ki “Onların sayısını tamtamına Rabbim bilir ”. Onlar hakkında bilgisi olan çok az kişi vardır. Öyleyse onlar hakkında, sathi tartışma dışında kimse ile münakaşa etme ve bu konuda ileri geri konuşanlardan da hiçbir bilgi isteme.” (Kehf, 18 / 22)*

Ashab-ı Kehf kıssasıyla ilgili gerçek ve doğru bilgi ancak Cenab-ı Hakk’ın bildirmesiyle mümkündür. Ancak rivayetlerde bu olayın meydana gelişi ve köpeğın durumuyla ilgili anlatılanlar kısaca şu şekildedir: Putperest bir kavim içinde Allah’ın varlığına ve birliğine inanmış birkaç genç, inançlarını dile getirince taşlanarak öldürölmekten veya zorla din değiştirmekten kurtulmak için mağaraya sığınmışlar, yanlarında bulunan köpekleriyle birlikte orada derin bir uykuya dalmışlardır. Yaklaşık 309 yıl bu şekilde kaldıktan sonra uyandırılmışlar ve meydana gelen bu olayın durumu anlaşılıp ortaya çıkınca onların ruhları tekrar alınmıştır.⁷⁵

Kur’ân-ı Kerim burada Cenab-ı Hakk’ın ölüleri tekrar diriltip onlara hayat vermeye gücü yettiğini mu’cizevi örnekleri şahit göstererek anlatmaktadır.⁷⁶ Ashab-ı Kehf kıssasında anlatılmak istenen asıl gaye, öldükten sonra tekrar dirilmenin hak olduğunun açıklanmasıdır.⁷⁷

İşte böylece, yani bir ayet olarak senelerce uyutup muhafaza ettiğimiz gibi onları da ba’s ettik. Yani yine bir ayet olmak üzere ölüleri diriltir gibi onları uyandırdık.

Ashab-ı Kehf’in sayısı ve isimleri hususunda ihtilaf söz konusu olduğu gibi

⁷⁵ İbn-i Kesir, a.g.e. IX, 4977-4978; Zemahşeri, a.g.e. II, 713; Taberi, a.g.e. XV, 204.

⁷⁶ Şengül, İdns, a.g.e. s. 283.

⁷⁷ Fahrüddin er-Râzi, Mefatihü’l-Ğayb, XV, 150.

köpekleri hakkında da farklı rivayetler mevcuttur. İbn-i Abbas'tan gelen rivayete göre gençler mağaraya doğru kaçarlarken yolda bir köpek peşlerine takılır. Defalarca onu kovmalarına rağmen onların peşlerini bırakmaz.⁷⁸ Daha sonra köpek dile gelip “Benden ne istiyorsunuz, benden korkmayın, ben Allah'ın sevgililerini severim”⁷⁹ diye cevap verir. Diğer bir rivayete göre bunun Ashab-ı Kehf'ten birisinin köpeği olduğu⁸⁰ belirtilirken başka bir rivayete göre de bunun bir çobanın köpeği veya bir av köpeği⁸¹ olduğu kaydedilmiştir.

“Köpekleri ise, iki ayağını mağaranın kapısına doğru uzatıp yatmıştır.” (Kehf, 18 / 18) ayetinde belirtildiği gibi köpeğin o gençleri bırakmayıp mağarada da onların yanlarından ayrılmadığını görmekteyiz. Tabii ki burada güzel bir haslet olan vefa hissi, vazifeye karşı sorumluluk duygusu bir misalle köpeğin sahibine karşı göstermiş olduğu hareketiyle anlatılmış oluyor. Ayrıca bazı tehlikelere karşı koymada insana yardımcı olmasıyla da insan için bir nimet olmuştur.

Köpeğin adı bazı haberlerde “kıtımîr”⁸², bazılarının da “er-Râkim”⁸³ ve “el-Vâsid”⁸⁴ şeklinde geçer.

Ashab-ı Kehf kıssasını Kur'ân-ı Kerim anlatırken olayın nerede vuku bulduğunu açıklamamış ve teferruata girmemiş, sadece muhataplarına vermek istediğini kısaca arz etmiştir. Bu kıssada asıl verilmek istenen mesele şudur. Selim fitratlarıyla Hakk'ı tercih edip Allah'a iman eden bir grup gencin, beraberlerinde mezkur köpekleri de olduğu halde ülkelerindeki yönetim veya toplumun zulüm ve baskısı karşısında inançlarını ve dinlerini kaybetmemek için Allah'a tevekkül içinde mağaraya sığınmışlardır. Allah da bu gençleri ve köpeklerini geride kalanlara tevhit inancıyla alakalı ders ve ibret olması için 300 küsur sene orada uyutup, tekrar diriltmiştir. Yoksa Kur'ân muhatapları için üzerinden binlerce sene geçmiş bir hadisenin tarihi veya arkeolojik açıdan zaman ve yerini tespit etmenin manası yoktur.⁸⁵

Yukarıda merkep örneğinde anlatıldığı gibi burada da köpeğin zikredilmesi insanlarla olan ilişkisi ve irtibatından kaynaklanmaktadır

78 Zemaşeri, a.g.e, II, 711; Fahrüddin er-Râzi, XV, 139; Aydemir, Abdullah, a.g.e, s.169; Bilmen, Ö. Nasuhi, a.g.e, IV, 1937.

79 Fahrüddin er-Râzi, XV, 139; Aydemir, Abdullah, a.g.e, s.169.

80 Kurtubi, a.g.e, X, 370.

81 Taberi, a.g.e, XV, 204; Fahrüddin er-Râzi, XV, 149.

82 Zemaşeri, a.g.e, II, 713; Fahrüddin er-Râzi, XV, 149; Bilmen, Ö. Nasuhi, a.g.e, IV, 1937.

83 Zemaşeri, a.g.e, II, 704; Taberi, XV, 204.

84 Aydemir, Abdullah, a.g.e, s.170

85 Şengül, İdris, a.g.e, s. 273

Yukarıda zikri geçen kıssalarda ölmüş veya uyutulmuş cesetlerin tekrar diriltileceğine dair canlı misaller gözler önüne serilmek istenmiştir. Ashab-ı Kehf kıssasında cesetler bozulmadan ve terkipler dağılmadan muhafaza edilmiş daha sonra tekrar diriltildiği anlatılmıştır. Üzeyr (a.s) ve İbrahim (a.s) ile ilgili kıssalarda ise, cesetlerin tamamen dağılmasından ve terkiplerin çözülmesinden sonra tekrar diriltme söz konusu olmuştur.

Kıssalarda anlatılan şekliyle ister cesetler tamamen dağılmış olsun isterse buldukları şekliyle korunmuş olsun her hal-ü karda bunların tekrar diriltilmesinin Allah için çok kolay olacağı bizlere müşahhas olarak mu'cizevi örneklerle anlatılmıştır.⁸⁶

B. BAZI KISSALARDA PEYGAMBERLİĞİ MU'CİZE İLE İSPAT SADEDİNDE ZİKREDİLEN HAYVANLAR

Mu'cizeler peygamberler tarafından daha ziyade kafirlerin isteği üzerine gösterilmiş, fakat onlar gösterilen mu'cizelere rağmen inanmamışlar ve bazen de helak edilmişlerdir.

Şimdi içerisinde bir kısım hayvanların peygamberliği mucize ile ispat sadedinde zikredildiği bazı kıssaları göreceğiz:

1. Hz. Mûsâ'nın Asasının Yılanı Dönüşmesi

"Mûsâ (a.s) asasını yere bıraktı, o da apaçık bir şekilde yılan oluverdi." (A'raf, 7 / 107; Taha, 20 / 20)

Cenab-ı Hak, mu'cize olarak kendisi ile risaletinin doğruluğu bilinsin diye Hz. Mûsâ (a.s)'ın asasını hareket eden bir yılan haline çevirmiştir. Kur'ân-ı Kerim, müstakil olarak yilandan bahsetmemekte, sadece mu'cize olarak Mûsâ (a.s)'ın asasının yılanı dönüştüğünü haber vermektedir. Biz burada olayın konumuzla ilgisi olan bazı yönlerine temas edeceğiz.

Asanın yılanı dönüşmesi mu'cizesi ilk defa Hz. Mûsâ (a.s) Medyen'den Mısır'a dönerken Tur-i Sina'da ilahi vahye muhatap olup, peygamberlik görevi kendisine verildiği zaman da vuku bulmuştu. (Bkz. Tâ-hâ. 17-21)

Mısır'a giden Mûsâ (a.s), Firavun ve Mısırlılara kendisinin Allah'ın elçisi olarak gönderildiğini söylediği zaman onlar kendisine "Eğer sen bir ayetle ile geldinse haydi onu getir" demişlerdi. O zaman Mûsâ (a.s) hemen asasını bırakıverdi. O asa da Allah'ın izniyle büyük bir yılan oldu. Said b. Cübeyr'in Abdullah b. Abbas'tan gelen rivayetine göre yılan Firavun'un üzerine doğru yürümüş ve Firavun korkuya kapılıp Mûsâ (a.s)'dan onu zaptetmesini istemişti. Daha sonra da sihirbazlarla Hz. Mûsa arasında yapılan müsabakada yılanı dönuşen asa mucizesi tekrar sergilenmişti.

Çoğu müfessirler Mûsâ (a.s) asasını yere atınca asasının hızlıca ve sağa-sola hareket eden bir yılanı dönuştüğünü söylemişlerdir.⁸⁷

Asa'nın yılanı dönuşmesi bu pasajlarda üç farklı kelime ile anlatılmıştır. Bir yerde "Hayye" (Ta-ha. 20 / 20), diğeri bir yerde "Cann" (Neml, 27 / 10), bir yerde de "Suğban" (A'raf, 7 / 107) şeklinde anlatılmaktadır. Bu kelimelerin hepsi de asanın yılanı dönuşmesini anlatır. Fakat farklı şekildeki isimlendirmeler onun bir takım farklı niteliklerde olduğunu belirtmek için gelmiştir. Bunlar asanın üç ayrı durumu olup; iriliği "hayye", hareketli oluşunu "cann", uzanıp kıvrılmasını da "suğban" kelimeleri anlatmaktadır.⁸⁸

M.Hamdi Yazır bu münasebetle şöyle der : "Gerçeği ve görünüşü asa olan şey, gerçek ve görünüşüyle gerçekten yılan olmuş değildir. Gerçek ve görünüş birbirine karıştırılmamalı. Asa maddesinin asa suretinden çıkıp yılan şeklini alması daha mümkündür."⁸⁹

Sihirbazlar da Mûsâ (a.s) 'ın yaptığı şeyin bir sihir olmayıp ilahi bir kuvvete dayandığını anlamışlar ve secdeye kapanarak "Mûsâ ve Harun'un Rabbi olan (aynı zamanda) alemlerin Rabbi'ne iman ettik."⁹⁰ demişlerdi.

Hz. Mûsâ (a.s)'ın asasının yılanı dönuşmesi, gerek Firavun ve onun getirtmiş olduğu sihirbazlara, gerekse Kur'an muhataplarına Allah'ın kudretinin üstünlüğünü ispat etmesi ve Peygamberliğin bir delili olması açısından önem arz eder.

Mezkur vasıfları ile yılanın insanı en çok dehşet sevk eden hayvanlardan biri olduğu bilinmektedir. Firavun'un tehdit edilmesi maksadıyla asanın özellikle yılan şeklini

---

86 Hamid. a.g.e. s. 242.

87 *Fahruddin cr-Râzi. a.g.e. XV, 464; Alusi. a.g.e. XVI, 177; Kara. Necati. Kur'an'a Göre Hz. Mûsâ ve Yahûdiler. İstanbul 1991, s.237.*

88 *Yıldırım. Suat. Kur'an-ı Kerimde Kıssalar. A.Ü.İ.Fak. Dergisi. Sy. III. 165. Ank. 1979; Hamid. a.g.e. s.170*

89 *Yazır. M. Hamdi. a.g.e. IV, 92; Tabbara. A. Fettah. a.g.e. s.231.*

90 *Tabbara. A. Fettah, a.g.e, s.231.*

alması kanaatimizce aynı zamanda yılanın Allah-u Teala'nın kahredici gücünü dile getiriyor olmasındandır. *Onlar (müsabakada) : "Ey Mûsâ! İstersen hünerini önce sen ortaya koy, istersen biz ortaya koyalım?" dediler. Mûsâ (a.s) da "Hayır, önce siz ortaya koyun" demişti. Bir de ne görsün, onların sihirleri sayesinde, ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten hareket ediyormuş gibi geldi. Mûsâ (a.s) birden, içinde bir endişe duydu. Buna mukabil olarak Cenab-ı Hak kendisine "Endişe etme!, dedik, zira sen galip geleceksin."* (Bkz :Tâhâ, 20 / 65-66) diye buyurmuştur.

2. Mısırlıların Çekirge, Haşerat ve Kurbağa Salgınına Maruz Kalması.

"Biz de kudretimizin ayrı ayrı delilleri olarak onların üzerine tûfan gönderdik, çekirgeler gönderdik, haşerat gönderdik, kurbağalar gönderdik. kan gönderdik. Yine de inat edip büyüklük tasladılar ve suçlu bir topluluk oldular." (A'raf, 7 / 133)

İnsanlık tarihi boyunca meydana gelen olaylarda Allah'ın kanunu değişmemektedir. Gelecek için de bu durum söz konusu olacağından mazide meydana gelen hadiselerin iyice tetkik edilip araştırılması gerekir ve istikbalde karşılaşılabilecek bu tür tehlikelere karşı tedbirli olmak zorunda olduğumuz sürekli hatırdta tutulmalıdır. Bu gaye ile Kur'ân-ı Kerim, helak olmuş toplumların durumunu ve helak sebeplerini gözler önüne sererek, gelecekteki toplumları aynı duruma düşmekten sakındırmak istemektedir. Firavunların yaptıkları zulüm gayet iyi bilinmektedir.

Tevrat'ta Allah tarafından Mısır halkına gönderilen on azap zikredilip bunlar hakkında ayrıntılı bilgi verilirken; Kur'ân-ı Kerimde ise sadece tufan, çekirgeler, haşerat, kurbağalar ve kandan bahsedilir. Tevrat'ta bu musibetle anlatılan felaketler şunlardır: Sivrisinekler, at sinekleri, tatarcık, dolu, koyu karanlıklar, hayvanların ve insanların ilk doğanlarının ölmesi olaylarıdır.⁹¹

Kur'ân-ı Kerim bu musibetlerin tafsilatını zikretmeden anlatmaktadır. Alûsî'ye göre bu musibetler, Mûsâ (a.s)'ın Firavun'un ve kavminin iman etme konusundaki inatlarını görünce Cenab-ı Hakk'a onları sıkıntıya maruz bırakması için dua etmesiyle başlamıştır ve o, bunların gelecek nesiller için ibret ve delil olmasını istemiştir. Bunun üzerine Mısır'lılar kendilerine gönderilen şiddetli yağmurlarla tehdit edilmiş, yağmurun

91 Bucaille, Maurice. Kitab-ı Mukaddes. Kur'ân ve Bilim (Çev:Suad Yıldırım) . s.335.

durması durumunda iman edeceklerine dair söz verince yağmurlar kesilmişti. ⁹² Fakat söz verdikleri halde iman etmeyi kabul etmeyince kendilerine bu defa çekirgeler musallat edilmiştir. ⁹³ Bunlar yeşeren bitkileri yiyip bitirmiş, evlerin içlerine kadar yayılmıştır. ⁹⁴ Başlarına gelen bu durumun bir musibet olduğunu anlayan inkarcı Mısır'lılar tekrar Mûsâ (a.s)'a koşmuşlar ve bu beladan kendilerini kurtarmasını isteyerek daha önce iman edeceklerine dair verdikleri sözü tekrar etmişlerdir. Bunun üzerine Allah Teala rüzgar göndererek çekirgelerin denize dökülmesini sağlayıp bu âfetten de kendilerini kurtarmıştır. Fakat bir türlü ıslah olmayan bu kavim çekirgelerden arta kalan yiyeceklerin kendilerine yeteceğini hesap ederek yine iman etmekten geri durmuştur. ⁹⁵

İman etmemekte ısrar eden bu toplum bu sefer haşerat (kummel) salgınına maruz bırakılmıştır. Çekirgelerin yiyip bitiremediği ürünlerden arta kalanını bunlar yemeğe hatta Mısır'lıların bedenlerine kadar yayılıp onların kanlarını emmeye başlamışlardır. ⁹⁶ Demiri, Mısırlılara Musallat olan haşeratın ne olduğu konusunda alimlerin farklı bilgiler kaydettiğini söyler. İbn-i Abbas bunların buğdaydan çıkan haşereler olduğunu rivayet ederken, Mücahid, Süddî ve Kelbî ise bunların kanatlı çekirgeler olduklarını ve uçtuklarını söylemişlerdir. ⁹⁷

Haya perdeleri yırtılmış olan bu kavim, defalarca söz verip sözünü tutmamış ancak başka çarelerinin olmadığını anlayınca tekrar Mûsâ (a.s)'a gelmiş ve musallat oldukları azaptan kendilerini kurtarmasını istemişlerdir. Mûsâ (a.s)' da belki bu sefer sözlerinde dururlar ümidiyle Allah'a yalvarmış ve bu musibetten de onların kurtulmalarını sağlamıştır. ⁹⁸ Fakat iman etmemekte kararlı olan bu azgın kavim kendine göre yine bahaneler ileri sürmüş ve haddi aşarak Hz. Mûsâ (a.s)'a hitaben : “Artık biz senin bir sihirbaz olduğunda bir şüphemiz kalmadı” deme küstahlığında bulunmuşlar ve yine iman etmemişlerdir. ⁹⁹

Hz. Mûsâ'yı sihirbazlıkla itham eden bu insanlar bu defa da kurbağa salgınına maruz bırakılmıştır. ¹⁰⁰ Deniz tarafından yoğun bir karartı çıkmış ve üzerlerine musibet olarak çökmüştür. Bunlar Mısır'lıların evlerine kadar yayılmış ve her yerde karşlarına

92 Alûsî, a.g.e, IX, 34.

93 Demiri, a.g.e, I, 86; Alûsî, a.g.e, IX, 34; Yazır, M. Hamdi, a.g.e, IV, 122; Ateş, Süleyman, a.g.e, II, 1021.

94 Demiri, a.g.e, aynı yer. Alûsî, a.g.e, IX, 34; Yazır, M. Hamdi, a.g.e, IV, 122; Ateş, Süleyman, a.g.e, II, 1023; Bursalı, M. Necati, Hz. Mûsâ, İstanbul 1991, s. 93.

95 Alûsî, a.g.e, IX, 34; Yazır, M. Hamdi, a.g.e, IV, 122.

96 Alûsî, a.g.e, IX, 34; Yazır, M. Hamdi, a.g.e, IV, 123.

97 Demiri, a.g.e, I, 86.

98 Demiri, a.g.e, I, 87; Yazır, M. Hamdi, a.g.e, IV, 123; Alûsî, a.g.e, IX, 34.

99 Demiri, a.g.e, I, 87; Yazır, M. Hamdi, a.g.e, IV, 123; Ateş, Süleyman, a.g.e, II, 1022.

çıkıp onları taciz etmiştir.¹⁰¹ Dördüncü kez iman edeceklerine and içerek Mûsâ (a.s)'ın Rabbine tekrar dua etmesini ve bu musibetten de kendilerini kurtarmasını talep etmişlerdir. Mûsâ (a.s) da önceden olduğu gibi tekrar Rabbine yakarıшта bulunmuş ve musibet olan bu kurbağalar yağmurla süpürölüp denize dökölmüştür. Fakat kalpleri taştan daha sert hale gelen bu kavim yine sözünde durmamıştır.¹⁰²

Her imtihanın bir hafta sürdüğü ve iki azap arasında da bir ay gibi bir müddet geçtiği rivayet edilir. Haddi aşmaktan vazgeçmeyen bu azgın kavim o arada azabı unutuyor ve tekrar taşkınlık yapıyordu.¹⁰³

Mısırlıların en son olarak içecekleri suların kana dönüştürölmesiyle imtihan edilmişlerdir. İçecek su bulamamışlar ve avare avare dolaşmaya başlamışlardır. Sözünde durmama, ahlaksızlık, haddi aşma sanki onlarda bir tabiat halini almıştı. Bunca delilleri görmezlikten gelmişler ve iman etmemekte ısrar etmişlerdi. Daha sonra bu kavim denizde boğulup cezasını bulmuştur.¹⁰⁴

Çekirgeler genellikle iri böceklerdir. Güney Afrika'da bazı türlerinin boyu 12 cm'yi bulmaktadır. Saldırgan olmayan ve göç etmeyen tarla çekirgelerinin yanı sıra çoğu kez bitki örtüsünü yok eden, sürü halinde yaşayıp göç eden türleri de mevcuttur. 1960 yılına kadar Sudan çekirgelerinin Türkiye'deki tahıllara zarar verdiği bilinmektedir.¹⁰⁵

Her ne kadar Kur'ân-ı Kerim'de bu hayvanlar tehdit ve azap unsuru olarak zikrediliyorsa da insanoğlunun bunların sahip oldukları özelliklerine bakarak bazı teknik cihazlar yapması mümkündür. Mesela dikkat nazarlarımızdan uzak bir hayvan olan kurbağanın kendine has bir çok özellikleri vardır. Yapılan incelemelerde kurbağanın dilinin ulaşabileceği mesafedeki sinekleri yakaladığı ve gözünün sadece canlı varlıkları gördüğü tespit edilmiştir. Ayrıca kurbağanın gözü ilmi sırlarla doludur. Bazılarına göre kurbağaların bu göz yapısından hareketle füzeler için harita okuyan bir göz geliştirilebilir. Hava limanlarında uçakların iniş ve kalkışlarını otomatik olarak takip edebilen izleyicilerin geliştirilmesinde bunlardan örnek alınabilir.¹⁰⁶

Bu hayvanlarla gelen musibetler hakkında şunları söyleyebiliriz :

---

100 Alüsi, a.g.e. IX; Yazır, M. Hamdi, a.g.e. IV, 124; Demiri, a.g.e. I, 87

101 Demiri, a.g.e. I, 87.

102 Alüsi, a.g.e. IX, 35; Yazır, M. Hamdi, a.g.e. IV, 124.

103 Alüsi, a.g.e. IX, 36; Yazır, M. Hamdi, a.g.e. IV, 123; Demiri, a.g.e. I, 87

104 Yazır, M. Hamdi, a.g.e. IV, 123.

105 Anabritanica, VI, 358.

106 İsmail, Hekimoğlu, Korkmaz, H.Hüseyin, İlimler ve Yorumlar, s.41

1.Bu musibetler Hz.Mûsâ (a.s)’ın risaletine delil olarak zikredilmiştir.

2.Mezkur hayvanlar Allah’ın askerleri olmaları yönüyle her zaman insanlık için helak unsuru olabilirler.

3.Bu hayvanların bazı ferdi özelliklerinin bulunmasının yanı sıra, Mısırlıların üzerine te’dir maksadıyla toplu bir şekilde gönderilmeleri söz konusudur. Yani güdülen esas maksat, toplu gönderilmeleriyle tahakkuk etmiştir.

3. Salih (a.s)’a Mucize Olarak Özel Şartlarda Bir Devenin verilmesi

Semûd halkına da içlerinden biri olan kardeşleri Salih’i gönderdik. “Ey halkım! yalnız Allah’a kulluk edin, sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. İşte size Rabbinizden açık bir delil, bir mu’cize geldi. İşte Allah’ın devesi de size bir ayet! Onu kendi haline bırakın Allah’ın diyarında otlasın, sakın ona bir fenalık yapmayın, yoksa sizi acı veren bir azap yakalayacaktır. ” (A’raf, 7 / 73)

Salih (a.s)’a mucize olarak gönderilen deve ile malumat şu ayetlerde geçer: Hûd, 11/ 64; A’raf, 7 / 73, 74, 77; İsrâ, 17 / 59; Şems, 91/ 13; Kamer, 54/ 27; Şuara, 26 / 155-157. Bu ayetlerde deve Allah’a izafe edilmekte ve “Nâkatullah” şeklinde gelmektedir. Ayrıca “hâzihi” zamiri ile belirtildiğinden bu devenin dişi deve olduğunu anlatılmaktadır.

Cenab-ı Hak, Ad kavmini helak edince onların bulunduğu yere daha sonra Semûd kavmi yerleşmiştir. Bunlar daha sonra Allah’a isyan edip putlara tapmaya başlamışlardır. Cenab-ı Hak onlara Salih (a.s)’ı Peygamber olarak göndermiştir. Kavmi kendisinden peygamberliğine delil olarak mu’cize göstermesini istemiştir. Salih (a.s), kavminden iman edeceklerine dair söz aldıktan sonra kendisine birçok yönleri ile mu’cize olan bir deve verilmiştir.¹⁰⁷ Salih (a.s) kavmine “Bu Allah’ın dişi devesidir ve sizin için bir alamettir. Bırakın onu Allah’ın arzında otlasın. Sakın ona fenalık yapmayın. Yoksa elem verici bir azaba uğrarsınız.” (A’raf, 7 / 73) diyerek onları uyarmıştır. Fakat, onlar arasında bulunan isyancı bir grup bu uyarılara aldırış etmemiş ve neticede deveyi boğazlamıştır.

Devenin Allah’a izafe edilmesi, onun diğerleri gibi normal olmadığını hatıra getirmektedir. Rivayetlerde Salih (a.s)’a mu’cize olarak verilen devenin büyük bir kaya

107 Fahrüddin er-Râzi, a.g.e. X. 486.XIV.132 ; Kutub, Seyyid. a.g.e. VI, 130; Yazır, M. Hamdi. a.g.e. IX.246; Âlûsî, a.g.e. IX.90; Bilmen, Ö. Nasuhi. III. 1493.

parçasından yaratıldığı kaydedilmiştir.¹⁰⁸ Yine rivayetlere göre bu deve diğer canlılarda olduğu gibi doğum-gelişme ve büyüme safhalarına da tabi olmadığı gibi¹⁰⁹ aynı zamanda hamile olarak yaratılmıştır.¹¹⁰ Şuara suresinde geçen “su içme hakkı bir gün onun, belli bir gün de sizindir” ayetinden devenin kendi sırasını bildiği, diğer zamanlarda suya yaklaşmadığı anlaşılmaktadır.¹¹¹ Cenab-ı Hakk’ın mu’cize olarak gönderdiği devenin Semûd kavmine hiçbir külfeti yoktu. Hatta su içme sırası kendisinde olduğu zaman halk devenin sütünü içiyordu.¹¹²

Allah tarafından Semûd kavmine gönderilen deve, Salih (a.s)’ın Peygamberliği için delil olduğu kadar, kavminin de iman ve inkarı için bir imtihan vesilesi idi. Bu devenin otlarken ve kuyulardan su içerken sadece kendi payını almasının fakir ve düşkünleri bir kenara iterek meraları ve kuyuları tekellerinde tutan Semûd kavminin zengin ve sayılı kişilerine de örnek teşkil etmesi istenmişti. Şayet kavmi Salih (a.s)’ın devesini kendi develeri gibi serbest bırakacak olsalardı, o zaman adalete, insanların büyüğü ile küçüğü, güçlüsü ile zayıfı arasında hiçbir farkın olmadığı hak eşitliğine dayanan Allah’ın dinine inanmış olacaktı.¹¹³

Semud’un ileri gelenlerden zalim bir grup, zayıf olan insanları Salih (a.s) ve onun getirmiş olduğu mu’cizesi hakkında kuşkuya düşürmeye ve ona inananları döndürmeye çalışıyorlardı.¹¹⁴

Semûd kavminden hükümler kurmak isteyen ihtiras sahibi bu azılı grup Salih (a.s)’ın yaptığı ikazlara aldırış etmeyip neticede dişi deveyi boğazladılar. Bununla da kalmayıp “Eğer sen peygamber idiyen bizi kendisiyle tehdit ettiğin o azabı getir” diyerek alay ettiler. Salih (a.s), kendisine baş kaldıran kavmini sadece sözle uyarabiliyor ve yalnız “ona dokunmayın” diyebiliyordu. Onlar ise kendilerine azabın geleceğine ihtimal bile vermiyorlardı. Layık oldukları azap onları kısa bir süre sonra yakalayiverdi.¹¹⁵

Rivayetlerin birçoğunda mu’cize olarak verilen bu deveyi boğazlayan kişinin Kudar b. Salif olduğu kaydedilmiştir.¹¹⁶ Kavmin diğer insanları buna engel olmayıp sustukları ve

108 Fahrüddin er-Râzi, a.g.e. X, 487; Kutub. Seyyid, a.g.e. VI, 130; Bilmen. Ö. Nasuhi, II, 1045.

109 Fahrüddin er-Râzi, a.g.e. X, 486; Kutub. Seyyid, a.g.e. VI, 131; Yazır. M. Hamdi, a.g.e. IX, 245.

110 Fahrüddin er-Râzi, a.g.e. X, 486; Kutub. Seyyid, a.g.e. VI, 132.

111 Fahrüddin er-Râzi, a.g.e. X, 487; Yazır. M. Hamdi, a.g.e. IX, 245; Âlûsî, a.g.e. IX, 163.

112 Fahrüddin er-Râzi, a.g.e., XIII, 61; Kutub. Seyyid, a.g.e. VI, 135; Âlûsî, a.g.e. IX, 165; Bilmen. Ö. Nasuhi, II, 1045.

113 Behî. Muhammed. İnanç ve Amelde Kur’ânî Kavramlar. (Çev: Ali Turgut). Yöneliş yay, İstanbul 1988. s. 45.

114 Kutub. Seyyid, a.g.e. VI, 131; Yazır. M. Hamdi, a.g.e. IX, 246; Ateş Süleyman, a.g.e. II, 1008.

115 Âlûsî, a.g.e. IX, 92; Kutub, Seyyid, a.g.e. VI, 132-133; Tabbara. Abdü’l-Fettah, a.g.e.s. 95.

116 Yazır. M. Hamdi, a.g.e. IX, 246.

yasağı idrak ve anlayışımızı zorlayabilir. Fakat bu devirde insanlar namaz, oruç, zekat gibi emirlerle mükellef tutuldukları gibi mezkur toplumlarda da bu mükellefiyet deveye dokunmama şeklinde olmuştur.

4. Süleyman (a.s)'a Hüdhüd Kuşunun Haber Getirmesi ve Süleyman (a.s)'a Kuş Dilinin Öğretilmesi.

Neml suresinde geçen Hz. Süleyman (a.s)'ın Hüdhüd kuşunu istihdam etmesi ve bu kuşun bir kısım kabiliyetlerine işaret söz konusudur. (Sebe, 34 /12-14) Süleyman (a.s)'ın kuşların ve hayvanların dilini de bildiğini görmekteyiz. Kendisine verilen mu'cizeler arasında bu da vardı. Tabii ki Cenab-ı Hakk'ın kendisine ledünnî olarak kuşların ve diğer hayvanların dilini öğretmesi zor ve garip karşılanılacak bir şey olmamalıdır.¹¹⁸

Süleyman (a.s)'ın saltanatının çok geniş olduğunu, cinlerle birlikte hayvanlara da hükmettiğini Kur'ân-ı Kerim beyan buyurmaktadır.¹¹⁹ Süleyman (a.s) kendisine verilen bu meziyetlerin hepsinin Allah tarafından verildiğini ve bütün işlerin onun izniyle cereyan ettiğini bizatihi kendisi itiraf etmektedir. Kur'ân kıssalarında anlatılan mu'cizelerin doğruluğu hakkında hiçbir şüphemiz yoktur.

Kur'ân-ı Kerim'de Hüdhüd kuşu ile ilgili olarak şöyle denilmektedir:

(Süleyman) bir de kuşları teftiş etti de şöyle dedi. "Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı? Kuvvetli ve geçerli bir mazeret ortaya koymadığı taktirde onu şiddetli bir şekilde cezalandıracağım yahut boynunu keseceğim." Derken, çok geçmeden Hüdhüd geldi: "Ben, dedi, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim ve sana Sebe'den önemli ve kesin bir haber getirdim. Sebe halkını bir kadın hükümdarın yönettiğini gördüm. Kendisine her türlü imkan verilmiş. Onun güçlü bir yönetimi olduğu gibi pek büyük bir tahtı da var.

117 Fahrüddin er-Râzi. a.g.e. X. 487. Kutub. Seyyid. a.g.e. VI. 132-133; Ateş Süleyman. a.g.e. II. 1008

118 Razi. a.g.e. XXIV. 187; Alûsî. a.g.e. XIX. 176; Kutub. Seyyid. a.g.e. XI. 133.

Ne var ki onun da halkının Allah'tan başka Güneşe ibadet ettiklerini gördüm. Anlaşılan Şeytan yaptıkları bu kötü işleri kendilerine güzel göstermiş ve yoldan çıkarmış, bu yüzden hak yolu bulamıyorlar. Halbuki göklerde ve yerde gizli olan her şeyi açığa çıkaran , sizin gizlediklerinizi de açıkladıklarımızı da bilen Allah'a secde ve ibadet etmeleri gerekmez mi? Halbuki o, en geniş hükümler ve o en büyük Arşın Rabbi olan Allah'tan başka ilah yoktur. Bakalım , dedi Süleyman, doğru mu söyledin, yoksa yalancının biri misin, bunu anlayacağız. Sen şimdi şu mektubumu götür, bırak onlara , sonra onlardan biraz uzaklaş ve ne yapacaklarını gözle. (Neml, 27 /20-28)

Burada Hüdüh'ün özel bir yerinin hatta temsilcilik makamının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Süleyman (a.s)'ın çok dikkatli ve uyanık olduğunu görmekteyiz. Kısa bir müddet sonra gelen hüdüh'ü Süleyman (a.s) derli-toplu ve yumuşak ifadelerle sorgulamıştır.¹²⁰ Süleyman (a.s)'ın yanına dönen hüdüh, Sebe melikesinden haber getirdiğini ve O'nun emrindeki halkın güneşe taptığını söylemişti. Süleyman (a.s), bu haberin doğru olup olmadığını anlamak için bir mektup yazdı ve ona bu mektubu kraliçeye götürmesini emretti. Ayrıca ondan bir müddet orada bekleyip onların nasıl bir tavır takınacaklarını müşahade etmesini ve kendisine bildirmesini istedi. Hüdüh, Sebe melikesine mektubu götürdü ve bir müddet orada gizlenerek onları izledi daha sonra da neticeyi Süleyman (a.s)'a aktardı.¹²¹ Biz buradan Hüdüh'ün posta hizmeti vazifesinde kullanıldığı gibi bir gözlemci olarak da kullanıldığını anlamaktayız.

Allah Teala Kur'ân'ın muhataplarına bu hayvanın şahsında önemli bazı sırları anlatmak istemektedir. Hüdüh kuşunun diğer kuşlardan ayrı olarak kendine has özelliklere sahip olduğunu görmekteyiz. Çavuş kuşu olarak da bilinen Hüdüh tırmanıcılar grubuna mensup olup başında sorgucu vardır. Onların özellikleri hakkında çok fazla şeyler söylenmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Anne ve babasına karşı gösterdiği hürmetle bilinir. Eşi ölen Hüdüh yeni bir eş aramaz. Tüyleri ve yüreği muhtelif şekillerde kullanılır.¹²² Hüdüh'ün toprağın altındaki suyu görebilme kudretine sahip olduğu ve bu sebeple Hz. Süleyman (a.s)'ın onu Mekke seferi sırasında kullandığı bilinmektedir.¹²³ Ayrıca güneşe karşı Süleyman (a.s)'a gölge yapmıştır. Bununla beraber yeryüzünde iki yer

119 Bkz. Neml. 27 /16; Sebe, 34 / 12-13.

120 Razi. a.g.c. XVII. 415; Alüsi, a.g.e. XIX. 184. Kutup. Seyyid. a.g.e. XI. 140; Tabbara, A. Fettah, a.g.c. 290.

121 Razi. a.g.c. XVII, 421; Alüsi, a.g.e. XIX. 186. Tabbara. A. Fettah. a.g.e. 292; Yazır, M. Hamdi. a.g.c. VI. 138; Ateş Süleyman, a.g.e. IV. 1904.

122 Cahiz. Kitabu'l-Hayevan, III, 510.

123 Razi. a.g.c. XVII. 414; İbn-i Kesir. XII. 6138. Kutup. Seyyid. a.g.c. XI. 138. Alüsi, XIX,182.

arasındaki uzaklığın ne kadar olduğunu da bilebiliyordu.¹²⁴

Şu ayetlerde de Süleyman (a.s)'ın Kuş dilini bildiği ve kuşlardan oluşan ordulara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Süleyman Davud'a varis oldu ve "Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi ve daha her şeyden bolca nasip verildi. Gerçekten bunlar âşikar lütuflardır. Günün birinde, Süleyman'ın cinlerden, insanlardan, ve kuşlardan oluşan orduları toplanmış olup, hepsi birlikte, düzenli olarak kendisi tarafından sevk ediliyordu. (Neml, 27 /16,17)

Konuşma, sadece insana has bir keyfiyettir. Bununla beraber hayvanların da kendi meramlarını birbirlerine ilettiklerini müşahade etmekteyiz. Bir yerden başka bir yere göç etmeye karar veren bu canlılar birbirleriyle görüştükleri gibi, sevinç ve kederlerini de birbirlerine çeşitli hareket ve seslerle haber vermektedirler.¹²⁵

Mantıku't-tayr hakkında Hamdi Yazır, kuşun çeşitli duygular arasındaki münasebetleri idare eden özel duygu kabiliyeti ve duygularını ortaya koymak için çıkarmış olduğu seslere de kuş dili denilebileceğini söylemektedir.¹²⁶

Cahız bu konu ile ilgili olarak şu açıklamayı yapar: Neml sûresinde belirtildiği üzere biz burada Süleyman (a.s)'a özel olarak kuşların mantığını bilmenin verildiğini anlamaktayız. Şu bir gerçektir ki insan bir dili öğreniyor ve onunla konuşuyor. Tıpkı yabancıların ve çocukların bunu öğrenmesi ve konuşması gibi. Burada insanla kuş arasındaki fark, kuşlardaki konuşmanın insana teşbih edilmesine mantık adı verilmiş ve onların diline de Mantıku't-tayr olarak isimlendirilmiştir diyebiliriz. Hayvanların ağızlarından çıkan sesler belirli kalıp ve şekillerde çıkmaktadır. Vahşi hayvanların ve kuşların çıkarmış oldukları seslerin beyan ve mantık olmadıklarını söylememiz mümkün değildir. Çünkü bu sesler belirli kalıp ve şekillerde çıkmakta ve bununla ihtiyaçlarını gidermektedirler. Biz onların dillerinden ancak az bir kısmını anlayabildiğimiz gibi onlar da bizim dilimizden ancak az bir kısmını anlayabilmektedirler.¹²⁷

“Bize kuşların mantığı öğretildi” ifadesiyle Süleyman (a.s)'ın hayvanların ses ve hareketleri ile ifade ettikleri hislerini hatta o hisleri idare eden mantığı da bildiğini

124 Razi. a.g.e. XVII. 415.

125 Cevherî. Tantarî. el-Cevâhîr. Mısır 1350. IV. 50.

126 Yazır. M. Hamdi. a.g.e. VI. 132; Behçet. Ahmet. Kısasu'l-Hayvan Fi'l-Kur'ân. s.12.

127 Cahız. Kitabu'l-Hayavan. VII. 57-58.

anlamaktayız.¹²⁸

Razi'ye göre Süleyman (a.s)'ın kuş dili olarak bildiği şey ise kuşların maksat ve gayelerini fark edebilmesi olduğunu belirtir.¹²⁹

5. Karıncaların Konuşması ve Süleyman (a.s)'ın Buna Muttali Olması

Kur'ân-ı Kerim de anlatılan şekliyle bu olayın şöyle gerçekleştiğini öğrenmekteyiz: “Günün birinde Süleyman (a.s) cinlerden, insanlardan, ve kuşlardan oluşan orduları toplanmış olup, hepsi birlikte, düzenli olarak kendisi tarafından sevk ediliyordu. Derken Karınca vadisine geldiklerinde, onları gören bir karınca: ‘Ey Karıncalar haydin yuvalarınıza girin. Süleyman ve orduları, sizi fark etmeyerek ezip çiğnemesinler!’ diye seslendi. Onun sesini işiten Süleyman tebessüm ederek: “Ya Rabbi, dedi, beni nefsimle öyle hakim kıl gerek bana gerek ebeveynime ihsan ettiğin nimetlere şükredeyim, Seni razı edecek güzel ve makbul işler yapabileyim. Bir de lutf edip beni salih kulların arasına dahil eyle!” .(Neml,27 / 16-19)

Karıncaların reisi kendi topluluklarına şunu demek istiyordu: “Bunlar bile bile bir karıncayı sebepsiz olarak öldürmezler, ama farkında olmadan sizi kırıp geçirirler. Bundan ötürü yerlerinize çekilin ve kendinizi kırdırmaya sebep olmayın.” Karınca, bilgiç bir tavırla ve kendine has riyaseti ile arkadaşlarını korumuştur.¹³⁰ Süleyman (a.s) karıncanın söylediklerine kulak verdikten sonra ordusunu durdurarak karıncaların yuvalarına girmelerini beklemiştir. Ayrıca karıncanın tedbir anlayışını ve kendisi ile askeri hakkındaki bakış açısının güzelliği hoşuna gitmiş ve buna tebessüm etmiştir.¹³¹

Fahrudin er-Razi, karıncaların yerlerine girmelerini emreden o karıncanın durumu hakkında oldukça ilginç bir açıklama getirir. “Karınca topluluğu Süleyman (a.s)'ın ordusunun büyüklüğünü görürler de Allah'ın kendilerine olan nimeti hakkında inkara düşerler” diye korktu. Karıncaların reisininin “Sakin sizi kırmasınlar” demekten kastı onların morallerinin kırılmasını önlemektir.¹³²

128 İbn-i Kesir. a.g.e. XII, 6130; Yazır. M. Hamdi. a.g.e. VI, 133; Ateş. Süleyman. a.g.e. IV, 1904.

129 Razi. a.g.e. XVII, 410.

130 Razi. a.g.e. XVII, 412; Alûsî. a.g.e. XIX, 178; Yazır. M. Hamdi. a.g.e. VI, 136.

131 İbn-i Kesir. a.g.e. XII, 6134; Yazır. M. Hamdi. a.g.e. VI, 135; Cevherî. el-Cevâhîr, XIV, 136. Tabbara.

A. Fettah. a.g.e. s. 285.

132 Razi. a.g.e. XXIV, 188.

Karınca topluluğunda fevkalade bir tanzim, idare etme ve çok dakik hesaplarla planlama kabiliyetinin bulunduğu incelemeler sonucunda tespit edilmiştir. Birbirleri ile antenlerini kullanarak haberleştikleri bilinmektedir.¹³³ Karıncalar kendi aralarında dişiler, erkekler ve çalışanlar olmak üzere üç kısımdan oluşurlar. Yeni doğan bir karınca kendi vazifesini bilir. Sadece eşleşme dönemine mahsus olarak erkek ve dişi karıncalar kanat çıkarırlar. Bu dönem sona erdiği zaman uçan erkek karıncaların yere düşerek öldükleri görülmüştür.¹³⁴

Karıncaların yerin altında katlar şeklinde muazzam evler yaptıklarına şahit olunmuştur. Meskenlerini dehlizler, revaklar ve birçok odalarla ayırmaktadırlar. Kışın yemeleri için hububatları biriktirirler. Evlerini suyun basmaması için çeşitli önlemler alırlar. Saklamış oldukları hububatları suyun ulaşamayacağı en ücra yerde sakladıkları gibi onların filizlenmesini önlemek için de parçalayıp sakladıkları tespit edilmiştir. Daha da ilginç olanı ise toplamış oldukları hububatlardan buğday tanesini iki parçaya, arpa, mercimek ve baklayı dört parçaya böldükleri tespit edilmiştir. Şayet arpa, mercimek ve baklayı da buğdayda olduğu gibi iki parçaya bölerek saklamış olsalardı filizlenmesini önleyemeyeceklerdi. Acaba karınca bu hikmetleri nereden biliyordu.¹³⁵

Karıncaların gıdalarını bulacakları mevsimleri çok iyi bildikleri ve ona göre hareket ettikleri tespit edilmiştir. İçlerinden birisi bulmuş olduğu erzak parçasını tek başına götüremeyeceğini anladığı zaman onu hemen diğerlerine haber vermekte ve birlik olup onu yuvalarına taşımaktadırlar. Karıncalardan birisi işini aksatır veya tembellik ederse onun öldürülmesine karar verirler ve bunun diğerlerine de ders ve ibret olması maksadıyla meydandaki bir kuyuya atmaktadırlar.¹³⁶

Hz. Süleyman'la ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim, mühim bir mesaj verir. Hz. Süleyman (a.s), hayvanların dilini bilmekte ve Hüdhüd ile konuşmaktadır. Mezkur ayette karıncanın konuştuğunu anlaması da ayrı bir ehemmiyet taşımaktadır. Karıncaların insanlarca işitilen bir sesi, görülen bir kulağı mevcut değildir. Buna rağmen Süleyman (a.s) onlarla muhabere etmektedir. İnsanoğlu araştırmakla pek çok hayvanın muhabere sistemlerine ulaşarak bir kısım mühim hizmetlerde onları istihdam edebilir. Mesela çekirge afetinin istilasına karşı çekirgeyi mahveden sığırcık kuşlarının dili bilinse ve hareketi tanzim edilebilse hiç masraf yapılmadan istifadeli bir hizmette o kuşlardan

133 Tabbara. A. Fettah. a.g.e. s.286; Behçet. Ahmet, Kısası'l-Hayavân fi'l-Kur'ân, s.140.

134 Behçet. Ahmet. a.g.e. s.142.

135 Cevheri. Tamavi. a.g.e. XIII. 137

136 Cevheri. Tamavi. a.g.e. XIII. 137

yararlanılabilir.¹³⁷

Cenab-ı Hak için karıncayı konuşurmak akıldan uzak bir şey değildir. Çünkü kainatta binlerce esrarengiz olay cereyan etmektedir. Henüz farkına varamadığımız veya kapasitemizi tam kullanamadığımızdan dolayı birçok şeyi hissedemiyor ve kavrayamıyoruz. Çünkü sahip olduğumuz duyu organlarımız belirli sınırlar arasında kayıt altına alınmıştır. Ancak idrak ve his sınırlarımızı zorlarsak belki o zaman diğer alemlerin sırlı kapılarından geçebiliriz. Nitekim Allah'la irtibatını sağlam tutan mü'minler bu aleme çok yakın olabilmişlerdir. Peygamberler için bu özel bir ihsan ve lütuf meselesi olmuştur. İbn-i Ebî Hâtim babasından o da Ebu's-Sıddık en-Nacî'den şöyle bir rivayet nakleder : Hz. Süleyman bir gün yağmur duasına çıkmıştı. Sırtı üzerine uzanmış ve ayaklarını göğe kaldırmış bir karıncanın: 'Ey Allah'ım! Biz senin yaratıklarından bir yaratığız. Senin sulamandan asla müstağnî değiliz. Eğer bizi sulamayacak olursan bizi helak edersin.' diye yalvardığını duyunca kendisiyle beraber yağmur duasına gelenlere "Haydi geri dönünüz, bir başkasının duasıyla size yağmur verildi." demiştir.¹³⁸

Kur'ân-ı Kerim işte böylece Peygamberlerin mu'cizeleri yoluyla insanları aslî hedefleri istikametinde kainatı araştırmaya sevk etmekte ve hayvanlar aleminden de azami istifade edilmesi gerektiğini bildirmektedir.

Peygamber denince, akla mu'cize gelmektedir. Mu'cizelerin bir de insanî imkanlara bakan yönü veya ilmî yönü vardır. Kur'ân-ı Kerim'de zikri geçen nebevî harikaların bir kısmı ilmî bir yaklaşımla izah edilebilir. Günümüze bakan daha zengin mesajları ortaya çıkarmak mümkündür. İleride yapılacak araştırmalarla karınca dahil hayvanlarla konuşmak, cinleri istihdam etmek, Sebe melikesinin tahtını Yemen'den Kudüs'e göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir müddet içinde getirmek gibi pek çok mucizelerin diğer insanlar için de ulaştırılması mümkün olabilecektir.¹³⁹

6. H.z İsa (a.s)'ın Çamurdan Sûretini Yaptığı Kuşun Canlanması

"Allah ona (Hz İsa'ya) kitabı (yazmayı), hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretecektir. Onu İsrailoğullarına Resûl olarak gönderecek, o da onlara şöyle diyecektir : "Size Rabbiniz tarafından bir mu'cize ile gönderildim. Ben size çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapar

137 Canan, İbrahim. Süleyman (a.s) ve Mucizeleri. (Kur'ân-ı Anlamaya Doğru Sempozyumu Tebliğleri. İzmir 1992. Feza Yay. s.17.

138 İbn-i Kesir. a.g.e. XII, 6130.

içine üflerim, o da Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir. Keza ben abrası iyileştirir, hatta Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim. Evlerinizde ne yediğinizi ve ne biriktirip sakladığınızı da bilirim. Eğer inanmaya niyetiniz varsa, elbette bunlarda sizin için alacak dersler vardır.”
(Al-i İmrân, 3 / 49)

İsa, (a.s) İsrailoğullarına peygamber olarak gönderildiği zaman kendisinden mucize istemişlerdi. Mucize olarak kendisine Allah'ın izniyle anadan doğma kör ve alaca hastalarını iyi etme, ölüleri diriltme, halkın evlerinde biriktirmiş olduğu şeyleri bilme mucizesi verilmişti. Bundan başka onun göstermiş olduğu mucizelerden biri de, çamurdan sûretini yaptığı kuşun mu'cize olarak canlanmasıdır.¹⁴⁰

Hz. İsa'nın “Ben sizin için yaratırım” sözünde kullanmış olduğu halk (yaratma) kelimesi aslında yoktan var etmek manasında olmayıp, takdir etmek, ölçü ve biçim vermek anlamındadır.¹⁴¹

Bir rivayetlere göre Hz. İsa (a.s), çamurdan bir kuş suretini yapmış, ona üflemiş o da açıkça herkesin görebileceği bir kuş olmuştur. Cenab-ı Hak bunu kendisinin Allah tarafından peygamber olarak gönderildiğine delalet etmek üzere mucize olarak vermiştir.¹⁴² Diğer rivayetlere göre ise İsrailoğulları Hz. İsa(a.s)'dan risaletine delil olarak bir baykuş meydana getirmesini istemişlerdir. İsa (a.s)' da çamuru almış ve kuş sureti verdikten sonra ona üfleyince yapmış olduğu o suret Allah'ın izniyle kuşa dönüşmüş ve uçmuştur. Bunu yapmasını kendisinden talep edenler oradan ayrıldıklarında ise o kuş yere düşmüş ve ölmüştür.¹⁴³

Bazı rivayetlerde Hz.İsa (a.s)'ın baykuştan başka bir kuşa hayat vermediği kaydedilirken, bazı rivayetlerde ise onun birçok kuş mucizesinin olduğu kaydedilmektedir.¹⁴⁴

Taberi'nin İbn-i İshak'tan naklettiğine göre Hz. İsa (a.s) bir gün bazı çocuklarla birlikte oturmuştu. Avucuna toprak alarak onlara “bundan size bir kuş yapayım mı?”dedi. Orada bulunanlar da “buna gücün yeter mi” dediler. O'da “Rabbimin izniyle” diye cevap

139 Canan, İbrahim. a.g.e, “Hz.Süleyman ve Mu'cizeleri”, (Kur'ân-ı Kerim'i Anlamaya Doğru Sempozyum Tebliğleri. İzmir 1992), Feza Yay. s.11.

140 Bilmen Ö. Nasuhi. a.g.e, 369; Tabbara. Abdu'l-Fettah, a.g.e. s.324.

141 Ateş, Süleyman. a.g.e. II. 46.

142 Razi, a.g.e. VIII. 50; İbn-i Kesir. a.g.e. IV. 1252; Beydâvî, Nasuriddin Ebi Said Abdullah. Tefsiri'l-Beydâvî. Beyrut 1908, III. 232.

143 Beydâvî. a.g.e. III. 232; Razi. a.g.e. VIII. 50.

144 Razi. a.g.e. VIII. 50.

verdi. Daha sonra topraktan kuş suretine benzer bir suret yaptı ve “Allah’ın izniyle kuş ol!” diye seslendi. Bunun üzerine topraktan yapmış olduğu o kuş sureti avuçlarının arasından uçmaya başladı. Buna şahit olan çocuklar bu olayı öğretmenlerine anlattılar ve insanlar arasına yaydılar.¹⁴⁵

7. Ebrehe Ordusunun Üzerine Ebâbil Kuşlarının Gönderilmesi

“Rabbinin Ashab-ı Fil’e ettiklerini görmedin mi? Onların hile ve düzenlerini boşa çıkarmadı mı? Üzerlerine Ebâbil’i, sürü sürü kuşları salıverdi. Bunlar onlara pişkin tuğladan yapılmış taşlar atıyorlardı. Derken onları kurt yeniği ekin yaprağına çeviriverdi.”
(Fil, 105 / 1-5)

Fil olayı, Resûlullah’ın dünyaya gelmesinden kırk küsur sene önce meydana gelmiştir. Peygamber (s.a.v) bu sureyi okuduğu zaman fil olayını müşahede eden insanların bir kısmı hayatta idi. Şayet bu surede anlatılanlar zayıf veya uydurma bilgi olsa idi “işte yalanını bulduk” diyecek ve Resûlullah’ın yüzüne vuracaklardı. Fakat yüce Allah’ın kudretine o insanlar muttalî olmuşlardı.¹⁴⁶

Ebabil kelimesi, ‘İbbil’in çoğuludur. Deve bölükleri gibi ayrı ayrı manasına gelir. Yani bu kuşlar onların üzerine bela olmak üzere bölükler halinde gönderilmiştir.¹⁴⁷

Hadise kısaca şöyle cereyan etmiştir: Yemen hükümdarı Ebrehe bin Sabbah el-Eşrem, Kabe’yi ziyarete gelenleri kendi memleketine çekmek için San’a’ya bir kilise yaptırdı. Kinane kabilesinden birisi geceleyin kiliseyi pislemiştir. Ebrehe bu duruma çok kızarak büyük bir ordu hazırlamış ve Kabe’yi yıkacağına yemin etmiştir. Hazırlamış olduğu ordunun içerisinde çok miktarda fil mevcuttur. Bu ordu Kabe’ye yaklaşınca Cenab-ı Hak bu duruma müsaade etmemiş ve üzerlerine sürüler halinde kuşlar gönderip onları helak etmiştir.¹⁴⁸

İbn-i Cerîr et-Taberi ve İbn-i Ebî Hâtim’den gelen rivayete göre bu kuşlar deniz tarafından çıkmışlardır. Bunların bir kısmı kırlangıç, bir kısmı kartal, kara kuş ve karga

145 Alûsî. a.g.e. III, 168.

146 Razi. a.g.e. XXXII, 97; Alûsî. a.g.e. XIX, 237; Yazır. M. Hamdi. a.g.e. IX, 455.

147 Alûsî. a.g.e. XXX, 237; Yazır. M. Hamdi. a.g.e. IX, 452.

148 Bu konu ile ilgili bkz. İbnu’l-Esir, el-Kâ’mil fi’t-Tarih. Beyrut 1986. I. 445 ; Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Çağrı Yay. İst 1992. I. 137.

iriliğinde irili ufaklı ve çeşitli renklerden oluşuyordu.¹⁴⁹

Kendilerine karşı koyacak bir gücün olmamasına güvenen Ebrehe, kuşların attığı nohut tanesi kadar büyüklükteki taşlarla helak edilmişlerdir.¹⁵⁰ Rivayetlere göre kuşlar üç taş atıyorlardı. Bunlardan birisini gagaları ile, diğer ikisini de ayakları ile taşıyorlardı. Askerlerin bir kısmına bu taşlar isabet etmemiştir. Ebrehe, kuşların attığı bu taşlardan isabet almış, yaralı olarak San'a'ya ulaşabilmiş ve orada uzuvları paramparça olmuş bir vaziyette ölmüştür.¹⁵¹ Birtakım kuşların atmış oldukları taşlarla bir kavmin öldürülmesini tabiat olayları ile izah etmek mümkün değildir. Fakat mu'cize sınırlarını daraltmak isteyen Muhammed Abduh "Amme cüzü" tefsirinde bu meseleyi çiçek ve kızamık hastalığına bağlamak istemiştir.¹⁵² Kur'an'ın açık ifadesine ve rivayetlere göre Cenab-ı Hak onların helakinde bu kuşları kullanmıştır. O dilediğini yapmaya da zaten kadirdir. Gönderilen kuşların Ebrehe ve ordusunu helak etmeleri o kadar zor bir hadise değildir.¹⁵³

Ebrehe'nin ordusu içinde ikinci günü "dâicüderi ve hasbe fâş oluverdi" diyen M. Abduh böyle bir telâkkiyi kendisi uydurmuştur. Fakat taşlar atılır atılmaz, bu hastalığın salgın olarak zuhur edebilmesi için o mikropların daha evvel faaliyete geçmiş olması gerekirdi. Aynı yerde şunu ilave etmektedir. "Ve bu veba onların cisimlerini öyle yaptı ki, mislinin vukuu nadir olur. Etləri dağılıp düşüyordu. Ordu ve sahibi bundan son derece korktu ve dönüp kaçtılar. O habeşi de musâb oldu, sadrı çatladı ve San'ada da öldü."¹⁵⁴

Abduh, Allah-u Teâla'nın kudretinin büyüklüğüne delalet eden kuşların nohut ve mercimek büyüklüğündeki taşları atıp orduyu helak etme olayını te'vil ederek semadan taşların yağması meselesini adi bir iş gibi göstermek istemiştir.¹⁵⁵

Bu tür ayetlerin ifade ettiği mananın insan aklı ile çatışmakta olduğunu, dolayısıyla te'vil etmek gerektiğini söylemek doğru olmaz. İşte M. Abduh ekolünün birçok kanaatlerinde bu zihniyet vardır.¹⁵⁶

Mikail Bayram, Fil sûresindeki bu olaya farklı bir açı ile yaklaşır. "Siccil" kelimesinin fil suresinin haricinde iki yerde geçtiğini ve Cenab-ı Hakkın Lut kavminin helak edilmesini anlatırken "*emrimiz gelince, yerin altını üstüne getirdik ve üzerine sert*

149 Alûsî, a.g.e, XXX, 238; Yazır, M. Hamdi, a.g.e. IX, 450.

150 Alûsî, a.g.e, XXX, 237.

151 İbnu'l-Esir, el-Kâ'mil fi't-Tarih, I, 445-446.

152 Kutup, Seyyid, a.g.e. XVI, 370; Çöğenli, Sadi. (Ali Bayram ile müşterek) M. Abduh ve R. Rıza'nın Ehl-i Sünnet ve Cumhura Muhalif Fikirlerinin Tahlili ve Tenkidi, Erzurum 1977, s.75.

153 Hamid, a.g.e, s. 167.

154 Çöğenli, Sadi, a.g.e. s.120.

155 Çöğenli, a.g.e. s.78.

pişmiş taş (siccil) yağdırdık” (Hûd, 11 / 82) şeklinde ifade edildiğini söyledikten sonra aynı olayın Hicr suresinin 74. Ayetinde de geçtiğini ve *pişmiş taş (siccil)* kelimesinin kullanıldığını belirtmektedir. Her iki ayetteki *siccil* kelimesinin lav anlamına geldiğini ve bunun fil suresinde de aynı anlamda anlaşılması gerektiğini söyler. Fil ashabı, Mekke yakınlarındaki Mağammis denilen yerde buldukları sırada o yörede ani bir volkanik püskürme olayı ile Ebrehe'nin ordusunun üzerine “*siccil*” yani lav yağdığını ve Habeşli askerlerin de bu lav serpintileri altında helak olduğunu iddia etmektedir. Daha sonra cesetlerin bulunduğu yere kuşların üşüştüğünü ve bu kuşların leş yiyen cinsten olduklarını belirtir. Bu kuşlar cesetleri didik didik ederek parçalamış ve yenilmiş ekin gibi etrafa dağıttıklarını söylemiştir.¹⁵⁷

Fil olayı dinsizlere karşı olmuş bir olaydır. Birtakım kuşların gönderilip onlarla bir kavmin taşlattırılıp öldürülmesini tabiat kanunlarıyla izah etmek mümkün değildir. Ve bu olaya da zayıf demek kabil değildir.¹⁵⁸

İbn-i Ebî Hâtim, Ebu Zür'a'dan, onun da Ubeyd ibn-i Umeyr'den naklettiğine göre Allah Teâla Fil ashabını helak etmek isteyince üzerlerine deniz tarafından kırlangıca benzer kuşlar göndermiştir. Ve her kuş renkli üç taş atıyordu. Bunlardan ikisini ayağı ile birini de gagası ile taşıyordu. Bu kuşlar gelip onların başının üzerinde saf tutuyorlar daha sonra ses çıkararak gagalarında ve ayaklarında bulunan taşları atıyorlardı. Atılan her taş askerlerin başlarından girip altlarından çıkıyordu.¹⁵⁹

Kur'ân'ın mesajını anlamak isteyenler için olayın teferruatı pek önemli değildir. İster kuşların attığı taşlar sonucu ordunun helak olduğu kabul edilsin, İsterse M. Abduh'un söylediği gibi mikrobik bir hastalık sonucu bu olayın vuku bulduğu kabul edilsin. Önemli olan hiçbir insan müdahalesi olmadan Ka'be'yi yıkmak isteyenlerin cezalarını bulmalarıdır.¹⁶⁰

---

¹⁵⁶ İbn-i Kesir, a.g.e, XV, 8671.

¹⁵⁷ Bayram, Mikail, Fil Olayı ve Fil Suresi Hakkında Yeni Bir Yorum. (1. Kur'ân Sempozyumu Tebliğleri, 1-3 Nisan 1994), Bilgi Vakfı yay, Ankara 1994. s.174.

¹⁵⁸ Fahrüddin Râzi, a.g.e, XXII, 97.

¹⁵⁹ İbn-i Kesir, a.g.e, XV, 8663-8664.

¹⁶⁰ Kayaer, Osman, Kur'ânî Sesleniş, s.155.

İKİNCİ BÖLÜM

NİMET VE AHLAKÎ DERS UNSURU OLARAK ve SAİR MAKSATLARLA KUR'ÂN'DA ZİKREDİLEN HAYVANLAR

A. İNSANLARA NİMET OLARAK VERİLDİĞİ ZİKREDİLEN HAYVANLAR

Cenab-ı hak, insanoğluna sonsuz nimetler ihsan etmiştir. Kur'ân-ı Kerim, özellikle insanların etinden, sütünden, gücünden, yününden ve diğer yönlerinden istifade ettikleri hayvanları zikrederek dikkatlerimizi çekmektedir. Her şeyi bir hikmete göre yaratan Cenab-ı Hak, hayvanları da birçok hikmet ve faydalara mebni olarak yaratmış, dünyayı onlarla süslemiştir. Ayrıca o hayvanların hangi maksat için yaratılmışlarsa o maksadı ifa edecek cihazlarla donatılmış olduklarını müşahede etmekteyiz.

Kur'ân-ı Kerim, hayvanların insanların emrine sunulduğunu şu şekilde beyan eder :
“.....Davarları da yarattı. Bunlarda sizi soğuktan koruyan şeyler ve birçok faydalar vardır. Hem onların etlerini ve ürünlerini de yersiniz. Onları akşamleyin ağıllarına getirir, sabahleyin otlaklara götürürken bambaşka bir zevk alırsınız! Bunlar yüklerinizi taşırlar; öyle uzak diyarlara varıncaya kadar götürürler ki, onlar olmaksızın son derece zahmet ve meşakkat çekmeden varamazdınız oralara. Gerçekten, bunları size âmade kılan Rabbiniz pek şefkatlidir. Rahmet ve ihsanı boldur.” (Nahl. 16 / 5-8)

1. Koyun, Keçi ve Benzeri Hayvanların İnsanların Emrine Verilmesi

“Davarlardan da çeşit çeşit yarattı : Kimi yük taşır, kiminin yününden ve kılından sergi yapılır. Allah'ın size verdiği rızkımdan yiyin ,fakat şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o sizin besbelli bir düşmanızdır. Sekiz çift davar yarattı; koyundan iki,keçiden iki. De ki : İki erkeği mi haram kıldı,yoksa iki dişi mi? Yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram kıldı? Eğer iddianızda haklı iseniz bilgiye ve belgeye dayanarak haber verin bana!” (En'âm, 6 / 142)

Biz bu başlık altında En'âm Sûresi 142 ayetle ilgili olarak yapılan açıklama ve yorumları ele alacağız. Kur'ân-ı Kerim'de koyun kelimesi birçok yerde ve çeşitli

anlamlarda kullanılmıştır.

“*en-Na'ce*”: Sa'd Sûresi 21-24. ayetlerinde koyunları konusunda anlayamayıp davalarını Hz. Davud (a.s)'a getiren iki kişinin haberi anlatılırken zikredilir.

“*el-Ğanem*”: Tâhâ Sûresi 18. ayetinde Hz. Mûsâ (a.s)'ın asasıyla ne tür işler gördüğünü anlatırken onunla davarlarına yaprak çırttığını belirttiğini görmekteyiz. En'âm Sûresi 146. ayette ise Yahudilere bütün tırnaklı hayvanların haram kılındığı, sığırın ve koyunun iç yağlarının da onlara haram oluşu anlatılmaktadır. Biz burada koyunun insana nimet olarak verilmesini inceleyeceğiz.

Cenab-ı Hak, insanoğluna sayısız nimetler ihsan etmiştir. Şüphesiz ki hayvanlar da bu nimetlerin önemli bölümünü oluştururlar. Kur'ân-ı Kerim'de bunlar çeşitli vesilelerle dile getirilmektedir. En'âm sûresinde bununla ilgili olarak Allah tarafından bildirilmediği halde Arapların kendilerine bu hayvanların haram kılındığı iddiası konu edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim bu meseleyi açıklığa kavuşturmaktadır.

Allah Teala, koyunun, keçinin, devenin, sığırın erkeğini de dişisini de kendisinin yarattığını buyuruyor ve peygamberine, bu hayvanlar hakkında yasaklar koymuş olanlara Allah'ın bunlardan hangisini yasakladığını sormasını istiyor. Aslında Allah bunların hiçbirini haram kılmamıştır. Müşriklere Allah'ın bunları haram kıldığını nereden bildiklerini sormak gerekir. Yoksa Allah'ın bunları yasaklarken onlar orada mı idiler? Tabii ki bunlar bu sözleriyle Allah'a iftira eden ve bir bilgiye dayanmadan insanları Allah yolundan saptıran zalimlerden başkası değildi. Bu ayetle Cenab-ı Hak, hüküm verme konusunda emirleri tek bir kaynağa irca etmekte ve kendisinden başkasının hüküm koyma yetkisinin olmadığını anlatmak istemiştir.¹⁶¹

Allah-u Teala bu ayetlerde İslam öncesi Arapların bilgisizliğini beyan ediyor. Onlar hayvanların bazılarını paylara ve cinslere ayırarak bir kısmını haram sayıyorlardı. Sonuncusu dişi olmak üzere beş defa doğurmuş deve, dişi deve, adak devesi, on batın doğurmuş deve, hayvanlardan, ekinlerden ve meyvelerden kendilerinin uydurmuş oldukları diğer cinsler bunlardan bazılarıydı. Cenab-ı Hak, çardaklı-çardaksız bahçeler yarattığını, hayvanlardan yük taşıyacak ve döşek yapılacakları beyan buyurup sonra da erkeği ve dişisi ile koyun, keçi, erkek ve dişi deveden ibaret olan hayvanların sınıflarını belirttiikten sonra bunların hiçbirisinin haram kılınmadığını zikretmektedir. Bu hayvanların yenmesi ve

161 Kutub, Seyyid, a.g.e. V, 470 vd ; Ateş, Süleyman, a.g.e. III, 245.

çeşitli şekillerde kullanılması için insanın emrine verildiği beyan edilmektedir.¹⁶²

2. At, Katır ve Merkebin İnsan Emrine Verilmesi

“Hem binmeniz için atlar, katırlar, merkepler yarattı. Hem sizin bilemeyeceğiniz daha neler neler yaratacak!” (Nahl, 16 / 8)

Kur’ân-ı Kerim’de çeşitli vesilelerle bu hayvanlardan bahsedilmiştir. Cuma Sûresi 5.ayette kendilerine Tevrat verildiği halde onunla amel etmeyen İsrailoğulları’nın durumunu anlatmak için “kitap yüklü merkeb” teşbihiyle ilgili açıklamaları ‘ahlakî ders unsuru olarak zikredilen hayvanlar’ başlığı altında inceleyeceğiz. Ayrıca Bakara Sûresi 259. aayette Üzeyir (a.s)’ın kıssasında da merkebin öldükten sonra tekrar dirilmeye delil olarak zikredilişini ele aldık. Bu başlık altında ise atların Kur’ân- Kerim’de hangi maksatlarla geçtiğini anlatacağız.

Âl-i İmrân 14. aayette insan nefesine hoş gelen şeyler anlatılırken, kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşle birlikte güzel cins atlar ve davarlar da zikredilmiştir. Enfal Sûresi 60 ve İsra Sûresi 64. ayetlerinde atların düşmanlara karşı bir güç olarak hazırlanması anlatılır. Haşir Sûresi 6. aayette, savaşmadan Cenab-ı Hakk’ın peygamberine nasip ettiği bazı ganimet mallarında hiç kimsenin hakkı olmadığı, o malların elde edilmesi için hiç kimsenin at koşturmadığı belirtilmektedir.

Ayrıca Sa’d Sûresi 31-34.ayetlerinde Süleyman (a.s)’ın atlara olan sevgisi anlatılır. Hz Süleyman (a.s), savaşta istifade etmek için ve daha başka gayelerle atların hazırlanmasını ve idman yapmaları için koşturulmalarını emretmiş, bazen kendisi de buna nezaret etmiştir. Ve “Bunları nefsimin haz duyması için değil, Allah’ın dinini güçlendirmek arzusundan dolayı yapıyorum” demiştir.¹⁶³

Atlar, İslamiyet öncesi cahiliyye döneminde ve İslamiyet sonrası dönemlerde çeşitli şekillerde kullanılıyordu. Daha çok güzel olmaları, insanlarla çabuk ünsiyet kurmaları ve diğer bazı sebeplerden dolayı kendilerine rağbet edilmesini sonuç vermiştir. Yorgunluğa karşı dayanıklı ve sabırlı olmaları ile ün salmışlardır. Herkesin “Arap atı” olarak bildiği at cinsi de diğer at cinsleri arasında en çok tutulanıdır. Savaş ve barış durumları için etkili bir güç olma özelliğini korumuşlardır.¹⁶⁴

¹⁶² İbn-i Kesir, a.g.e,VI, 2849-2850.

¹⁶³ Sâd Sûresi, 32-33. ayetlerin açıklamaları için bakınız :Suat Yıldırım, Kur’ân-ı Hâkim ve Açıklamalı Meali,

¹⁶⁴ Hamid. Abdurrahman Muhammed. a.g.e. s.69.

İnsanoğlunun arzu ve ihtiyaçları sınırsız olurken bu ihtiyaçlarını giderecek güç ve kuvveti yoktur. Aciz olan insanoğluna Cenab-ı Hak bir çok şeyi emrine sunup yaşamının kolaylaşmasını sağlamıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in nazil olduğu toplumda insanlar yukarıda zikredilen hayvanları kullanıyorlardı. Günümüzde bile bunların önemi devam etmektedir. O gün için Arap yarımadasında pratik maksatlarla kendilerinden istifade edilen hayvan türleri deve, öküz, koyun, keçi, at ve merkepti. Kur'ân-ı Kerim bunları zikrederken insanların ihtiyaçlarına cevap verici yönlerini göz önünde bulunduruyordu. Uzak yerlere gitmek ve yük taşımak için bunları kullanıyorlardı.¹⁶⁵

Mezkur hayvanlara verilen önem de şu ayette vurgulanmaktadır: “Kadınlara, evlatlara hesapsız şekilde biriktirilmiş, istif edilmiş altın ve gümüş yığınlarına, nişanlanmış atlara, davarlara ve ekinlere karşı nefsin isteklerine muhabbet, insanlara güzel gösterilmiştir”.¹⁶⁶

Bu davet Kur'ân'ın nüzulü sırasında Arap yarımadasında yaşayan bedevî Arapların idrak edip anlamaları için uygundur. O zamanlar da kısa mesafeler arası yolculuk yapmak yaygındı. Kur'ân-ı Kerim'in burada saymış olduğu bu hayvanlar onlar katında ziynet eşyası gibi değerli birer süs mesabesinde kabul ediliyordu. Arapların kullanmış oldukları atlar yorgunluğa ve aşırı meşakatlere göğüs germeleri yönüyle de önem arz ediyordu. Bu hayvanlar o günün şartları için seferlerde ve haberleşmede kullanılan en ideal araç olarak kabul ediliyordu. Peygamberimizin atları övücü birçok sözü vardır. Aynı zamanda Dâvud (a.s) ve Süleyman (a.s)'ın atları sevdiklerini bilmekteyiz.

Nefse hoş gelmesi, ona karşı ülfet ve sevginin devam etmesi sebebiyle günümüzde de onların önemini korumasını sağlamıştır. “Düşmanlarınıza karşı atlar bağlayarak hazırlanın” fermanında hem fikrî, hem askerî, hem siyasî, hem de iktisadî güç kastedilmektedir. Bunun da en iyi şekli eğitim ve öğretim yoluyla olabilecektir. Yeraltı ve yerüstündeki hazineler elde edilerek onun işletilmesi yoluyla iktisadî yönden güçlü olmak, düşmana karşı en iyi hazırlanmak anlamını taşıyacaktır.¹⁶⁷

“*El-Biğal*” (*Katır*): Süratli ve kuvvetli oluşu bu hayvanın belirgin vasıflarıdır. Kur'ân-ı Kerim'de at, katır ve merkep birlikte zikredildiği zaman genel olarak bunların “at-katır-

165 Kutub, Seyyid, a.g.e, IX, 163.

166 Yazır, M. Hamdi, a.g.e, IV, 233; Kutub, Seyyid, a.g.e, IX, 164 vd.

167 Hamid, A. Muhammed, a.g.e, s. 63-67.

merkep” sırasıyla gelmektedir.¹⁶⁸

“*El-Hımar*”:Yük taşınması ve sabırlı olmasıyla meşhurdur. Çeşitli milletlerin dilinde hem övülmüş hem de yerilmiştir. Araplar övücü mahiyette sabırlı bir insan için “eşekten daha sabırlı” tabirini kullanırlarken; Fransızlar ise yerici mahiyette “falan adam eşekten daha aptal” tabirini kullanırlar. Bir yerde Yahudilerin Tevrat karşısında durumlarını anlatmak için gelmiştir. Diğer bir yerde Allah’ın kitabından ve hidayetinden yüz çevirenlerin hallerini resmetmek için yaban eşeklerinin aslandan kaçışı teşbih olarak gelmiştir. Ayrıca yüksek sesle bağırmayı kınamak için, “merkebin sesi” en kötü ses olarak zikredilir. Öldükten sonra dirilmeyi anlatmak için Üzeyir (a.s)’ın merkebinden bahsedilir.¹⁶⁹ Biz bunları ilgili maddelerde inceledik.

3. Bıldırcın Kuşlarının İsrailoğulları’na Nimet Olarak Verilmesi

“*Üzerinize bulutları gölge yaptık. Size kısmet ettiğimiz helal hoş rızıklardan yiyesiniz diye kudret helvası (el-menn) ve bıldırcın (es-selva) indirdik. Fakat nankörlük etmekle onlar bize değil, kendilerine yazık ediyorlardı.*” (Bakara, 2 / 57)

Kudret helvası ve bıldırcın eti A’raf sûresi 160 ve Tâhâ sûresi 80. ayetlerinde de geçmektedir. Kur’ân’ın beyanına göre İsrailoğulları’na tarih boyunca başka milletlere nasip olmayan sayısız nimetler verilmiştir, fakat onlar yine de Allah’a karşı gelmekten çekinmemişler, fesat ve nankörlüğün zirvesini tutmuşlardır.

Bazı haberlerde kudret helvası ve bıldırcın etinin İsrailoğulları’na Tih çölünde cezalandırıldıkları zaman verildiği zikredilmekle beraber, başka rivayetlerde ise bunların onlara Firavun’dan kurtulup Filistin’e doğru gidildiği esnada yolda acıklarının üzerine verilmiş olduğu kaydedilmektedir.¹⁷⁰ Onlar, Filistin kapılarına gelene kadar Mûsâ (a.s)’a itaat eden bir topluluk idiler. Bıldırcın eti de Allah’ın onlara olan bir ikramı idi. İsrailoğulları’nın kendilerini Arz-ı Mukaddes’in fethi için cihada çağıran Mûsâ (a.s)’a “Ey Mûsâ! o kavim orada olduğu müddetçe biz oraya asla girmeyiz. Sen ve Rabbin gidin onlarla savaşın” diye demelerinden sonra bu ikram onlardan geri alınmıştır.¹⁷¹

Bir çok müfessire göre İsrailoğulları çöle girdiklerinde yiyecek olarak kendilerine

168 Hamid, A. Muhammed, a.g.e, s.69

169 Hamid, A. Muhammed, a.g.e, s. 69-72.

170 Hamid, A. Muhammed, a.g.e, s. 69-72.

kudret helvası verildikten sonra yerden bir mızrak boyu yükseklikte uçuşan bildircinlar da verilmişti. Her birisi bir tane yakalıyordu; eğer tuttuğu zayıfsa onu salıyor ve etli olanını yakalıyordu.¹⁷² Diğer bir rivayete göre ise bu nimetin gelişi şöyle olmuştu : Kudret helvasından sonra İsrailoğulları'nın "tatlı bize yetti, tuzlu isteriz" demeleri üzerine ve Mûsâ (a.s)'ın da dua etmesi sonucu Allah-u Teala bildircin kuşunu onlara nasip etti. Cuma günü iki gün yetecek kadar temin ediliyordu. Cumartesi günü ise hiçbir şey inmiyordu.¹⁷³

Bıldircinların bilinen birçok türleri mevcuttur. Bıldircinlar daha çok kekliklere benzerler. Tavuksular takımının küçük yapılı, kısa kuyruklu 130 kuş türünün genel adı Galliformes'tir. En iyi bilinen türü Avrupa, Batı, Orta Asya, Hindistan ve Afrika' da yaygın olan "Bayağı bıldircinlar"dır. 16-18 cm uzunluğunda sarı-kahverengi çizgili olarak bilinirler. Hem bitkisel hem de hayvansal gıdalarla beslenirler. Üreme dönemlerinde dişi bıldircinlar yerde 7-13,5 cm çapında gizli bir yuva kurarak 8 ila 13 arasında yumurtayı oraya bırakırlar. Bir mevsimde iki kez kuluçkaya yatan bıldircinlar 17-20 gün arasında değişen kuluçka dönemi boyunca kuluçkaya yatarlar. Bıldircin etinin besin değeri çok yüksek olduğu gibi yumurtası da kıymetlidir.¹⁷⁴

4. Kuş Etinin Cennet Nimeti Olarak Zikredilmesi

"Etraflarında Cennet şarabından dolu testiler, sürahiler, kadehlerle, ebediliğe ermiş çocuklar dolaşip hizmet ederler. Bu içkiden ötürü baş ağrısı çekmezler, sarhoş da olmazlar. Bir de tercih edecekleri meyveler...Canlarının çektiği kuş etleri orada vardır."
(Vakıa, 56 / 17-21)

İnsanlar, ancak alışık oldukları şeyleri kavrayabilirler. Cennetin de tasviri zihnimizde tasavvur edebileceğimiz hurma, nar, zencefil, misk, koltuklar, hizmet eden güzel kızlar ve delikanlıların bulunduğu bahçe şeklinde tasvir edilmiştir. Mü'minlere cennette verilen bu nimetler görünüşte dünyadaki nimetlere benzer gibi gelecektir, fakat ahiretteki o rızıklar, şekil ve ad olarak dünyadaki nimetlere benzerken lezzet ve tat bakımından değişik olacaktır.¹⁷⁵

İbn-i Abbas bu konuda şöyle der : Cennette birisinin hatırına kuş geldiğinde pişmiş

171 Alusî, a.g.e, II, 264.

172 Alusî, a.g.e, II, 264; Vehbi, Mehmet, a.g.e, I, 132; Kara, Necati, Kur'ân'a göre Hz. Mûsâ ve Yahudiler, s.377; Tabbara, A. Fettah, Maal Enbiya, s. 243.

173 Vehbi, Mehmet, a.g.e, I, 132; Kara, Necati, a.g.e, s.377.

174 Anabritanica, IV; 119.

175 Ateş. Süleyman, a.g.e. I. 153.

olarak onu önünde hazır olarak bulur. Ayette Cennet nimetleri anlatılırken önce meyveden, daha sonra ise kuş etinden bahsedilmesini Razi şu şekilde açıklamıştır : Cennet ehli için acıkma söz konusu olmadığından onlar için önce meyve zikredilmiş daha sonra ise kuş etinden bahsedilmiştir. Halbuki dünya ehli önce karnını doyurur daha sonra meyve ister.¹⁷⁶

Cennetteki kuş etinin şeklinin nasıl olduğunu Peygamberimiz bir hadislerinde şu şekilde anlatmaktadır : “Cennet kuşları bir tür deve gibidirler, cennetin ağaçlarında yayılırlar.” Enes b. Malik’ten gelen bir rivayete göre de Resûlullah’a Kevser’den sorulduğunda Resûlullah, o bir nehirdir. Rabbim azze ve celle onu bana vermiştir. Sütten daha ak, baldan daha tatlıdır. Orada öyle kuşlar vardır ki, boyunları deve boyunları gibidir” şeklinde cevap vermiştir.¹⁷⁷

176 Sabûni, M.Ali, *Safvetu't-Tefâsir*. Beyrut tsz. .III, 308.

177 *Karluğa, Bekir, Muhtasar İbn-i Kescir Tefsiri*, Kaynak Yay. İstanbul 1997, V, 2483.

5. Sütün Fıtrata Uygun Bir Gıda Olarak İnsana Sunulması.

Cenab-ı Hak bu konuda şöyle buyurmaktadır : “Doğrusu davarlarda da size deliller var. Zira size onların karınlarındaki işkembe ile kan arasından hâlis bir süt içiriyoruz ki içenlerin boğazından afiyetle geçer.” (Nahl, 16 / 66)

Allah’ın gökten yağmuru indirip kupkuru yeri diriltmesinde söz dinleyenler için Allah’ın kudretine işaret bulunduğu gibi hayvanların karınlarındaki fers ile dem arasında lezzetli sütü çıkarmasında, insanların meyvesinden keyf verici gıdalar aldıkları hurma ve üzümü sulayıp yetiştirmesinde de Allah’ın kudretine ve birliğine işaretler vardır. Hayvanlardaki sütün fers ile dem arasından çıktığı belirtilmektedir. Yani vücudun bir yanında kan, diğer yanında fişkı varken, vasfı bunlardan tamamen ayrı, lezzetli, son derece yararlı süt yaratması, süte fişkının karışmaması, Allah’ın hikmet ve kudretinin işaretidir. Fers: Yenilen gıdaların özü sindirildikten sonra bağırsaklarda kalan tortudur ki halk dilinde buna fişkı denir. İnce bağırsaklar, gıdaların özünü emerek kana naklederler. Kan da bu besinleri vücudun bütün hücrelerine ulaştırırlar.¹⁸²

Peygamberimiz (s.a.v) bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: “Yüce Allah ölüm ve ihtiyarlık dışında şifasını vermediği hiçbir hastalık yaratmamıştır. Sizlere inek sütünü tavsiye ederim. Zira o her çeşit ottan otlamaktadır. Sütte şifa vardır.”¹⁸³

Süt eksiksiz ve mükemmel bir gıdadır. Sağlıklı bir insanın 100’den fazla besin maddesine ihtiyacı vardır ve bunu da çeşitli yiyeceklerden elde edebilmektedir. Çalışan bir insanın günde 70-80 gram protein, 50-70 gram yağ, 300-400 gram karbonhidrat ve yeterli miktarda su ve diğer minerallere ihtiyacı vardır. Sütün bu besin maddelerini vücudumuzun ihtiyaçlarına en uygun bir oranda bünyesinde toplayan bir gıda olma özelliğine sahip olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda her yaştaki insanların içmesi gerekli olduğu bir gıda olma özelliğine sahiptir.¹⁸⁴

6. Kara ve Deniz Hayvanlarının Avlanması.

İlk insanların yiyecek, giyecek ve post ihtiyaçlarını sağlamak için başlatmış oldukları av, medeniyetin gelişmesine paralel olarak bir geçim vasıtası olmaktan çıkmış, bir spor ve

182 Ateş, Süleyman, a.g.e, IV, 121.

183 Hakîm, Müstedrek, IV, 196.

184 Aydın, Davut, a.g.e. 109.

Kur'ân-ı Kerim'de yeryüzündeki bütün imkanların insanlığın emrine verildiği sıkça vurgulanarak iyi ve temiz şeylerin helâl, pis ve iğrenç şeylerin haram kılındığı belirtilmiştir. (Bakara, 2 / 172; Maide, 5 / 4; A'raf, 7 / 32). Ancak yenmesi mutad olan deve, sığır ve koyun gibi türlere veya deniz hayvanlarına çeşitli vesilelerle yapılan atıflar hariç etleri yenilebilecek hayvanlarla ilgili bir döküm verilmemiş, yenilmemesi gerekenler içerisinde de sadece domuzun adı bildirilmiştir.¹⁸⁴

Maide suresi 5. ayette geçen el-Cevârih, câriha'nın çoğuludur. Azı dişleri ve gagası olan parçalayıcı hayvanlara ve kuşlara el-cevarih adı verilmektedir. Bütün parçalayıcı hayvanlar el-cevarih kelimesinin kapsamına girer. Ancak burada el-cevarih kelimesi ile daha çok avcılıkta kullanılan köpek, tazi, sakr ve doğan kastedilmektedir. Mükellebin. ise, teklîb kökünden ism-i mefûlün çoğuludur. Mükellebin, eğitilmiş köpekler demektir.¹⁸⁵

Günümüzde soy olarak 100'ü aşkın köpeğin insanlar tarafından ıslah edilip evcilleştirildiği tespit edilmiştir. Bu hayvanlar yapacakları vazifelerine elverişli bir yapıda yaratılmışlardır. Daha çok avcılığıyla bildiğimiz bu hayvanlar avını yakalayabilmeleri için koşmalarına elverişli kas yapısıyla donatılmışlardır. Avını kolay yakalayabilmesi için uygun dişler, etçil olarak beslendiği için o yapıya uygun sindirim sistemi özellikleri ile donatılmışlardır. Toplam sayısı 42 olan dişleri, avı yakalama, parçalama ve çiğnemesine uygun olarak ayarlanmıştır. Saniyede 35 bin frekanslı titreşimleri duyabilmektedirler. İyi eğitilmiş çoban ve polis köpeklerinin kendilerine öğretilen komutları harfi harfine yerine getirdikleri tespit edilmiştir.¹⁸⁶

Avcılık, Araplarda Cahiliye çağından beri biliniyordu. Araplar fetihler sonunda Türkler, Rumlar ve İranlı'larla karışınca avlanmak için doğan, şahin, atmaca ve köpeği de kullanmaya başlamışlardır.¹⁸⁷

Avlanan hayvanları etlerini yenen ve yemeyen olarak ikiye ayırabiliriz. Bu hayvanlar, etlerini yemek, kürk veya bazı organlarından istifade etmek yahut zararlarından korunmak için avlanır. Bunun dışında zevk ve eğlence için yapılan av mekruh sayılmıştır. Kara avında av etinin helal olup yenebilmesi için avcı, av aleti ile (silah, eğitilmiş av hayvanı) ve avla ilgili belirli şartların gerçekleşmesi gerekir. Deniz avında ise bu şartlar aranmaz.¹⁸⁸

184 Şener, Mehmet, D.İ.A, "Hayvan"md, XVII, 94.

185 Ateş, Süleyman, a.g.e, II, 464.

186 Anabritanica, XIII, 582.

187 Şener, Mehmet, D.İ.A, "Av"md, IV, s.101.

188 Şener, Mehmet, D.İ.A, "Av" md, IV, s.104.

koşmalarına elverişli kas yapısıyla donatılmışlardır. Avını kolay yakalayabilmesi için uygun dişler, etçil olarak beslendiği için o yapıya uygun sindirim sistemi özellikleri ile donatılmışlardır. Toplam sayısı 42 olan dişleri, avı yakalama, parçalama ve çiğnemesine uygun olarak ayarlanmıştır. Saniyede 35 bin frekanslı titreşimleri duyabilmektedirler. İyi eğitilmiş çoban ve polis köpeklerinin kendilerine öğretilen komutları harfi harfine yerine getirdikleri tespit edilmiştir.¹⁹⁰

Avcılık, Araplarda Cahiliye çağından beri biliniyordu. Araplar fetihler sonunda Türkler, Rumlar ve İranlı'larla karışınca avlanmak için doğan, şahin, atmaca ve köpeği de kullanmaya başlamışlardır.¹⁹¹

Avlanan hayvanları etlerini yenen ve yenmeyen olarak ikiye ayırabiliriz. Bu hayvanlar, etlerini yemek, kürk veya bazı organlarından istifade etmek yahut zararlarından korunmak için avlanır. Bunun dışında zevk ve eğlence için yapılan av mekruh sayılmıştır. Kara avında av etinin helal olup yenebilmesi için avcı, av aleti (silah, eğitilmiş av hayvanı) ve avla ilgili belirli şartların gerçekleşmesi gerekir. Deniz avında ise bu şartlar aranmaz.¹⁹²

Kur'ân-ı Kerim'de eğitilmiş hayvanların yakaladıklarının yenebileceği belirtilmiştir. Avının helal olabilmesi için bu hususta belirlenen şartları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz: 1.Avcı hayvanlar eğitilmiş olmalıdır. Köpek ve benzeri hayvanların yakaladıkları avdan yememeleri, kuşların avı yakalaması için bırakıldığı zaman gitmesi, çağrılınca geri gelmesiyle eğitilmiş oldukları anlaşılır. 2.Avcı hayvanların sahipleri tarafından avın üstüne bırakılmış olması gerekir. 3.Av sırasında avcı hayvana eğitilmemiş başka bir hayvanın ortak olmaması gerekir.¹⁹³

Avcının dinen hayvan kesmeye ehil bir kimse olması gerekir. Müslümanların ve Ehl-i Kitabın avladıkları yenir. Mecusilerle putperestlerin avladıkları yenmez. Avcı besmeleyi çekmeyi kasten terk etmiş olmamalı. Silahını atarken veya hayvanını ava salarken besmele çekmesi gerekir; unutmamasının ise bir mahzuru yoktur.¹⁹⁴

Sığır, davar, deve, tavşan, tavuk, kaz, ördek, hindi, evcil geyik, ceylan. dağ keçisi, yabani sığır veya zebra gibi vahşi hayvanlarla pençeleri ile kaparak avlanmayan güvercin serçe, bildircin, sığırcık, balıkçıl gibi kuşların helal olduğu hususunda fakihler görüş birliği içerisinde. Çekirgenin de sünnette yenebileceğine dair özel hüküm bulunması sebebiyle

190 Anabritanica, XIII, 582.

191 Şener, Mehmet, İ.A, "Av", IV. s.101.

192 Şener, Mehmet, İ.A, "Av", IV. s.104.

193 Zühaylî, Mehmet Vehbe. Tefsiru'l-Münir. Beyrut 1991. VI. 93.

helaldir. Bundan başka yırtıcı hayvanlar grubundan olan, yani alt ve üst çenelerindeki dört uzun ve sivri dişiyle kapıp avlanan ve kendisini bu yolla savunan evcil olsun-olmasın kurt, aslan, kaplan, pars, maymun, sırtlan, köpek, kedi gibi hayvanlar; pençesi ile avlanan doğan, şahin, akbaba; yırtıcı olmamakla birlikte kuzgun, karga gibi leş ve pis şeyler yiyen kuşlar; tabiatı itibariyle iğrenç bulunan yılan, fare gibi hayvanlar fakihlerin çoğunluğu tarafından haram görülmüştür.¹⁹⁵

b) Deniz Hayvanlarının Avlanması

“Yine denizden taze et yiyesiniz ve ondan giyip takınacağınız bir ziynet çıkarasınız diye, denizi hizmetinize bağlayan odur.” (Nahl, 16 / 14)

Şüphesiz denizler, göller, ırmaklar ve akarsular, insanoğlunun hizmetine verilen en büyük nimetlerden biridir. Kur’ân-ı Kerimde özellikle denizlerin hayatımızdaki yerine sık sık dikkatler çekilmekte, besin kaynaklarımızın önemli bir bölümünün denizlerde mevcut olduğuna işaret edilmektedir. Taze et, inci, mercan, sünger ve diğer faydalı birtakım ürünler geçim kaynaklarından bir kısmıdır.¹⁹⁶

Deniz avının ve denizden gelen yiyeceğin helal olduğunu Maide sûresi 5. ve Fâtır sûresi 12. ayetlerinden anlamaktayız. Deniz ve denizden avlananlarla ilgili olarak Resulullah bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır : “Onun suyu temiz, meytesi de (içinde ölen) helaldir. Allah Rasulü tarafından verilen bu cevapla, haklarında özel hüküm bulunmayan konularda mubahlığın esas alınacağı ve pis şeylerin yenilemeyeceği gibi genel prensipler suda yaşayan hayvanlara dair hükümlerin temelini teşkil eder. Bu delilleri kara hayvanları ile ilgili yaklaşımlarına paralel bir şekilde yorumlayan Hanefiler sadece balık (semek) türündeki su ürünlerinin helal olduğunu, midye, istakoz, karides gibi hayvanların etinin yenmeyeceğini söylerken Malikiler ise bütün su ürünlerini helal kabul ederler.¹⁹⁷

Balık eti ve özellikle de balık yağı, cilt hastalıkların tedavisinde önemli bir yere haizdir. Balık yağı en önemli A vitamini kaynağıdır. Yağlı balıkların enerji değeri, yağsız balıklara oranla daha yüksektir.¹⁹⁸

194 İbn-i Kesir, a.g.e. III, 317.

195 Şener, Mehmet, İ.A. “hayvan”, XVII, s.94.

196 Yıldırım Celal, İlimin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri, VIII, 4326.

197 Şener, Mehmet, İ.A. “Hayvan”. XVII, s.95.

198 Has, Polat. Peygamberimizden Günümüze Beslenme. s.60.

B. AHLAKİ DERS UNSURU OLARAK KONU EDİLEN HAYVANLAR

1. En Kötü Sesin Merkep Sesi Olduğunun Belirtilmesi

“Yürürken ölçülü, mutedil yürü. Komuşurken sesini ayarla, bağırarak konuşma. Umutma ki seslerin en çirkini avazı çıktığıınca bağıran eşeklerin sesidir.” (Lukman, 31 / 19)

İnsan, sosyal bir varlıktır. Hayatın zorluklarını ve sıkıntılarını beraber yaşadığı insanlarla paylaşarak aşabilmektedir. Sosyal hayat, insanların hayatında kolaylıklar sağladığı gibi bazı hareketlerine de sınırlamalar getirmesini gerekli kılmaktadır. Kur’ân-ı Kerim, insanların kendi aralarındaki davranışlarında dikkatli olmaya çağırırken, hadislerde de bu mesele tafsilatlı olarak ele alınmıştır.

Kur’ân-ı Kerim burada ezcümlle “Sesini indir, fazla bağırıp çağırma, ihtiyacın üstünde sesini yükseltme, çünkü seslerin en çirkini elbette merkebin sesidir” diyerek bizleri ikaz etmektedir. O hayvan lüzumlu lüzumsuz boş yere bağırıp durur. Hoş olmayan şekillerde sesini yükselterek çevresini rahatsız eder.¹⁹⁹ Sesini yükselten insanda sonuç itibariyle bu haliyle merkeplere benzetilmekte aynı zamanda haram kılınmış ve kötülenmiş bir fiili de işlemiş olmaktadır.²⁰⁰

Fahrudin Râzi, bu ayette sıralanan emirlerin birbirleriyle olan münasebetini şu şekilde ele almıştır. Cenab-ı Hak, insanı gayelerine yürüyüp onlara ulaşmaya muktedir bir güçte yaratmıştır. Maksadını yürüyerek elde edemez ve ona varamazsa o zaman matlubuna seslenerek ulaşmak ister. Seslendiği o kimse ya yerinde bekler veya ona doğru gelir. Bir kısım hayvanlar, ses vasıtasıyla matluplarına ulaşma hususunda insanlarla müşterek özelliklere sahiptirler. Ayette anlatılan mesele de bununla ilgilidir.²⁰¹

Bu teşbihle anlatılmak istenen diğer bir mesele de müşriklerin tavırlarıyla alakalıdır. Müşrikler, alabildiğince seslerini yükseltiyor ve işitenleri rahatsız ediyorlardı. Bu acayip tasvirle onların bu kötü hareketleri de kınanmıştır.²⁰²

Bu ayetin daha değişik yorumlara açık olduğunu söylenebiliriz. Mesela bu hayvanın sesini aniden yükseltip alçaltması insan fitratına uymayan ve hoş karşılanmayan bir husustur. İnsanlar kendi aralarında konuşurlarken böyle bir yol takip etmezler. Böyle yapanlar da toplum tarafından yadırganır.

199 Alûsî, a.g.e. XXII, 91; Bilmen, Ö. Nasuhi. a.g.e. VI, 2744.

200 Fahrudin Râzi, a.g.e. XVIII, 163; Alûsî, a.g.e. XXII, 93 vd. İbn-i Kesir, VII, 6409.

201 Fahrudin Râzi, a.g.e. XVIII, 161.

2.Kendilerine Tevrat İndirildiği Halde Onunla Amel Etmeyenlerin Kitap Yüklü Merkeplere Benzetilmesi

“Tevrat’ın mesajını ulaştırma ve onu uygulama yükümlülüğünü kabul ettikleri halde, sonra bu yükümlülüğü yerine getirmeyenler, tıpkı ciltlerle kitap taşıyan merkebe benzer. Allah’ın ayetlerini yalan sayan kimselerin düştükleri durum ne feci! Allah böylesi zalim güruhu, felaha ve hidayete erdirmez.” (Cuma, 62 / 5)

Bilindiği gibi Cenab-ı Hak İsrailoğullarına pek çok nimet vererek ve onlara peygamber göndererek onları bir dönemde diğer milletlere üstün kılmıştır. Buna rağmen, kendileri bu nimetlerin kadrini bilememiş ve nankörlük yapmışlardır .Bütün bunların sonucunda böyle bir teşbihe konu edilmişlerdir.

Yahudiler, kendilerinin Allah’ın dostları ve milletler arasında en seçkin kavim olduklarını iddia etmişlerdir. Fakat tarih boyunca kötü karakterlerini değiştirmeden devam ettiren bir millet olmuşlardır. Genel olarak insanlığın işleyebileceği şer fiilleri ve kötü hasletleri üzerlerinde topladıklarından Kur’ân-ı Kerim’de kendilerine tafsilatlı olarak yer verilmiştir. Kur’ân-ı Kerim bu ayetiyle Yahudilerin temsil ettiği şer modeli çerçevesinde zikredilen her kötü fiilden muhataplarını sakındırmış ve insanlığa yakışmayan hareketleri yapmamaları hususunda onları ikaz etmiştir.²⁰³

İsrailoğulları kendilerine verilen şariat ve emanetin hakkını verememişler ve sürekli bozgunculuk yapmışlardır. Bunun için Kur’ân-ı Kerim onların bu hallerini iğrenç ve gülünç bir tablo ile gözler önüne sermiş ve bunların özellikle de din adamlarının durumunu “kitap yüklü eşekler” şeklinde temsil yoluyla anlatmıştır.²⁰⁴ Burada asıl vurgulanmak istenen ise kendilerine dinin hükümleri haber verildiği halde amel etmekten kaçınıp yalanlamaya cüret eden Yahudilerin cahilane tutumlarının sergilenmesidir. Hem Hz. İsa (a.s)’ın ve hem de Hz. Muhammed’in Allah tarafından gönderileceğini haber veren Tevrat’ı okudukları halde bunları inkar etme cüretini göstermişlerdir. Bunlar, bu tür davranışlarıyla sırtına ilim kitaplarını yüklenmiş fakat kendisine hiçbir faydası olmayan eşeğe benzetilmiştir. Onlar bu halleriyle kendilerine tebliğ ulaştığı halde onu anlamak istemeyen hayvanlar gibidirler. Belki de hayvanlardan daha aşağı seviyede bulunmaktadırlar. Zaten bizler hayvanların anlamalarını beklemiyoruz, zira onlar bundan

202 Alûsî, a.g.e, XXII, 92.

203 Şengül, İdris, a.g.e, s. 219; Şahinler, Necmettin, Kur’ân’da Sembolik Anlatımlar, İstanbul 1995, s. 307.

204 Kutup, Seyyid, a.g.e, XIV, 477; Şahinler, Necmettin, a.g.e, s.307

mahrumdurlar.²⁰⁵ Bu gün için de ismen Müslüman özellikle de din alimi olup dinin gereklerini yerine getirmeyenler de aynı durumdadırlar. Önemli olan kitabı taşımak değil, kitapta olanı yaşamaktır.²⁰⁶

Bir yoruma göre de “kitap yüklü merkepler” ayetinden, biri genel, diğeri de özel olmak üzere iki anlam çıkarılmaktadır. Genel anlam şu şekildedir : “Onlar kendilerine Tevrat verilip ona göre amel etmekle sorumlu tutulmalarına rağmen bunun bilincinde olmayıp gereğini yerine getirmeyen bozgunculardır.” Özel anlam ise şöyledir : “Tevrat”ı yüklenmiş kimseler yani kendilerine Tevrat verilen Yahudiler Hz. Peygambere herkesten önce uymalıydılar. Çünkü Tevrat’ta açık olarak Hz. Peygamberin geleceği müjdesi verilmiştir. Ancak buna rağmen Hz. Muhammed (s.a.v)’e en çok Yahudiler karşı çıkmışlardır.²⁰⁷

Kur’ân-ı Kerim, Yahudi milletinin kendilerine gönderilmiş olan peygamberlere yapmış oldukları zulüm ve işkenceleri, verdikleri sözde durmayışlarını, yapmaları emredilen emirlerden kaçmak için ileri sürdükleri mazeretleri ve hatta peygamberlerini öldürmek gibi aşırılıklara gittiklerini beyan eder. Yahudiler her devirde aynı cibillî özellikleri taşıdıklarından Kur’ân, nüzûlü asrındaki Yahudilerin torunlarına bu suçları isnat edip yüzlerine vurmuştur. Gerçekten de gerek Kur’ân’ın nüzûlü asrındaki Yahudiler, gerekse daha sonra gelenler aynı cürümleri işlemiş veya buna yeltenmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v)’i sağlığında her türlü şerlerden koruyacağını Allah Teâlâ taahhüt etmiştir. Her şeye rağmen günümüzde bu Yahudi tabiatının var olduğu muhakkaktır.²⁰⁸

3.Öğüt Almaktan Yüz çevirenlerin Aslandan Kaçan Yaban Eşeklerine Benzetilmesi

“Ne oluyor onlara ki bu öğütten, bu irşattan aslandan ürküp kaçan yaban eşeği gibi kaçıyorlar.” (Kiyamet, 75 / 49-51)

Bu benzetme Arapça bir deyimdir. Yabanî eşeklerin özelliklerinden birisi de tehlike hissettikleri zaman ürkmeleri ve arkalarına bakmadan kaçmalarıdır. Araplar da bir şeyden çok korkup aklı başından gitmişçesine kaçan bir kimseyi aslan ya da avcıdan ürküp kaçan yaban eşeğine benzetirler.²⁰⁹

205 Bilmen, Ö. Nasuhi, a.g.e. VIII. 3722.

206 Kutub, Seyyid, a.g.e, XIV, 477: Şahinler, Necmettin. a.g.e. s. 307.

207 Şahinler, Necmettin, a.g.e. s. 306.

208 Şengül, İdris, a.g.e, s. 218.

209 Kutub, Seyyid, a.g.e, XV, 375: Şahinler, Necmettin. a.g.e. s. 334.

Kur'ân-ı Kerim kendilerine öğüt verilen insanların bundan yüz çevirmelerini garip ve alaylı bir misal vererek açıklıyor. Bu sahneyi Araplar çok iyi bilmektedirler. Bu hal insanoğluna tatbik edildiği zaman o insanlar gülünç bir duruma düşerler. Bu kaçışlarıyla onlar insan vasfından çıkıp vahşi hayvanlara dönüyorlar. Bu halleri korku ve tehdit edilmelerinden dolayı olmayıp kendilerine Rablerine varışın hatırlatılması sonucu olmaktadır. Yüz çevirenler, utançlarından gizlenecekler ve korkarak bir köşeye çekilmeye çalışacaklardır.²¹⁰

Cenab-ı Hakk'ın öğüdünden kaçıp onu dinlemek istemeyenler aslında tehlikeden değil de kurtuluştan kaçmaktadırlar. Bu durum günümüz insanları için de geçerli bir durumdur.²¹¹

4.İnkarcıların Hayvanlar (el-en'âm) Gibi Hatta Daha Şaşkın Olduklarının Bildirilmesi

“Biz cehennem için cinlerden ve insanlardan öyle kimseler yarattık ki, onların kalpleri vardır ama bu kalplerle idrak etmezler, gözleri vardır, onlarla görmezler, kulakları vardır onlarla işitmezler. Hasılı onlar hayvanlar (el-en'âm) gibi, hatta onlardan daha şaşkındırlar. İşte asıl gafil olanlar onlardır.” (A'raf, 7 / 179)

“En'âm, Dabbe ve Devâb” kelimeleri Kur'ân-ı Kerimde çeşitli mânâlarda kullanılmıştır. Biz bu başlık altında “el-en'âm” kelimesinin nerelerde geçtiğini ve hangi manalarda kullanıldığını inceleyeceğiz.

maksatlarla zikri geçen hayvanlar bölümünde ele alıp inceleyeceğiz.

“En'âm” kelimesinin zikredildiği ayetlerde şu anlamları ifade ediyordu : *“Doğrusu davarlarınızda da deliller vardır : Zira size onların karınlarındaki işkembe ile kan arasından, halis süt içiriyoruz ki içenlerin boğazından afiyetle geçer”* (Nahl, 16 / 66); *“Kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüş, güzel cins atlar, davarlar gibi nefsin hoşuna giden şeyler insanlara cazip gelmektedir...”* (Al-i İmran, 3 / 14); *“ .... Size evcil hayvanlar ve evlatlar lütfeden, bağ ve bahçeler, pınarlar lütfeden O Rabbinize karşı gelmekten sakının...”* (Şuara, 26 / 133); *“ Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydalanması için yaptık.”* (Abese. 80 / 32); *“Onların kalpleri vardır, bunlarla idrak edemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha şaşkındırlar”* (A'raf, 7 / 179); *“ O sizi tek bir canlıdan yarattı.*

210 Kutub, a.g.e, XV, 375

211 Şahinler, Necmettin, a.g.e, s. 334-335

Ayrıca ondan da eşini meydana getirdi. Size etlerini yemeniz için deve, sığır, koyun ve keçiden erkekli dişili olmak üzere sekiz çiftin helal olduğunu vahiyle bildirdi.....” (Zümer, 39 / 6); *“Hem siz yiyin, hem davarlarımızı otlatın. Elbette bunda akli olanlar için ayetler, Allah’ın kudretine deliller vardır.”* (Tâhâ, 20 / 54).

Cenab-ı Hak, burada kınama sadedinde onların kalplerinde anlayış ve idrakin olmadığını belirtmektedir. *“Onların kalpleri vardır, bunlarla idrak edemezler”* ifadesiyle bilmenin kalpte olacağına da delil getirmiştir. *“Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir, hatta daha şaşkındırlar”* (A’raf, 7 / 179) ifadesi ile insanın hayvandan daha aşağı derekeye inmesini hakikatleri anlamamasına bağlıyor. Çünkü insanlar fazileti elde etme kudretine sahip oldukları halde bundan yüz çevirdikleri için fazileti elde etme güçleri olmayan hayvanlardan daha adi duruma düşmüş olduklarını belirtir. Ayrıca hayvanlar kendilerine düşen vazifelerini yaparak Allah’a itaat ettikleri halde kafirlerin itaat etmedikleri; hayvanların kendilerine has lisanlarıyla (lisan-ı halleri ile) Allah’ı zikretmelerine karşı kafirlerin Allah’ı zikirden de kaçındıkları için hayvanlardan daha aşağı olduklarını söyleyebiliriz.²¹² Her canlının gözü görüp kulağı işittiğine göre ayetin kastettiği insana yakışır biçimde duyma, görme ve işitmedir. Bunu yapamayanın hayvan olma şansı da yoktur ve hayvandan daha aşağılara inecektir.²¹³

“Onlar hayvanlar gibidir.” ifadesiyle insan ve diğer hayvanlar arasında gıda, üreme ve çoğalma yönleriyle birlikte bâtinî ve zâhirî beş duyunun sağladığı menfaatler ile hayal etme, tefekkür ve hatırlatma bakımından müşterek özelliklere sahip olduklarını söyleyebiliriz. İnsan ve diğer hayvanlar arasındaki fark, hayrı öğrenmeye sevk eden akıl ve fikir kuvvetidir. Kafirler akıl ve fikir sahibi oldukları halde hakkı bilmek ve hayır yapmaktan yüz çevirdikleri için adeta hayvan gibi olmuşlardır.²¹⁴

Kureyş’liler, gerçekleri bildikleri halde Resûlullah’a hileler hazırlıyor ve ona alaylı ve üzücü sözler söylüyorlardı. Ayet-i Kerime Resûlullah’a hitap ederek ona teselli veriyordu. Arzularına tapanları, şehvetlerinin mahkumu olup gerçekleri ve delilleri inkar edenleri, duymayan, düşünemeyen hayvanlara benzetiyor. Bir adım daha ileri giderek onları hayvanlar seviyesinden de aşağılara itiyor.²¹⁵

212 *Fahrüddin Râzi*, a.g.e, XI, 163; *Alûsî*, a.g.e. IX, 120; *İbn-i Kesir*, a.g.e, XI, 6016.

213 *İbn-i Kesir*, a.g.e, XI, 6017.

214 *Fahrüddin Râzi*, a.g.e. XI, 163; *Alûsî*, a.g.e. IX, 120.

215 *Alûsî*, a.g.e, IX, 119; *Şahinler*, Necmettin, a.g.e. s. 115

5. İnkarcıların Soluyan Köpek Temsili İle Anlatılması

“Onlara, kendisine ayetlerimiz hakkında ilim nasip ettiğimiz kimsenin de kıssasını anlat: Evet, o adam bu ilme rağmen o ayetlerin çerçevesinden sıyrıldı, şeytan da onu peşine taktı, derken azgınlardan biri olup çıktı. Eğer dileseydik onu o ayetler sayesinde yüksek bir mevkiye çıkarırdık, lakin o yere saplandı ve hevasının esiri oldu. Omun hali tıpkı köpeğin durumuna benzer ; üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi haline bıraksan da yine dilini çıkarıp solur. Tıpkı ayetlerimizi yalan sayan kimselerin misalidir. Sen olayı onlara anlat, olur ki düşünüp kendilerine çekidüzen verirler.” (A’raf, 7 / 175-176)

Kur’ân-ı Kerim, burada bütün insanlık tarafından bilinen bazı olayları ders ve ibret olması açısından ve dini irşat yönünden muhataplarına sunmaktadır. Olayları zikrederken bir takım zihni manaları, psikolojik halleri, insan tabiatındaki bazı duyguları tabloda seyrettirir bir şekilde takdim etmektedir. Olayların teferruatını tasvir ederken muhatapların hayalen bu olayları seyretmelerini sağlar ve olayları sanki henüz cereyan ediyor gibi canlandırır.

Bu örnek Allah’ın verdiği bilgi ve ayetlerden istifade etmesini bilmeyen ve iman yolunda ilerlemeyen herkes için geçerlidir. Şeytanın peşine takılıp onun kölesi olan neticede şekil değiştirip hayvanlar mertebesine düşen bir insanın durumunu bildirir.²¹⁶

Köpeğin soluyuşunun misal olarak seçilmesi kendisine has özelliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü soluyan her şey ya yorgunluğundan veya susuzluğundan ötürü solur. Fakat köpeğin durumu bu iki durumdan da farklıdır. O yorgun da olsa, rahat da olsa, susuz olsa veya olmasa da yine solur. Onun bu hali bir ihtiyaçtan dolayı olmayıp adi huyundan kaynaklanmaktadır.²¹⁷

Misal olarak köpeğin soluyuşu getirilmekle beraber ayrıca onun her ne durumda olursa olsun dilini sarkıtıp solumayı terk etmeyeceği belirtilmektedir. Yani onun üstüne varılıp kışkırtılsa da yine bu huyundan vazgeçmeyeceği anlatılmaktadır. Bu durum yoldan sapmış hırslı insanlar için de böyledir. Böylesi insanlara va’zu nasihatte bulunulsa da bulunulmasa da yine onlar alışmış oldukları hareketlerinden vazgeçmeyecekler ve tuttıkları o yanlış yolda devam edeceklerdir.²¹⁸

Soluyan köpek misali bunalan insanların içinde buldukları psikolojik sıkıntıların dışı aksetmiş durumunu sergiler. Dünyaya meftun olmuş, her şeyi dünyada gören, emir ve

²¹⁶ Kutub, Seyyid. a.g.e, VI, 319; Fahrüddin Râzi. a.g.e, XI, 151.

²¹⁷ Fahrüddin Râzi. a.g.e, XI, 151.

yasaklara aldırmayan insanların bir türlü huzuru bulamamaları bu temsille ifade edilmiştir. Köpeğin doymak bilmeyen oburluğunun alameti olarak dışarıya sarkan dili ve akan salyasıdır. Bulduğu bir kemik parçasına başkasını ortak kabul etmeyip bencil ve hırslı oluşu onun ayrılmaz bir karakteri olmuştur. Gözü doymayan ve bencil insanlar bu halleri ile bu tasvire uyarlar ve bu karakterdeki insanlar her toplumda bulunurlar.²¹⁹

Köpeğin soluyuşunun tasvirinden anlaşılan diğer bir mana da Allah'ın ayetleri geldiği halde dünyadaki geçici metaların peşinden sürekli koşan ve sadece bunu gaye edinenler anlaşılmaktadır. Bu tür insanlar doyma bilmeyen bir tavır takınmış bir duruma gelmişlerdir ve içlerindeki açlık ve susuzluğu bir türlü giderememişlerdir. Cenab-ı Hak, Allah Resulü'ne bu misali muhataplarına anlatmalarını söylemektedir.²²⁰

Ayette geçen bu örnek bir tefsire göre Yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat'ı okuduklarını, orada gelecek olan Peygamberin vasıflarını bildikleri halde onu tasdik etmeyişlerini değişik bir üslup ile tasvir etmektedir.²²¹ İbn-i Abbas ise Cenab-ı Hak'ın bu beyanı ile kendilerini hidayete sevk edip Allah'a davet edecek bir rehberi bekleyip duran Mekke'lileri kastettiğini söyler. Kendilerine doğruluğundan şüphe etmedikleri Peygamber geldiği zaman onu yalanlamışlar ve hidayete erememişlerdir. Bu insanlar bu tavırları ile soluyan köpek misali şaşkınlık üzere devam etmişlerdir.²²²

Ayrıca Allah'ın kendilerine ilim nasip ettiği insanlar, ilimlerini dünya malını elde etmek için kullanırlarsa onların bu hali kalbindeki aşırı susuzluk ve hırsının hararetinden ötürü dilini sarkıtıp soluyan köpeğe benzemiş olur. Çünkü, Cenab-ı Hak bu insanlara ilim nasip etmesiyle dünya malının peşine düşüp ihtiyaçları olmadığı halde tamamen dünya malına yönelirlerse, kötü huyundan ötürü çirkin işlere devam eden soluyan köpeğin karakterine sahip olmuş olurlar.²²³

Cenab-ı hak, insanlara bazı karakter örneklerini hayvanların şahsında göstererek bunlardan ibret almalarına imkan sağlamaktadır. Bu tür misalleri arz ederken de insanların bildikleri nesnelere örnek olarak seçmektedir. Saldırgan ve yırtıcı olmalarıyla bildiğimiz bu hayvanların insanların eğitmeleri sonucu birçok işlerde kullanılabileceği muhakkaktır.

---

218 Alusî, a.g.e, IX, 116.

219 Şahinler, Necmettin, a.g.e. s.113.

220 Kutub, Seyyid, a.g.e, VI. 320; Fahrüddin Râzi, a.g.e. XI. 150; İbn-i Kesir, a.g.e, VIII. 3167.

221 İbn-i Kesir, a.g.e, VII. 3167; Alusî, a.g.e, IX. 116.

222 Fahrüddin Râzi, a.g.e. XI. 152; İbn-i Kesir, a.g.e. VIII. 3168; Alusî, a.g.e, IX, 116.

223 Fahrüddin Râzi, a.g.e. XI. 151; İbn-i Kesir, a.g.e. VII. 3166.

6.Allah'ı Bırakıp Başkasını Dost Edinenlerin Kendisine Ağ Ören Örümceğe Benzetilmesi

“Allah'tan başka hâmi, sığınacak tanrı edinenlerin durumu, tıpkı kendine yuva (beyt) yapan örümceğin haline benzer. Halbuki en çürük yuva örümcek ağıdır. Keşke bu gerçeği bilselerdi.” (Ankebut, 29 / 41)

İnsanların daha önce tecrübe ettikleri olaylar, onlar için bazı gerçeklerin anlaşılmasında bir ölçü kabul edilmiştir. Yapılacak olan işin akıbetinin de iyi mi, yoksa kötü mü sonuçlanacağını tecrübelerine dayanarak ona göre teşebbüs etmektedirler. Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen teşbihlerin bir kısmını insanlar tarafından keyfiyeti tecrübe edilmiş olay ve nesnelere teşkil eder. Bunlar teşbih unsuru olarak ele alınmış ve insanların bunlarla daha kolay kıyas yapmalarına imkan sağlanmıştır.

“Allah'tan başkasını dost edinenlerin bu dostlarından fayda ve yardım bekleyenlerin sıfatı, tavrı ve vaziyeti, örümceğin meselesi gibidir. Ayette geçen ve ev manasına gelen “beyt” kelimesi aile manasına da gelir. Buna göre, Allah'tan başkasını dost edinenler, örümcek ailesine benzer. Çünkü örümcekler belli bir yaştan sonra yalnız yaşarlar ve aralarında hiçbir bağ kalmaz. Aslında puta tapan veya inanmayan kafirleri dost edinmek, tıpkı örümcekler gibi birbirinden habersiz yaşamaktır. Yani birbirlerine, yardımcı olmazlar. Putlar , putperestlere hiçbir hususta yardım edemedikleri gibi , putperest de puta yardım edemez. Müşriklerin ma'bud ittihaz ettikleri şeylerin batıl, zayıf ve mesnetsiz oldukları, hatta sıcak ve soğuğu engellemekten bile aciz olan bu evin en zayıf bir güçle yıkılmasının kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır. Burada ayrıca batıl olan mabutların kendilerine gönül bağlamaya değmeyen fani şeyler olduğuna da işaret edilmek istenmiştir.²²⁴

“Ankebut” dişi örümcek demektir. Erkeğine “ankeb” denilir. Çiftleşmeden sonra eşini öldüren dişi örümceğin evi, en yakın dostuna bile felaket yeri olurken, o yuvaya sığınan diğer böcekler için de kurulmuş bir ölüm ağıdır. Allah'tan başka sığınılan şeyler de tıpkı dişi örümcek ağı gibi kendisine sığınanları felakete götürür.²²⁵

Muhteşem geometrik şekiller çizerek kendisine ağ ören örümcek, avını yakalama gayesi ile bunu yapar. Cenab-ı Hak, Allah'tan başkasını dost edinenleri örümceğin yuvasına benzetmiştir. Bu teşbihte örümcek ağındaki sanat değil, ağının zayıflığının nazara

224 Alûsî, a.g.e, XX, 160; Fahrüddin Râzi, a.g.e, XVIII, 24; Bilmen, Ö. Nasuhi, a.g.e. V, 2665; Ateş, Süleyman, a.g.e. IV, 1973; Şahiner, Necmettin, Kur'ân'da Sembolik Anlatımlar. s.174.

225 Alûsî, a.g.e. XX, 162; Ateş, Süleyman, a.g.e, IV, 1973; Şahiner, Necmettin, a.g.e.s. 173.

verildiği görülmektedir. Benzetme, yuvasını örme tarzıyla ilgili değildir. Cenab-ı Hakk'ın dışında başkasına el açanların ellerine hiçbir şey geçmeyecektir. Yani onların putlara ibadet etmesi örümceğin ağ örmesi gibi bile değildir. Boşuna yorulmadan ibarettir.²²⁶

Ayrıca Kur'an-ı Kerim örümceğin ağını misal getirmekle o ağın sergilemiş olduğu tutarsızlığı ve içinde gizlenen ihaneti de dile getirmiş oluyor. Allah'tan başkasına bel bağlayanların bu ikili felakete teslim olacaklarını bu benzetme ile gözler önüne seriyor.²²⁷

Allah'tan başkasını dost edinenlerin eline geçecek olan hiçbir şey yoktur. Cenab-ı Hak kendisinden başkasına tapınan ve zatına ortak koşanları tehdit ediyor. "Allah'ın verdiği misalleri ancak ilimde derinleşenler anlar."²²⁸

Gerçek şu ki, buradan anlaşılması gereken diğer bir mananın da şu olması gerekir. Sırf başkasına gösteriş olsun diye Allah'a ibadet edenler bu hareketleri ile Allah'tan başkasını dost edinmiş sayılırlar ve bunların akıbeti de yukarıdakilerin durumu gibidir.²²⁹

7. Bazı İnsanların Domuz ve Maymun Suretine Dönüştürülmesi

"Bir de Onlara deniz kıyısında bulunan şehir halkının başlarına gelenleri sor. Hani onlar sebt (cumartesi) gününün hükmüne saygısızlık edip Allah'ın koyduğu sınırı çiğniyorlardı. Şöyle ki : Sebt gününün hükmünü gözettiklerinde balıklar yanlarına akın akın geliyordu; Sebt yapmadıkları gün ise gelmiyordu. İşte fasıklıkları yoldan çıkmaları sebebiyle onları böyle imtihan ediyorduk." (A'raf. 7 / 163) "Kendilerine verilen öğütleri ve uyarıları kulak ardı edip onları bir tarafa bırakınca, içlerinden kötülükleri önlemeye çalışanları kurtarıp o zalimleri fasıklıkları yüzünden şiddetli bir azaba uğrattık. Şöyle ki : Onlar serkeşlik edip yasakları çiğnemekte ısrar edince onlara "hor ve hakir maymunlar haline gelin" (A'raf, 7 / 163; Bakara. 2 / 65) diye emrettik.

Kür'an-ı Kerim, geçmiş milletlerden bazılarının domuz ve maymun suretine dönüştüklerini haber vermektedir. Bazı yerlerde sadece maymun suretine dönüştürülenlerden bahsederken bazı yerlerde ise domuz ve maymun suretine dönüştürülenleri beraber zikretmektedir. Maide Suresi 60 ve A'raf Suresi 166. ayetlerinde domuz ve maymun suretine dönüştürülenlerden haber verirken; Bakara suresi 65.ayette ise

226 Fahrüddin Râzi, a.g.e. XVIII. 25.

227 Şahiner, Necmettin. a.g.e. s.175

228 Fahrüddin Râzi, a.g.e. XVIII. 24; Şahiner, Necmettin. a.g.e. s. 174-175.

sadece maymuna dönüştürülenlerden haber vermektedir. Kur'ân'da Maymun suretine dönüştürülenler "Kırade" kelimesi ile anlatılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim, Yahudilerin vermiş oldukları sözden çeşitli hilelere baş vurarak nasıl döndüklerini ibretle arz ediyor ve Hz. Peygambere bunu Yahudilere hatırlatmasını istiyor.

Deniz sahilindeki bu kasaba ayete muhatap olanlar tarafından bilinmektedir. Vak'anın kahramanları bir sahil kasabasında yaşayan Yahudi cemaatından bir topluluktur.²³⁰ Bunlar Peygamberlerinden haftanın belli bir gününü kendileri için istirahat günü kılınmasını istemişler ve o günü ibadete ayrılmış bir bayram günü ilan edip maişetleri ile meşgul olmayacaklarını söylemişlerdi.²³¹ Bunun üzerine cumartesi günü onlar için ibadet ve istirahat günü kılınmıştı.²³²

Yahudilere cumartesi günü balık avlamak yasaklandığından kendilerine has metot ve hileler geliştirmek suretiyle bu yasağı delmek istemişlerdir. Cumartesi günü balıkların önüne bir set çekip çıkış noktalarını da kapatıyorlardı. Pazar günü olunca da setlerin arkasındaki balıkları topluyorlardı. Kendilerine göre buldukları bu yöntemle cumartesi günü avlanmadıklarını iddia ediyorlardı. Fakat bu açık olarak aldatmacadan başka bir şey değildi.²³³

Kendileri için ibadet ve istirahat günü olarak kabul edilen cumartesi günü bir imtihan vesilesiydi. O kavim o gün maişetle uğraşmayıp sadece ibadetle meşgul olacaklarını söylemişlerdi. Fakat deniz sahiline cumartesi günü her zamankinden daha fazla balık geliyor ve bu da onların iştahlarını kabartıyordu. Maymun iştahlı sıfatını onların üzerinde görmek fevkalade mümkündü. Kendilerine de daha sonra işledikleri suçun cinsinden bir ceza verilmesi onların bu vafa sahip olduklarını doğrulamaktadır. O kavim bu arzu ve heyecanlarının önüne geçemediği gibi Cenab-ı Hakk'a verdikleri sözü de unutuyorlardı.²³⁴

Gerçekte Cenab-ı Hak onların bağlılıklarını imtihan ediyordu. Onlar ise bu yasakla oynamaya çalışmışlar, bunun sonucu olarak Yüce Allah onları domuz ve maymun suretine sokmuştur. Bunu yapmakla aynı zamanda onları diğer milletlere örnek olarak göstermiş ve

229 Fahrüddin Râzi, a.g.e, XVIII, 26.

230 İbn-i Kesir, a.g.e. I, 365; Alûsî, a.g.e, IX, 282; Kutup, Seyyid, a.g.e, VI, 284.

231 Alûsî, a.g.e, IX, 282; Yazır, M. Hamdi, a.g.e, VI, 269.

232 Halidî, Salah Abdülfettah, eş-Şahsiyetü'l-Yahudiyye min hilâli'l-Kur'ân, Dımeşk 1987, s. 88.

233 İbn-i Kesir, a.g.e. I, 369; Alûsî, a.g.e, I, 282; Kutup, Seyyid, a.g.e, VI, 287.

234 Alûsî, a.g.e, IX, 282; Kutup, Seyyid, a.g.e, VI, 285; Halidî, Abdülfettah, a.g.e, s. 88.

akıbetlerinden ders ve ibret almalarını gaye edinmiştir. Ayrıca gelecek nesillerin de bu mesajı almalarını istemiştir.²³⁵

Rivayete göre bu işi yapanlar İsrailoğulları içerisinde bir gruptu. İkinci bir grup ise Allah'a karşı yapılan bu işin bir hile olduğunu söylüyor ve bu asiler yüzünden kendilerine gelecek olan azaptan endişe ediyor ve de bu işi yapanları ayıplıyorlardı. O kavmin içinde üçüncü bir grup daha vardı ki bunlar da yukarıdaki gibi iyiliği emredip kötülükten sakındıranlara “sizin sözünüzle onlar bu hareketlerinden vazgeçmezler” diyerek adeta bu kötülüğe göz yumuyorlardı. Av hususunda sabredemeyen ve ikazlara aldırmayan bu kavim için Allah’ın azabı tahakkuk etmiştir. Ve “Aşağılık maymunlar olun” ikabına maruz olmuşlardır.²³⁶

Hatırlatmalar fayda vermeyince yasağı çiğneyenler ile öğüt verenler kendilerinin buldukları yer arasına bir duvar ördüler. Bu iki grup şehre farklı kapılardan girip-çıkmağa başladılar. Aradan belli bir müddet geçtikten sonra yasağı çiğneyenlerin kapılarının açılmaz olduğu dikkatleri çekmişti. Bu durumları bir müddet böyle devam edince onların bulunduğu tarafa geçip baktılar ve onları maymun suretine dönüşmüş halde buldular.²³⁷

“İçinizden cumartesi yasağına uymayanları bilirsiniz. Biz onlara ‘aşağılık maymunlar olun’ dedik. Böylece onlar insanlık derecesinden hayvan suretine ve derekesine düşmüşlerdir.” (Bakara, 2 / 65) Çünkü insanlığın özelliklerinin başında arzulara hakim olma esastır. Bu insanlar kendi nefislerinin isteklerine tabi olmakla hayvanlar derekesinde yaşamaya razı olmuşlardır.²³⁸

Düşmanlarını taklit ederek nankörleşen maymun tabiatlı İsrailoğullarından bazıları diğerlerine ibret olması yönüyle cismen de maymuna dönüştürülmüşlerdir. Bunu Kur’ân-ı Kerim “mesh” ifadesi ile anlatır (Yasin, 36 / 67). Maymunun içgüdüleriyle taklit yapması onun için bir meziyettir. Fakat şuur ve irade sahibi insanın taklide başvurması onun zaafını gösterir. İsrailoğulları cismen maymunlaşmadan önce ahlaken de maymunlaşmışlardı.²³⁹

Bakara suresi 65. ayetinden de onların maymuna benzetilmelerinin bir kınama ve manevi durumlarının tasviri amacını taşıdığını anlamaktayız. Maymun taklitçidir, düşünce

235 Fadlullah, M. Hüseyin. Min Vahyi’l- Kur’ân (Çev : Mehmet Yolcu), Akademi Yay. İstanbul 1989, s. 86.

236 İbn-i Kesir, a.g.e. I, 369; Razi, a.g.e. VIII, 65; Kutup, Seyyid, a.g.e. VI, 289; Yazır, M. Hamdi, a.g.e. VI, 269; Ateş, Süleyman, a.g.e. II, 1036.

237 İbn-i Kesir, a.g.e. I, 370; Alûsî, a.g.e. X, 93.

238 Kutup, Seyyid, a.g.e. VI, 288.

239 İslamoğlu, Mustafa. Yahudileşme Temayülü, Denge Yay. İst. 1995, s. 197.

ile hareket etmez. Ancak gördüklerini taklit eder. Düşünmeden gördüğü her hareketi taklit edenler de görünüşte olmasa bile hakikatte maymun ahlakını takınmış ve maymun sîretine bürünmüş olurlar.²⁴⁰

Mücahid, onların sadece şeklen maymun suretine dönüştürüldüğünü söylemiş diğer bazılarına göre ise onlar hem şeklen hem de manen maymun suretine dönüştürülmüşlerdi.²⁴¹ Kur'ân'ın zahirine göre onlar gerçekten maymun suretine dönüşmüşlerdir. Cumhur-u müfessirîne göre de bu böyledir ve sahihtir. Cumhurun dışında olanlardan bazıları ise onların bu duruma maruz kalıp üç günden fazla yaşamadıklarını, hiçbir şey yiyip içmediklerini ve nesillerinin devam etmediğini söylemişlerdir.²⁴²

---

240 Ateş, Süleyman. a.g.e. I. 162.

241 İbn-i Kesir. a.g.e. I. 371.

242 Alûsî, a.g.e. II. 283.

C. MUHTELİF MAKSATLARLA BAHSİ GEÇEN HAYVANLAR

1. Adem (a.s)'ın İki Oğlunun Kıssasında Kargadan Bahsedilmesi

Kur'ân-ı Kerimde Adem (a.s)'ın iki oğlundan biri olan Kabil'in Habil'i öldürmesi olayı ile ilgili olarak şu ayete yer verilmiştir :

“Allah, yeri eşen bir karga gönderdi ki kardeşinin cesedini nasıl örteceğini göstereyin. Kâbil : “Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar bile olup da kardeşimin cesedini örtemedim! dedi ve pişmanlığa düşenlerden oldu.” (Maide, 5 / 31)

Kardeşlerin ikisi de birer kurban sunmuşlar, kurbanı kabul edilmeyen, kardeşini öldüreceğini söyleyince; diğer kardeşi ise, “beni öldürmek için elini uzatsan bile, ben sana elimi uzatmayacağım. Çünkü ben, alemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.” (Maide, 5 / 28) diye cevap vermiştir. Bununla beraber bu kıssada insanlar arasındaki çekememezlik ve kıskançlığın kötü akıbeti ibretli bir şekilde sunulmaktadır.

Kâbil kardeşinin ölü cesedini ne yapacağı hususunda aciz kalmıştı. Daha sonra Cenabı Hakk'ın o yere göndermiş olduğu iki karga dövüşmüş, biri diğerini öldürdükten sonra gagası ve ayakları ile toprağı eşeleyip kazdığı çukura onu gömmüştür. Bunu gören Kâbil de onlardan ders alarak kardeşini toprağı gömüp üstünü kapatmıştır.²⁴³

Adem'in iki oğlunun bu kıssasında Yahudileri Hz. Peygamber ve bazı önde gelen sahabelerini öldürme planlarından dolayı ince ve anlamlı bir kınama söz konusudur.²⁴⁴

İnsan, davranışlarının çoğunu erken safhalarda ebeveyninden veya çevresindeki insanlardan taklit ederek öğrenir. İnsan tabiatı taklide meyyal olduğundan dolayı “güzel örnek”, eğitim ve öğretimde önemli bir husus olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v), sahabe için iyi bir örnekti; ibadetlerini nasıl yapacaklarını ondan taklit yoluyla öğreniyorlardı. Kur'ân-ı Kerim bu hususta iki nevi örnek sunar. Birincisi dış dünyadadır, ikincisi Hz. Muhammed ve diğer Peygamberlerdir. İnsanın dış dünyadan bilgi algılamasına bu kıssa örnek teşkil etmektedir. Burada kardeşinin canına kıyıp cesedini ne yapacağını bilemeyen Hz. Adem'in oğlu Kabil'den bu sebeple bahsedilmektedir.²⁴⁵

Bu konu ile ilgili olarak Süleyman Ateş şöyle bir yorum getirmektedir: Bu ayette

243 Alûsî, a.g.e, VI, 115; Yazır, M. Hamdi, a.g.e. III, 220; Ateş, Süleyman, a.g.e, II, 772; Kutup, Muhammed, Kur'ân'dan Kıssalar (Çev:Selim Bilge), İstanbul 1995, s. 18.

244 Ateş, Süleyman, a.g.e, II, 772; Şahinler, Necmettin, a.g.e, s. 89.

245 Çelik, Muhammed, Kur'ân'ın İkna Hususiyeti Çağlayan Yay., İzmir 1996), s. 257.

ilk insanın tabiata bakarak medeniyeti yavaş yavaş öğrendiğine işaret vardır. Demek ki ilk insan, ölüyü gömmeyi bilmiyordu. Gömülmeyen ceset kokuşur ve üzerinde zararlı mikroplar ürer. Onu gömmek, tabiatın ve insan sağlığının korunması bakımından önemli bir aşamadır. İşte ilk insan, çevreye bakarak ölüyü gömmeyi öğrenmiştir. Bunu öğretmek, Allah'ın ona verdiği ibret alma yeteneğiyle olduğundan, bu Allah'ın lütfudur. Karganın gelip onun karşısında öldürdüğü bir hayvanı gömmesi bir rastlantı değil, insanın öğrenmesi için Allah'ın sevk etmesiyle olmuştur.²⁴⁶

Karganın durumu, insanların hayvanlardan ders alabileceği birtakım teknolojik ve pratik hayatta istifade edebilecekleri şeylerin olduğunu göstermektedir. Hatta birtakım hayvanların şaşkın insanlardan daha kabiliyetli olduğunu ve insanların hayvanlardan ders alabileceğini vurgulamaktadır.

2. Hz. Süleyman (a.s)'in Asasını Kemiren Ağaç Kurdu (Dâbbetü'l- arz)' nun Zikredilmesi

“ Süleyman'ın ölüm fermanını çıkarmamızdan sonra, cinler ve çevresindekiler onun öldüğünü, ancak dayandığı asasını bir ağaç kurdunun yemesi sonucunda kendisinin yere yıkılmasından sonra anlayabildiler. O, yere düşünce cinler kesin olarak anladılar ki şayet gaybı bilmiş olsalardı kendilerini zelil ve perişan eden o angarya işlerde devam edip gitmezlerdi. ” (Sebe, 34 / 14)

Bu olayın zikredilmesinde asıl anlatılmak istenen, Cenab-ı Hak'tan başkasının gaybı bilmediğini ortaya koymaktır. Özellikle cinler, gaybı bildiklerini iddia ediyorlardı. Fakat Kur'ân-ı Kerim'in anlattığı bu olaydan onların da gaybı bilmediklerini anlıyoruz.

Rivayete göre Süleyman (a.s) asasına dayanarak namaz kılıyordu ve bu halde iken melek Onun ruhunu aldı. Süleyman (a.s) namaza başladığı zaman şeytan ve cinler onun namaz kıldığı mihrabının etrafında toplanırlar, fakat Süleyman (a.s)'a bakamazlardı. Baktıkları takdirde yamp kül oluyorlardı. Cinlerden birisi Süleyman (a.s)'ın etrafından geçti fakat sesini duyamadı. Aradan uzun zaman geçti. Ancak o zaman O'nun öldüğünü asasını kemiren ağaç kurdu sayesinde anlayabildiler. Üzerine dayandığı asasını ağaç kurdu kemirince; Süleyman (a.s) yere düşmüş ve O'nun öldüğünü o zaman anlamışlardı. Ne

²⁴⁶ Ateş, Süleyman, a.g.e. II, 512.

zaman öldüğünü öğrenmek için o kurdun bir günde ne kadar yeri kemirdiğini ölçtüler kıyas yaptılar ve Süleyman (a.s)'ın yaklaşık olarak bir yıl önce ölmüş olduğunu anladılar.²⁴⁷

Sahabe-i Kiram'dan bazılarından gelen rivayete göre ise Süleyman (a.s) yiyeceğini ve içeceğini alarak Beytü'l-Makdis'te bazen bir-iki ay, bazen iki yıl inzivaya çekilirdi. Son kez mihrabında esasına dayalı olarak ibadet ederken ruhunu teslim etmişti. Cinler mihrabının ön ve arkasında bulunan iki penceresinin etrafında toplanırlardı. Cinlerden birisi mihrabın pencerelerinden içeri girip çıktı. Fakat Süleyman (a.s)'ın sesini işitmedi. Süleyman (a.s) mihrapta iken içeriye giren şeytanlar yanarlardı. Fakat bu kez bir şey olmamıştı. Bunu üç kez tekrarladılar. Bir şey olmadığını görünce de mihrabın içine indiler ve Süleyman (a.s)'ın ölmüş olduğunu müşahede ettiler.²⁴⁸

Yüce Allah gaybı bildiklerini iddia eden cinlere ve onlarla aynı paralelde hareket eden kötü ruhlu insanlara ebedî bir ders vermek için Süleyman (a.s)'ın ölümünü gizlemiş, O'nu hayatta sanan cinler uzun müddet çalışmaya devam etmişlerdir.²⁴⁹

3.İsrailoğullarına Bir Sığır Boğazlamalarının Emredilmesi ve Samiri'nin yaptığı buzağı heykeli.

Bir vakitte Mûsâ (a.s) kavmine : "Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor" demişti. Onlar da: "Sen bizimle alay mı ediyorsun?" diye cevap vermişlerdi. Mûsâ (a.s) da "öyle cahillere katılmaktan Allah'a sığınırım" demişti. (Bakara. 2 / 67) ....Bunun üzerine dedik ki : "Kestiğiniz sığırın bir parçası ile o maktûlün cesedine vurun" (Vurulunca da o diriliverdi.) İşte Allah bunu nasıl dirilttiyse ölüleri de öyle diriltir. Aklınızı iyice kullanınız diye ayetlerini size gösterir. (Bakara, 2 / 73)

"Bakara" kıssası Kur'ân-ı Kerim'de En'am 144-146 ve Bakara 67-73 ayetlerinde anlatılır. Görmekte olduğumuz bu pasajda ise Kur'ân-ı Kerim, hikaye üslubunu kullanarak Mûsâ (a.s)'a hitap ediyordu. Ayrıca her defasında soru sormaya gelen İsrailoğullarına tafsilatlı olarak cevap veren peygamberin sabrını anlatıyordu. Cenab-ı Hak, onlara bir sığır boğazlamalarını emredince, bunun keyfiyetini sormaya başladılar. Aslında teklif karşısında soru sorulmamalıydı. Bakara kıssasıyla aynı zamanda Yahudilerin ilahî emirler karşısında

247 Zemahşerî. Keşşaf, III, 284; Alûsî, a.g.e. XXII, 22; Tabbara, A. Fettah, a.g.e. s.296.

248 Zemahşerî. Keşşaf, III, 574; Taberî, Camiu'l Beyan an Te'vili'l-Kur'ân. XXII, 75; İbnü'l-Esîr, El-Kâmil fi't-Tarih, I, 243.

249 Behiy. Muhammed, a.g.e, s. 60.

ne kadar kayıtsız oldukları ve kötü tabiatları göz önüne serilmektedir.²⁵⁰

Bu pasajda İsrailoğullarına tarihi ve garip bir vak'a hatırlatılmaktadır. Rivayete göre İsrailoğullarının zenginlerinden bir şahsın bir tek oğlu vardı. Bu zatın amca oğullarından iki kardeş amcalarının vefatından sonra malının kendilerine kalması için amcalarının tek oğlunu gizlice öldürmüşlerdi.²⁵¹ Cesedini de halkın her gün toplandığı bir yere atmışlardı. Daha sonra da bu olayı dava ederek amca oğullarını öldüren katillerin bulunmasını istemişlerdi. Bunun üzerine büyük tartışmalar başlamış, halk birbirine girmiş ve bu esrarengiz cinayetin katilinin bulunması için Mûsâ (a.s)'a müracaat etmişlerdi.²⁵² Konu ile alakalı olarak Mûsâ (a.s)'a gelen vahiyde ise İsrailoğulları'nın bir sığır boğazlamalarını ve kesilen bu sığırın bir parçası ile maktule vurmalarını emretmişti. (Bakara, 2 / 67)

Kur'ân'da bakara kıssasındaki mevcut anlatımda önce bir bakaranın külfetli bir tarzda boğazlanması, en sonda ise bu bakaranın bir azasıyla bir maktule vurulması suretiyle katilini haber vermesi için o maktulun ihya edilmesi zikre konu edilmiştir. Mezkur olayların anlatımında takdim-tehir olduğunu söyleyen bazılarının hilafına olarak pek çok müfessir olayların anlatıldığı sıra ile cereyan ettiğini ve Hz.Mûsâ (a.s)'ın bir bakara boğazlanması emri ile İsrailoğulları'nın bakara'ya karşı içlerinde duymuş oldukları tapınma duygusunu yok etmek istediği yorumunu yapmışlardır. Zira Allah Hz. Mûsâ'nın ümmetini civarın şirkinden temizlemek istiyordu. Kur'ân belîğ bir surette "küfürleri yüzünden buzağı sevgisi kalplerine içirildi." (Bakara, 2 / 93) ayetiyle bunların buzağı sevgisini dile getirmektedir. Daha sonra bir vesile ile taklit ettikleri putperest kavmin tapmış olduğu o buzağının tıpkısının kesilmesi emrediliyordu.²⁵³ Bakara, bazı eski toplumlarda ziraatin kutsal bir sembolü olarak değerlendirilmekte idi ve Kur'ân'daki ilgili olayların anlatım sıralaması ve Hz.Mûsâ'nın bu emir ile ilgili ısrarı bu son yorumu desteklemektedir. Hz. Mûsâ (a.s), onlara herhalde "Allah bir sığır boğazlamanızı emrediyor" demişti. Onlar da : "Sen bizimle alay mı ediyorsun?" dediler. Mûsâ (a.s) ise : "Ben cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti. (Bakara. 2 / 67) Halbuki onlar "sığır boğazlayın" emrinin ne anlama geldiğini biliyorlardı. Ve bu emrin gereğini yapabilirlerdi. Şimdi meseleyi başka bir tarafa çekiyorlardı. Yüce Allah'ın detaylara değinmediği

250 Hâmid. Abdurrahman Muhammed. El-Kur'ân ve Alemü'l Hayavan. s. 55

251 Alûsî. a.g.e. I. 285; Kutub, Muhammed, a.g.e. s.146; Bilmen, Ö. Nasuhi. I. 69.

252 Halidî. Abdülfevâh, eş-Şahsiyyeti'l-Yahudiyye min hilali'l Kur'ân. s. 84; Alûsî. a.g.e. I. 285; Yazır. M.

Hamdi. a.g.e. I. 323; Bursalı, M. Necati. Hz. Mûsâ, s.97.

253 İslamoğlu. Mustafa. Yahudileşme Temayülü. s. 296.

şeylerden onlar sorumlu değillerdi. Fakat kendi işlerini kendileri zorlaştırmışlardı.²⁵⁴ Onlar, “Bizim için Rabbine dua et de onu bize iyice bildirsin” demişlerdi. Mûsâ (a.s) da: “Allah buyuruyor ki o ne çok kart ne de çok körpedir. İkisi ortası bir sığırdır, artık emir olduğunuz şeyi yapın.” (Bakara, 2 / 68) demişti. İsrailoğulları tekrar Mûsâ (a.s)’a giderek “Rabbine dua et, bize açıkça bunun niteliğini bildirsin, çünkü bizim için inekler birbirine benzer. Allah dilerse biz şüphesiz hidayete erenlerden oluruz.” (Bakara, 2 / 70) Mûsâ (a.s) dedi ki: “Rabbim, o ne boyunduruğa koşulup arazi sürmüş ne de ekin sulamış bir inektir, zillete de uğramamıştır. Bütün kusurlardan uzaktır, onun alacası da yoktur.” diye buyuruyor. Onlar: “Şimdi gerçeği ortaya koydun” (Bakara, 2 / 71) dediler. Olayların sıralamasında takdim-tehir olduğu görüşüne göre ise, mezkur sığır boğazlama ameliyesinin esas itibariyle Hz. Mûsâ’nın peygamberliğine delil sadedinde gerçekleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

İsrailoğullarında sığır kurban etme daha önceleri de vardı. Onlar bazı işleri için kurban takdim ediyorlardı. Fakat Cenab-ı Hak tarafından böyle bir emir gelince; onu yapmamak için geri durdular. “Neredeyse yapmayacaklardı” ayeti onların bu emri yerine getirmeme taraftarı olduklarını açığa çıkarmaktadır.²⁵⁵

İsrailoğulları bu vasıftaki bir sığırı aramaya başladılar. Halbuki onlar ilk başta bir sığır bulup kesselerdi; böyle ağır bir yükün altına girmemiş olacaklardı. Onlar bu konuda şiddetli davrandıkları ve Hz. Mûsâ (a.s)’ı bu konuda yordukları için Allah da onlara bunun şartlarını zorlaştırmıştır.²⁵⁶

Cenab-ı Hakk’ın İsrailoğulları’na sığır boğazlamalarını emretmesinde birkaç önemli hikmet söz konusudur. Bunlardan birisi Allah’ın ölüleri nasıl dirilttiğini mu’cizevî bir şekilde ispatlamaktır.²⁵⁷ İkincisi İsrailoğulları’ndan öldürülen bir adamın katilinin kim olduğunun ortaya çıkarılmasıdır.²⁵⁸ Üçüncü olarak da bu emirle yukarıda da temas edildiği üzere İsrailoğullarının Mısırlılardan miras almış oldukları söylenen sığırperestlik düşüncesini yok etmektir.²⁵⁹ Ayetlerde mezkur özelliklere sahip bir sığırın kesilmesinin emredilmesi de kanaatimizce yukarıdaki tefsiri doğrulamaktadır.

254 Fadlullah. M. Hüseyin a.g.e, s. 93.

255 Hâmid. Abdurrahman Muhammed. El-Kur’ân ve Alemü’l Hayavan, s. 55-56.

256 İbn-i Kesir. a.g.e. I. 378-379; Halidî, Abdülfetah. 85: Alûsî, a.g.e. I. 295; Yazır. M. Hamdi, a.g.e, I. 324.

257 Yazır. M. Hamdi. a.g.e, I, 323.

258 Yazır. M. Hamdi. a.g.e, I, 324.

259 Alûsî. a.g.e. I. 292; Yazır, M. Hamdi, a.g.e. I. 382; Kara, Necati. a.g.e. s.439

Samirî'nin Buzağı Heykelini Yapması.

Yine Hz. Mûsâ (a.s) Tur-i Sina'ya gittiğinde Samirî adında bir zat İsrailoğullarından toplamış olduğu metal süs eşyalarıyla altından bir buzağı (el-icl) yapıp İsrailoğullarını ona tapmaya davet etmiş ve pek çok İsrailoğlunun da bu davete icabet etmesi neticesinde ortaya büyük bir fitne çıkmıştır.

Arapça'da "İcl" kelimesi buzağı veya boğa anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerim'de bu konu detaylı bir şekilde Taha suresi 88-97 ayetleri arasında anlatılmaktadır. Kanaatimizce bu fitnede buzağı unsurunun kullanılmış olması ve İsrailoğullarının çoğunluğunun bu fitneye iştirak etmesi de yukarıdaki bakara kıssasıyla ilgili bizim de tercihe şayan gördüğümüz tefsiri teyit etmektedir.

"Ya senin zorun ne idi ey Samirî? dedi. O da onların görmediklerini ben gördüm. Ve o elçinin bastığı yerden bir avuç avuçladım. Ve bunu ziynet eşyasının eritildiği potaya attım. Nefsim bunu bana hoş gösterdi." (Taha, 20 / 95) dedi.

İsrailoğullarından Samirî adıyla bilinen bir zat metal ziynet eşyalarını eritip içi boş, ruhsuz, içindeki boşluktan rüzgar geçince ses çıkaran bir buzağı heykeli yapmıştır.²⁶⁰

"Ve hani Mûsâ ile kırk geceyi vaadleşmiştik. Yine siz zalimler olarak onun arkasında buzağıyı ilah edindiniz." (Bakara, 2/51) ayetiyle belirtildiği üzere Mûsâ (a.s) Rabbi ile görüşmeye gidince yerine Harun (a.s)'ı onların başında bırakmıştı. Mûsâ (a.s) kendilerinden ayrılırken otuz gün sonra döneceğini onlara söylemişti. Fakat Cenab-ı Hak otuz gün geçtikten sonra ona on gün daha oruç tutmasını emretmişti. Aradan otuz gün geçtikten sonra Mûsâ (a.s)'ın dönmediğini gören İsrailoğulları ileri-geri konuşmaya başlamışlardı. Bu arada Samirî'nin ruhundaki şer duygusu da harekete geçip ziynet eşyalarıyla buzağı heykelini yapmış²⁶¹ ve İsrailoğullarına : "Bu sizin ve Musa'nın ilahıdır, bunu kaybetmiş şimdi onu Tur'da arıyor" (Taha, 20 / 88) demişti. Harun (a.s) buzağıya tapanları bundan sakındırmak istemişse de onlar Mûsâ (a.s) dönmeden kendisinin sözüne itibar etmeyeceklerini söylemişlerdi.²⁶²

İsrailoğullarında buzağıya tapma ve putlarını yüceltme tabiat ve huy halini almıştır. Bakaranın boğazlanması ile onlara bunun ibadet edilmeye layık olmadığı anlatılmak istendiği gibi kalplerini içirilen buzağı sevgisi de atılmak istenmiştir. Maktüle boğazlanmış sığırın bir parçası ile vurulması sonucu dirilmesi ve katilini haber vermesi ise öldükten

260 Kara, Necati. a.g.e, s.397; Halidî. Abdülfettah, a.g.e, 83; Razi, a.g.e, III, 5.

261 Razi, a.g.e, III, 5; Kara, Necati. a.g.e, s. 397; Halidî, Abdülfettah, a.g.e, 83, 245.

sonra tekrar dirilmenin hak olduğunu ispat etmesi bakımından önem arz eder.²⁶³

“Buzağıya tapma sevgisi onların kalplerine içirilmişti.” ayeti bu meselenin ne kadar ileri gittiğini göstermektedir.²⁶⁴

Mûsâ (a.s), Tur’dan döndüğü zaman kavminin yoldan çıktığını ve buzağıya tapmaya başladıklarını görünce kavmi için çok üzüldüğü gibi çok da öfkelenmişti. Harun (a.s)’ın perçeminden tutarak kavminin buzağıyı ilah edinmeye meylettiğini gördüğü halde niçin onları bundan menetmediğini söyleyerek sorguya çekince; Harun (a.s) da onların arasında iftirakın meydana gelmesinden korktum diye cevap vermiştir.²⁶⁵

Mûsâ (a.s) Tur’dan döndüğü zaman Samirî’ye, yaptığı bu işe kendisini sevk eden şeyin ne olduğunu sormuş, o da “onların görmedikleri şeyi gördüm (bir tefsire göre Firavun’u helak etmek üzere geldiğinde Cibril’i gördüm.) Ve o elçinin (kısrağının) bastığı yerden bir avuç avuçladım.” (Taha, 20 / 95) diye cevap vermiştir.

İsrailoğulları bir rivayete göre daha önce de Mısırdan Sina’ya geçtiklerinde ineğe tapan bir topluluğa rastlayınca Mısır’da alışmış oldukları hotor (inek) tanrısı akıllarına gelmiş ve peygamberlerinden Firavun’un putlarından biri olan inek tanrısı gibi bir put yapmasını istemişler²⁶⁶ ve Hz. Mûsâ’ya hitaben “*Ey Mûsâ, bunların nasıl putları varsa, bize de öyle bir put yap*” (A’raf, 7 / 138) demişlerdi.

Hz. Musa (a.s)’ın bütün hayatı boyunca İsrailoğullarını sığırperestlik düşüncesinden uzaklaştırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

4. Deve (cemel)’nin İğne Deliğinden Geçmesi Temsilinin Verilmesi.

“*Ayetlerimizi yalan sayanlara ve onları kabule tenezzül etmeyenlere gök kapılar açılmayacak ve deve (cemel) iğne deliğinden geçmedikçe onlar da Cennet’e giremeyeceklerdir. İşte Mücrimleri biz böyle cezalandırırız*”. (A’raf, 7 / 40)

Bu ayette Allah’ın ayetlerini yalanlayan ve büyüklük taslayanların Cennete girmelerinin imkansız olduğu çarpıcı bir mesel getirilerek anlatılıyor.²⁶⁷

Konunun daha iyi anlaşılması için getirilen darb-ı mesel bu işin ne kadar muhal

262 Razi. a.g.c. III, 6; Kara, Necati. a.g.c. 397-399; Tabbara, A. Fettah. a.g.c. s. 245.

263 Cevherî. Tantavî. a.g.e II, 83.

264 Hâmid. Abdurrahman Muhammed. El-Kur’ân ve Alemü’l Hayavan. s.55-56.

265 Tabbara. A. Fettah, a.g.e, s.245.

266 İslamoğlu. Mustafa. Yahudileşme Temayülü, s. 296.

267 Alûsî. a.g.c. VIII, 118; Fahrudin Râzi. a.g.e, X, 367; Yazır. M. Hamdi. a.g.e, IV, 39.

olacağını iyice belirtiyor ve “Ta deve iğne deliğinden girinceye kadar”²⁶⁸ diğer bir tefsire göre “Halat, iğnenin deliğinden girinceye kadar” onların Cennete giremeyecekleri vurgulanıyor. Burada (el-Cemel) kelimesi “deve” manasına geldiği gibi, urgan ve halat manasına da gelmektedir.²⁶⁹

Her iki anlama göre de bu bir darb-ı meseldir. Bizim “balık kavağa çıkıncaya kadar” deyişimiz gibi bir şeyin mümkün olmayana bağlanmasını ifade eder. Bu bakış açısından ise birinci mana daha belagatlıdır. Örf bakımından “iğne deliği” küçüklükte, “deve” kelimesi de büyüklükte mesel olarak kullanılır. Deve, gireceği yere kendi girer. Halat ise başkası tarafından girdirilir. Devenin iriliğiyle beraber canlı oluşu, boynu, hörgücü, ayakları, bütün eğri büğrü şekli ve acayıplığıyla göz önüne getirildiğinde imkan dışı olan bir olay iyice tasvir edilmiş olmaktadır.²⁷⁰

Devenin cesametiyle beraber iğne deliğinden geçmesi muhal bir şey olduğundan onların Cennete girmesi de muhaldir. Yani “inkar üzere vefat eden kimsenin Cennete girmesi muhal” demektir.²⁷¹

5.Kıyamet Günü Kafirlerin Kabirden Kalkışlarının Sağa-Sola Kaçışan Çekirge Sürüsüne Benzetilmesi.

“ (Kafirler) Gözleri korkudan önlerine eğildikçe eğilmiş, dehşet içinde mezarlarından çıkan yayılmış çekirgeler gibi her tarafı dalga dalga kaplarlar.” (Kamer, 54 / 7)

Kur’ân-ı Kerim’de çekirgelerle ilgili olarak A’raf sûresi 133.ayetinde geçen Mısırlıların çeşitli musibetlerle imtihan edildiğinin anlatıldığı çekirge salgını meselesini peygamberliği mu’cize ile ispat sadedinde zikri geçen hayvanlar başlığı altında incelemeye çalıştık. Burada ise kafirlerin kabirden kalkıştaki telaş ve korkuları çekirge sürüsünün zikre konu edildiği garip ve ibretli bir teşbih içerisinde anlatılmaktadır.

Kıyamet günü kabirden kalkacak kafirlerin yayılmış çekirgelere benzetilmesi, onların çokluğu, dalga dalga çıkışlar ve etrafa yayılmaları hususlarındadır. Çekirgelerin ulaşmak istedikleri belli bir hedefleri olmadığı için rast gele sağa-sola sıçradıkları malumdur. Ayrıca kalabalık çekirge sürüsünün aynı anda bir yerden hedefleri belli

268 Fahrüddin Râzi, a.g.e, X. 368; Yazır, M. Hamdi, a.g.e. IV. 39-40.

269 Alûsî, a.g.e, VIII, 117; Fahrüddin Râzi, a.g.e. X. 368

270 Fahrüddin Râzi, a.g.e, X. 370; Yazır, M. Hamdi, a.g.e. IV. 40.

271 Vehbî, Mehmet, a.g.e, V. 1626.

olmadan sıçradıkları o manzarayı düşündüğümüz zaman çok korkunç bir durumun ortaya çıktığını görürüz. Aynen bunun gibi kıyametin kopmasıyla birlikte kabirlerinden çıkıp korku içinde hesap meydanına doğru sağa-sola koşuşan bedenlerin ürkütücü tablosu böyle bir benzetme ile tasvir edilmiştir.²⁷²

Bu pasajda kafirlerin döneklilikleri, küfürde ısrar etmeleri, uyarılara aldırış etmemeleri anlatıldıktan sonra ilahî hitap Resûlullah'a yöneliyor ve ondan kendilerine kıyametin haberi verildiği halde bu uyarıları dikkate almayanları kendi başlarına terk etmesini istiyor. Onların korkunç kıyamet manzarası karşısında bu manzaradan gözlerini ayırma gücünü bile kendilerinde bulamayacaklarını, korku ve pişmanlık içinde kabirlerinden çıkacaklarını hatırlatıyor. İnkarcılar da karşılaşacakları o korkunç güne hazırlanmadıkları ve Allah'ın huzuruna suçlu olarak çıkacaklarını anladıkları için korku içindedirler.²⁷³

7. Yunus (a.s)'ın Balık Tarafından Yutulması

“Zünnûn (hakkında söylediğimizi de) zikret. Hani O, halkına kızmış, onlardan ayrılmış, bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonra karanlıklar içerisinde şöyle yakarmıştı : “Ya Rabbi! Sensin ilah, senden başka yoktur ilah, Sübhansın, bütün noksanlardan münezzehsin, yücesin. Doğrusu kendime zulmettim, yazık ettim, affını bekliyorum Rabbim.” (Enbiya. 21 / 87)

“Yunus'da şüphesiz resullerdendi. Hani o Rabbinden izinsiz kaçıp yolcusunu doldurmuş gemiye kendini atmıştı. Kur'a çekmiş, kur'ada kaybedenlerden olunca denize atılmıştı O yaptığından ötürü pişman bir vaziyette iken balık onu yutuverdi. Şayet Allah'ı çok zikreden, ibadetli kimselerden olmasaydı, tâ mahşere kadar onun karnında kalırdı.”(Sâffât. 37/ 139-144)

Bu kıssa Enbiya, Saffat ve Kalem surelerinde geçmektedir. Yunus ibn-i Metta bazı rivayetlere göre Musul'un bir kasabası olan Ninova halkına peygamber olarak gönderilmişti. Hz. Yunus halkını uzun zaman dine davet ettiği halde onlar kabul etmemiş, kendilerini tehdit ettiği azap ta gecikmişti. Muhtemelen kavmin tövbe etmesi için mühlet verilmişti, fakat o bunu bilmiyordu. Yunus (a.s), azabın vadesi geldi diye başka bir yere

²⁷² Demiri, a.g.e, I. 180.

²⁷³ Şahinler. Necmettin, a.g.e. s.249

kaçarken denizde suya bırakılmış ve neticede bir balık onu yutmuştu.²⁷⁰

Bu arada Yunus (a.s) şehirden ayrılmış ve yük dolu bir gemiye binmiştir. (Saffat, 37 / 141) Fırtına başlamış, gemi dalgalar arasında alabora olmaya yüz tutunca, batmaktan korkmuşlar ve geminin yükünün hafiflemesi için içlerinden birinin denize atılmasına karar vermişlerdi. Bunun için kura çekmişler, kura Yunus (a.s)'a çıkınca O'nu atmamak istemeyip kurayı üç defa tekrar etmişlerdi. Üçüncü kez kura yine O'na çıkınca, Yunus (a.s) elbisesini çıkarmış ve kendini denize atmıştır. (Saffat, 37 / 142) İbn Mesud'tan gelen bir rivayete göre, Allah Teala bu arada bir balık göndermiş ve balığa O'nu yememesini ve herhangi bir kemiğini incitip kırmamasını vahyetmişti.²⁷¹ Daha sonra balık O'nu karaya bırakmıştı. Yunus (a.s), azap emarelerinin ortaya çıkmasıyla Allah'a yönelen Ninovalı'ları tekrar hakka çağırılmış, onlar da bu sefer iman etmişlerdi. Bunun üzerine üzerlerinden bu dünyadaki rüsvaylık azabı kaldırılmış ve belirli bir zamana kadar kendilerine hayatta kalma imkanı bahşedilmişti. (Saffat, 37 / 98)

Bir rivayete göre Ninova halkı hayvanlarını alarak sahraya çıkmış, çocuklarını annelerinden ayırmış eski elbiselerini giymiş ve Allah'a yalvarmıştır. Koyunlar melemiş, hayvanlar da yavrularını çağırmıştır. Bunun üzerine Allah onlardan azabı kaldırmıştır.²⁷²

Günümüzde Yunus gibi büyük balıklardan bir kısmının çeşitli eğitim metotları kullanılarak eğitildikleri ve kendilerinden istifade edildiği bilinmektedir. Bu balıklar içerisinde ise insanlara en çabuk yakınlık kuran balık türünün yunus olduğu tespit edilmiştir.

2. Domuz Etinin Haram Kılınması.

Domuz, Allah-u Teala'nın yenilmesini haram kıldığını beyan buyurduğu hayvanlarla birlikte zikredilmiştir. Bununla ilgili olarak Bakara suresi 173, Maide suresi 3, En'âm suresi 115 ve Nahl suresi 115.ayetlerinde “meyte, kan ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan eti ile birlikte domuz etinin de haram kılındığı” beyan edilmektedir.

Domuz, pis ve zararlı şeylerden kabul edilip etinin haram kılındığı Kur'ân-ı Kerimde açıkça belirtilmiştir : “Size şunlar haram kılındı:Kendiliğinden ölen hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adına kesilen, henüz canı çıkmadan yetişip şartına uygun tarzda kestikleriniz müstesna., ...” (Maide, 5 / 3; Nahl, 16 / 115; Bakara, 2 / 73; En'âm, 6 / 145)

70 Yıldırım. Suat, Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali. s. 328.

71 İbn-i Kesir. a.g.e. XI. 5366-5369; Zemahşeri. Keşşaf. III. 353.

72 İbn-i Kesir. a.g.e. XII. 5367.

Allah ve Resûlü ve dolayısıyla hak dinler bazı yiyecek, içecek, giyecek şeyleri, bir kısım iş ve davranışları haram kılmış, yasaklamıştır. Bunların bir kısmının hikmetini, haram kılınış sebeplerini açıklamışlar, bazılarını ise açıklamamışlardır. Açıklanan ve deneyerek anladığımız yüzlerce haram ve yasağın, fert ve cemiyet halinde insanların faydasına olduğunu görünce insaflı bir düşüncenin şu neticeye varması zaruri oluyor. “Aklımızın ve bilgimizin kavrayabildiği bunca haramda, bu ölçüde büyük bir hikmet ve faydalar olduğuna göre , aynı kaynaktan gelen diğer yasakların da şimdilik bilgimiz dışında kalan hikmetleri olacaktır.”²⁷³

Asırlarca önce Allah tarafından haram kılınan bu hayvanın etinde, kanında ve bağırsaklarında son derece tehlikeli tenya ve mikropların bulunduğunu bugünkü ilim de tespit etmiş bulunmaktadır.²⁷⁴ Kan ve domuz etinde zararlı mikroplar fazla olduğundan insan vücudunda hastalıkları meydana getirmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’in ilgili ayetlerinde haram kılınan şeyler sıralanırken domuzun sadece eti zikrediliyorsa da müfesssirlere ve fakihlere, En’am suresinin 145. ayetinde yer alan “rics” kelimesi ile “ ...onlara pis ve murdar olan şeyleri haram kılar” (A’raf, 7 / 157) mealindeki ayeti ile birlikte değerlendirilerek domuzun kemiği, yağı, sütü dahil bütünüyle haram olduğuna hükmetmişler, ilgili ayetlerde sadece etinin zikredilmesinin en çok faydalanılan kısmının eti olması gerçeğine bağlı bulunduğunu kabul etmişlerdir.²⁷⁵

Hayvanlar içerisinde en çok ürik asit taşıyan hayvan, domuzdur. Domuzun dışında diğer hayvanlar, bu maddeyi sidik yolu ile devamlı dışarı atarlar. İnsan vücudu da bu madenin yüzde doksanını böbrekler vasıtasıyla dışarı atar. Fakat domuz için ürik asidin yüzde cisinden fazlasını dışarı atamayıp bunun büyük miktarı kanın bir parçası olarak varlığını devam ettirir.²⁷⁶

Domuzun haram kılınmasındaki hikmetlerin neler olduğunu bugün ilim ve modern tıp anlamıyla tespit edip tam anlamıyla ortaya koymuş olmamakla beraber bu hayvanın birçok hastalık sebebinin bünyesinde taşıdığı ve insan sağlığına verdiği zararların öldürücü etkilere ulaştığı bilinmektedir.²⁷⁷

Domuz eti, yağ dokusu ve elementleri ile diğer hayvan etlerinden farklıdır. Hangi domuz cinsi olursa olsun bunların etlerinde kolesterolün, yağ asitleri, kükürt, histamin, büyüme hormonları oldukça fazladır. Domuzdan bundan başka trişin hastalığı olmak üzere domuz

²⁷³ Karaman, Hayrettin, Günlük Hayatımızda Helaller, Haramlar Nesil Yay, İst 1991, s. 37.

²⁷⁴ Kutup, Seyyid, a.g.e, III, 52.

²⁷⁵ Şener, Mehmet: “domuz”. İ.A. IX, 507.

²⁷⁶ Kırcı, Celal, Kur’ân-ı Kerim’de Fen Bilimleri, s.181.

şeridi, domuz yılançığı, domuz vebası, domuz gribi, kuduz, şarbon, ruam, şap, tüberküloz, bulaşmaktadır. Ayrıca domuz etinde bol miktarda bulunan kolesterin ve yağ asitleri, kükürt bakımından zengin mukopolisakkaritler, büyüme hormonu, cinsiyet hormonu, histamin ve imidazol gibi maddeler, safra kesesi iltihapları ve taşları, apandist, bağırsak iltihabı apse ve çıbanlar, şirpençe, damar sertliği, tansiyon yüksekliği gibi hastalıklara yol açmaktadır.²⁷⁸

Domuzun her türlü leş ve pisliği yemeğe düşkün, obur, hantal ve hayvanlar arasında vücut temizliği yapmayan hemen hemen tek canlı niteliğini taşıması sebebiyle olacaktır ki onu yiyenler de dahil tüm dünya milletlerinin dilinde domuz kelimesi hakaret ifade eden cümleler arasında yer almıştır.²⁷⁹

---

77 Şener, Mehmet: Asaf Ataseven, "domuz".mad. D. İ.A, IX, 508.

78 Şener, Mehmet: Asaf Ataseven, "domuz".mad. D.İ.A, IX, 508.

79 Şener, Mehmet: Asaf Ataseven, "domuz"mad. D.İ.A, IX, 508

SONUÇ

Bütün sırlarına henüz vakıf olamadığımız Kur'ân'ı Kerim, insanlığı ilgilendiren heme hemen her şeye işaret etmiştir. Birçok varlık çeşitli hikmet ve sebeplere mebni olarak bu yüce kitapta zikre konu edilmiştir. Genel olarak hayvanlar alemi, özel olarak da bu alemin bazı fertleri Kur'an-ı Kerim'de çeşitli sebeplerle anılmış ve değişik yönlerine işaret edilmiştir.

Batıdaki bu saha ile ilgili çalışmalar esas olarak hayvanların fizikî ve zihni kabiliyetlerinin tespit edilmesine yönelik olmuştur. Kur'an-ı Kerim'in hayvanları zikretmesindeki maksadı ise bunlarla birlikte Allah'ın varlığı, yaratılış gerçeği, hayvanların ekolojik dengedeki harika yeri ve insanlığın hizmetine nimet olarak verilmişlerini nazara vermek olmuştur.

Çalışmamızda Kur'an-ı Kerim'de zikredilen hayvanların özellikle peygamber kıssaları ile birlikte ele alındığını, bunlardan bir kısmının peygamberliğe ve öldükten sonra dirilişe delil olarak zikredildiğini gördük. Onlardan bazıları insanlığa ahlakî ders ve ibret unsuru olarak zikredilmiştir.

Diğer ilimlerde olduğu gibi Zooloji ilminde de son derece güzel ilerlemeler kaydedilmiştir. Hayvanların sahip olduğu özelliklerin incelenmesiyle insanoğlunun bu hayvanlardan pratik hayatta daha çok faydalanması için gayret gösterilmektedir. İnsanın tabiata bilerek veya bilmeyerek yaptığı müdahale ekolojik dengenin bozulmasına ve farkında olmadan birçok hastalığın ve olumsuzluğun ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Hayvanları insanın emrine veren ve çeşitli şekillerde onlardan faydalanılmasını mübah kılan Cenab-ı Hak, buna karşılık onlara gerçek değerinin verilmesini ve merhamet edilmesini emretmiştir. Ebû Davud'un Süneni'nde bu konu ile ilgili olarak nakledilen bir hadiste "Merhamet edene Allah'da merhamet eder, siz yerdekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin" (Ebû Davud, "edeb"58) denildiğini ve insanın hayvanlara karşı iyi davranmaya çağrıldığını görmekteyiz. Ayrıca onlara aşırı yük yüklenilmemesi, onların aç ve susuz bırakılmamaları emredilmiştir. Bununla ilgili olarak geçmiş ümmetlerin iyi ve kötü davranışlarından misaller veren Allah Rasulü, günahkar bir kişinin çok susamış bir köpeğe zor şartlar altında su temin ettiği için Allah tarafından bağışlandığını (Buharî, "Şirb",9; Müslim, "Selam", 153); bir kediyi hapsederek onun açlıktan ve susuzluktan ölmesine yol açan bir kadının da bu yüzden cehennemlik olduğunu (Müslim, "Selam", 151-152) haber

vermiştir.

Günümüz insanı hayvanlar aleminin değerini henüz yeni yeni anlamaya çalışıp bazı kanunlar va'z ederken İslâmiyet'in ise bu konuya asırlar önce işaret edip gerçek değeri verdiğini ve hayvanların, bitkilerin, ve çevrenin korunması adına birtakım prensipler va'z ettiğini müşahede etmekteyiz.

Birçok hikmetlere, maksatlara ve maslahatlara mebni olarak bu alemi çeşitli varlıklarla donatan Cenab-ı Hak, bütün bunları boş yere yaratmamıştır. Bu alemdeki varlıklar özellikle de canlılar aleminin hareketli temsilcileri olan hayvanlar, Allah'ın çeşitli isimlerinin birer tecelligâhı ve insana emanetidir. Bu bakımdan onlara karşı daha duyarlı olmak zorunda olduğumuz kaçınılmaz bir gerçektir.

BİBLİYOGRAFYA

ABDÜ'L-BÂKİ, Muhammed Fuâd,

el-Mu'cemu'l-Müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l Kerîm, Beyrut ts.

ÂLÛSÎ, Şihabuddîn Mahmûd,

Rûhu'l-Ma'ânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî (I-XXX) Beyrut, ts.

ANABRITANICA, Ana Yayıncılık A.Ş ve ENCYLOPEDIA BRITANICA işbirliği ile 1993 yılında yayımlanmıştır.

ATEŞ, Süleyman,

Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, (I-XII) İstanbul 1989.

AYDEMİR, Abdullah,

İslamî Kaynaklara Göre Peygamberler, Diyanet Vakfı, Ankara 1992.

AYDÜZ, Davut,

Kur'ân-ı Kerim'de Besinler ve Şifa, Timaş Yay. İstanbul 1997.

BAYRAKTAR, İbrahim,

Değişik Yönleriyle Hz. Peygamber, İzmir 1993.

BAYRAM, Mikail,

Fil Olayı ve Fil Suresi Hakkında Yeni Bir Yorum, (1. Kur'ân Sempozyumu Tebliğleri, 1-3 Nisan 1994), Bilgi Vakfı Yay, Ankara 1994.

BEHİY, Muhammed,

İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar, (Çev: Ali Turgut) Yöneliş Yay. İstanbul 1988

BEYDÂVÎ, Nasuriddin Ebi Said Abdullah,

Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, (I-IV) Beyrut, ts

BEHÇET, Ahmet,

Kıyasu'l-Hayevân fi'l-Kur'ân, Beyrut ts.

BİLMEN, Ömer Nasuhî,

Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisî ve Tefsiri, (I-VIII) İstanbul ts.

BUCAİLLE, Maurice,

Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim, (Çev:Suat YILDIRIM) T.Ö.V Yay, İzmir 1981.

BUHARİ, Ebû Abdillâh, Muhammed b.İsmail,

El-Camiu's-Sahîh, el-Matbaatü'l-Osmaniyyeti'l-Mısriyye, Mısır 1351.

BURSALI, M. Necati,

Hız. Mûsâ, İstanbul 1991.

CAHİZ, Ebi Osman Amr.b.Bahr,

Kitabu'l-Hayevan, Beyrut t.s.

CANAN, İbrahim,

Kütüb-i Sitte (I-XVIII), Akçağ Yayınevi, İstanbul 1993.

"Hz. Süleyman (a.s) Kıssası", (Kur'ân'ı Anlamaya Doğru Sempozyumu, İzmir 1992.

CERRAHOĞLU, İsmail,

Tefsir Usûlü, Ank. Ü. İlahiyat Fakültesi Yay. Ankara 1976.

CEVHERİ, Tantavî,

El-Cevâhîr, (I-XXXII), Mısır 1350.

ÇELİK, Muhammed,

Kur'ân'ın İknâ Hususiyeti, Çağlayan Yayınları, İzmir 1996.

Kur'ân Kur'ân'ı Tanımlıyor, Şûle Yayınları, İstanbul 1998.

ÇİĞ, Muazzez İlmiye,

İbrahim Peygamber, Kaynak Yay. İst. 1997.

ÇÖĞENLİ, M. Sâdi; BAYRAM, Ali,

M. Abduh ve R. Rıza'nın Elh-i Sünnet ve Cumhura Muhalif Fikirlerinin Tahlil ve Tenkidi, Erzurum 1977.

DARYAL, Ali Murat,

İslam'ın Doğuşu ve İlk Yayılışının Psikososyal Açıdan Tahlili, Marmara

Üniv. Yay. İstanbul, ts.

DEMİRİ, Kemaleddin,

Hayatu'l-Hayavân fi'l-Kur'ân, (I-II) Beyrut, ts.

DERVEZE, İzzet,

Kur'ân Cevap Veriyor, (Çev: Abdullah Baykal) Yöneliş Yay. İstanbul 1988.

ELMAÎ, Zahir b. Awad,

Kur'ân'da Tartışma Metotları (Çev: Ercan Elbinsoy) Pınar Yay. İstanbul 1984.

EMİROĞLU, Mehmet,

Çağımızı Aydınlatan Kur'ân Mu'cizeleri, Konya 1987.

FADLULLAH, Muhammed Hüseyin,

Min Vahyi'l-Kur'ân,(Çev: Mehmet Yolcu) Akademi Yayınları, İstanbul 1989.

FAZLURRAHMAN,

Ana Konularıyla Kur'ân, Ankara Okulu Yay. Ankara 1996.

GÜLÇÜR, M. Kâzım,

Kur'ân'da Akıl, Yeni Ümit Dergisi, Sy.29, s. 35, Yıl:1995.

HALİDÎ, Salah Abdu'l-Fettah,

Eş-Şahsiyeti'l-Yahudiyye Min Hilali'l-Kur'ân, Dımeşk 1987.

HÂMİD, Abdurrahman Muhammed,

El-Kur'ân ve Âlemu'l-Hayavân, Hartum, Daru's-Sûdâniyye lil-Kutub. ts.

HAN, Fethullah,

Kur'ân ve Kainat Ayetleri, İnkılap Yay. İstanbul 1988.

HİCAZÎ, Muhammed Mahmud,

El-Vahdetü'l-Mevdûiyye Fi'l-Kur'ân-ı'l-Kerim, Kahire 1970.

IZUTSU, Toshihiko,

Kur'ân'da Allah ve İnsan, (Çev: Süleyman Ateş), Ank. Ü. İlahiyat Fakültesi Yay. Ankara 1975.

İBNU'L-ESİR,

El-Kâmil-Fi't-Tarih, (I-XII) Beyrut 1986.

İBN-İ KESİR, Ebu'l Fidâ İsmail,

Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, ((I-IV) Beyrut 1969.

İslam Ansiklopedisi, M. Eğitim Basımevi, İstanbul 1988.

İSLAMOĞLU, Mustafa,

Yahudileşme Temayülü, Denge Yay., İstanbul 1995.

İSMAİL, Hekimoğlu : KORKMAZ, H. Hüseyin,

İlimler ve Yorumlar, Türdav Yay., İstanbul 1978.

JANSEN, J.J.G,

Kur'ân'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar, (Çev: Halilrahman Açar) Fecr Yay., Ankara 1993.

KARA, Necati,

Kur'ân'a Göre Hz. Mûsâ ve Yahudiler, İstanbul 1991.

KARLIĞA, Bekir,

Muhtasar İbn-i Kesîr Tefsiri, Kaynak Yay. İstanbul 1977.

KARAMAN, Hayrettin.

Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar, Nesil Yay., İst 1991.

KAYAER, Osman,

Kur'ânî Sesleniş, Ankara 1977.

KAZVİNÎ, Cemaluddin Ebu Yahya,

Acaibu'l-Mahlûkat ve'l-Hayvanat ve Garaibu'l-Mevcudât. Mısır 1313.

KILIÇ, Sadık.

Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar, I. Kur'ân Sempozyumu (01.03.1994) Tebliğleri, Bilgi Vakfı Yay. Ankara 1994

KIRCA, Celâl,

Kur'ân'a Yönelişler, Tuğra Yay., İstanbul 1993.

Kur'ân-ı Kerim'de Fen Bilimleri, İstanbul 1994.

KUTUB, Seyyid,

Fî-Zılali'l-Kur'ân, (I-VI) Beyrut 1410.

Kur'ân'da Edebî Tasvîr 1955.

KUTUB, Muhammed,

Kur'ân'da Kıssalar, (Çev: M. Selim Bilge) İstanbul 1995.

MÜSLİM b.Haccac, el-Kuşeyrî,

El-Camiu's-Sahîh, Mısır 1955.

NEVFEL, Abdürrezzak,

Allah ve Modern İlim, (I-II) (Çev: Âkif Nuri) Hikmet Yay. İstanbul 1977.

NURBAKÎ, Haluk,

Sonsuz Nur, Damla Yay, İstanbul, ts.

Kur'ân-ı Kerim'de Ayetler ve İlmî Gerçekler, T.D.V. Yay, Ankara 1996.

ÖZSOY, Ömer,

Sünnetullah, (Bir Kur'ân İfadesinin Kavramlaştırılması) Fecr, Yay. Ankara 1994.

RÂZÎ, Fahrüddin,

Mefatihü'l-Ğayb, (I-XXXII) Beyrut, ts.

SABUNÎ, Muhammed Ali,

Safvetu't-Tefâsîr, (I-III), Beyrut ts.

SENA, Cemil,

Tanrı Anlayışı, Remzi Yayınevi, İstanbul 1978.

SUYÛTÎ, Celâluddin,

Ed-Dürrü'l-Mensûr, (I-VIII) Beyrut. ts.

ŞAHİNLER, Necmeddin,

Kur'ân'da Sembolik Anlatımlar. İstanbul 1995.

ŞENGÜL, İdris,

Kur'ân Kıssaları Üzerine, Işık Yayınları, İzmir 1994.

ŞİMŞEK, Said,

Günümüz Tefsir Problemleri, Düşünce Yay, İstanbul 1995.

TABBARE, Afif Abdu'l-Fettah,

Ma'âl Enbiya, Beyrut 1993.

TABERÎ, Muhammed b. Cerîr,

Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân, (I-XXX), Mısır 1955.

TANJU, Mustafa Doğan,

Canlılar Alemindeki İlahî Hikmetler, (I-III) Özdal Matbaası, İstanbul 1979.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.

ULUTÜRK, Veli,

Kur'ân-ı Kerîm Allah'ı Nasıl Tanıtıyor, Çağlayan Yay, İzmir 1994.

VEHBÎ, Konyalı Mehmed,

Hülasatü'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân, İstanbul 1966.

Ahkam-ı Kur'âniyye, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966.

YAŞAR, Hüseyin,

Kur'ân'da Anlamı Kapalı Ayetler, Beyan Yay. İstanbul 1992.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi,

Hak Dini Kur'ân Dili, (I-X), Akçağ yay, İstanbul 1977.

YILDIRIM, Suat,

Kur'ân-ı Hakim ve Açıklamalı Meali, Feza Gazetecilik A.Ş, İstanbul 1998.

Kur'ân-ı Kerim'de Kıssalar, Atatürk Üniv. İslamî İlimler Fak. Sy.5, Ankara 1979.

Kur'ân'da Uluhiyet, Kayıhan Yay. 1987

YILMAZ, İrfan; İHSANOĞLU, İ Hakkı.

İlim ve Din, T.Ö.V. Yay. İstanbul 1988.

ZEMAŞSERÎ, Mahmûd b. Umer,

el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl, Dâru'l-Marife, Beyrut, ts.

ZUHAYLÎ, Mehmet Vehbe,

Tefsîru'l Münîr, Beyrut 1991.

